

CE EM
CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA

VODIČ ZA IZVJEŠTAVANJE O LJUDSKIM I MANJINSKIM PRAVIMA

FEBRUAR, 2021.

VODIČ ZA IZVJEŠTAVANJE O LJUDSKIM I MANJINSKIM PRAVIMA

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM (www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Urednik:

Marko Pejović

Autori:

Milica Vojinović, novinarka, KRIK Srbija (Izveštavanje o policiji i pravosuđu)

Belma Buljubašić, profesorica na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu (Izveštavanje o etničkim manjinama, izbjeglicama i migrantima)

Milan Koštro, novinar i komunikacioni konsultant, Panda komunikacije Zagreb (Izveštavanja o djeci i dječjim pravima)

Elvira Jukić-Mujkić, glavna i odgovorna urednica Media.ba (Izveštavanje o ženama i ženskim pravima)

Jelka Jovanović, novinarka, dnevni list „Danas“ Srbija (Izveštavanje o osobama sa invaliditetom)

Nejra Agić, novinarka i koordinatorica za komunikacije, Sarajevski otvoreni centar (Izveštavanje o LGBTI osobama)

Marija Vuksanović, autorka različitih vrsta publikacija o RE populaciji

Dizajn i grafika:

Brain studio, Podgorica

Svi izrazi upotrijebljeni u muškom gramatičkom rodu u ovom dokumentu odnose bez diskriminacije i na žene.

Ovaj projekat je dijelom finansirala Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/ Vlade SAD.

VODIČ ZA IZVJEŠTAVANJE O LJUDSKIM I MANJINSKIM PRAVIMA

FEBRUAR, 2021.

Uvod u publikaciju

Tabloidno novinarstvo, stalna tendencija ka isključivom ostvarivanju profita, problemi cenzure i autocenzure, nedovoljna posvećenost novinara uslijed velikog broja radnih zadataka, nedostatak poznavanja ljudskih prava i terminologije u odnosu na različite marginalizovane i ranjive grupe društva predstavljaju samo neke od razloga zbog čega crnogorski mediji izvještavaju o ljudskim i manjinskim pravima na nedovoljno pravilan, adekvatan i nesenzacionalistički način.

Uloga medija, sa različitih aspekata i perspektiva, je u crnogorskom društvu veoma važna. Prema poslednjem istraživanju o medijima i medijskim sloboda koje je CEDEM objavio u februaru 2020. godine, skoro svaki drugi građanin ima veliko ili uglavnom ima povjerenja u ono što vide, pročitaju ili čuju, dok sa druge strane najvećem broju stanovnika mediji su jedini način informisanja i konstrukt društvene stvarnosti. S tim u vezi, uloga medija ne smije se puko zasnivati isključivo na ulozi informisanja, već mora biti u svrsi postizanja višeg nivoa demokratičnosti, razvoja društva i podizanja svijesti o evropskim standardima i vrijednostima, kojima Crna Gora kao zemlja i društvo teži, te je potrebno da novinari više budu usmjereni ka obrazovanoj ulozi medija.

S druge strane, kršenje načela Kodeksa novinara Crne Gore postaje sve učestalije posebno kada govorimo o marginalizovanim i ranjivim grupama društva. Novinari nerijetko u svojim člancima i priložima prilažu fotografije ili termine koji nijesu poželjni ili ispravni, pa se navedene grupe dodatno stigmatizuju i izlažu negativnoj reakciji stanovništva.

Imajući navedeno u vidu, CEDEM je angažovao 8 regionalnih autora sa ciljem da omogući sadašnjim i budućim novinarima jasan pregled principa i smjernica koje trebaju pratiti kako bi izvještavali na način koji će svaku od marginalizovanih i ranjivih kategorija društva predstaviti suzbijajući stigmatizaciju i diskriminaciju, i istovremeno podizati svijest javnosti o problemima sa kojima se suočavaju, te podsticati ravnopravnost i vrijednosti koje treba naše društvo gajiti sa ciljem društvene inkluzije i kohezije.

Vodič obuhvata sedam tematskih oblasti od kojih se u svakoj na veoma čitljiv i jednostavan način čitalac uvodi o pojmovima odnosno terminologiji, konkretnim smjernicama za urednike i novinare kako tretirati i pristupati temama, uz pregled primjera dobre prakse, pravilne upotrebe jezika, kao i primjera članaka zasnovanih na korisničkom generisanom sadržaju kao izvoru izvanrednih priča koje su imale

veoma važan pozitivan uticaj na čitaoce ili gledaoce. Dodatna vrijednost ove publikacije je što na kraju svakog pojedinačnog poglavlja postoji set preporuka donijet od strane Savjeta Evrope ili institucija Evropske unije o različitim pitanjima koji se tiču ljudskih i manjinskih prava, ali i organizacija i institucija koji zbog publikacija, djelovanja i potencijalnih sagovornika mogu biti veoma važni u procesu kreiranja priča o ljudskim i manjinskim pravima.

Ovaj Vodič je nastavak CEDEM-ovog zalaganja za sveobuhvatnije i kvalitetnije izvještavanje koje u krajnjoj istanci treba doprinijeti osvještavanju građana, nižem stepenu diskriminacije te većem stepenu socijalne inkluzije, a istovremeno jedna u nizu publikacija posvećena jačanju kapaciteta novinara za pravilno izvještavanje o važnim društvenim sferama.

Urednik publikacije

Osnovna načela Etičkog kodeksa crne gore

Novinar je u službi javnog interesa.

Novinar je dužan da brani slobodu i pravo na neometano prikupljanje i saopštavanje informacija, kao i na slobodan komentar i kritiku.

Kredibilitet novinara i novinarske profesije počiva na profesionalnom poštenju, integritetu i znanju.

Novinar mora biti kritički posmatrač nosilaca društvene, političke i ekonomske moći kada izvještava o njima u interesu javnosti.

U interesu je svakog novinara, i njegova je dužnost, da se pridržava ovog Kodeksa novinara Crne Gore.

Načelo 1) Dužnost je novinara da poštuje istinu i istrajno traga za njom, imajući uvijek u vidu pravo javnosti da zna i ljudsku potrebu za pravičnošću i humanošću.

Načelo 2) Za novinara su činjenice neprikosnovene, a njegova obaveza je da ih stavlja u pravilan kontekst i onemogućiti njihovu zloupotrebu, bilo da se radi o tekstu, slici ili tonu.

Glasine i pretpostavke moraju se nedvosmisleno naznačiti kao takve.

Vijest i komentar obavezno moraju da budu jasno razdvojeni.

Načelo 3) Obaveza je novinara da dopuni nepotpunu i ispravi netačnu informaciju.

To se posebno odnosi na informaciju koja može nekome naškoditi.

Ispravka mora biti istaknuta na odgovarajući način.

Načelo 4) Rasu, vjeru, nacionalnost, seksualnu orijentaciju, rodno opredjeljenje, porodični status, fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i političku pripadnost, novinar će pomenuti samo ako je to neophodno za potpunu informaciju u interesu javnosti.

Načelo 5) Za prikupljanje informacija u bilo kom obliku, novinar koristi profesionalno časne i pravno dozvoljene metode.

Odstupanje od ovog pravila dopušteno je jedino u slučajevima kada te metode nijesu dovoljne, a informacija do koje treba doći izuzetno je važna za javnost.

Načelo 6) Pravo i obaveza je novinara da štiti povjerljive izvore informacija, ali i da uvijek provjeri motive povjerljivog izvora prije nego mu obeća anonimnost i zaštitu.

Načelo 7) Novinar je dužan da se krajnje pažljivo odnosi prema privatnom životu ljudi.

Pravo na privatnost obrnuto je srazmjerno značaju javne funkcije koju pojedinac obavlja, ali je i u tim slučajevima nužno poštovati ljudsko dostojanstvo.

Načelo 8) Novinar je dužan da štiti integritet maloljetnih osoba, kao i pripadnika marginalizovanih i ranjivih grupa.

Načelo 9) Kada izvještava o istražnim i sudskim postupcima, novinar mora da uvažava pretpostavku da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno.

Novinar ne smije u svom izvještavanju prejudicirati ishod sudskog postupka.

Načelo 10) Novinar ne smije tražiti niti prihvatati privilegije bilo koje vrste koje bi mogle ograničiti ili dovesti u sumnju njegovu nezavisnost i nepristrasnost, i nauditi uredničkoj slobodi.

Načelo 11) Obaveza je novinara da bude solidaran sa kolegama u mjeri koja ga neće onemogućiti da valjano obavi profesionalni zadatak, niti dovesti u opasnost da se ogriješi o osnovne principe novinarskog Kodeksa.

SADRŽAJ

UVOD U PUBLIKACIJU	3
OSNOVNA NAČELA ETIČKOG KODEKSA CRNE GORE	5
IZVJEŠTAVANJE O POLICIJI I PRAVOSUĐU	9
Uvod i terminologija	9
Smjernice za izvještavanje o policiji, pritvoru i sudovima	10
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	14
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	16
Preporuke i korisni linkovi	17
Reference	18
IZVJEŠTAVANJE O ETNIČKIM MANJINAMA, IZBJEGLICAMA I MIGRANTIMA	19
Uvod i terminologija	19
Smjernice za izvještavanje o etničkim manjinama, migrantima i izbjeglicama	20
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	24
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	26
Preporuke i korisni linkovi	28
IZVJEŠTAVANJE O DJECI I DJEČJIM PRAVIMA	32
Uvod i terminologija	32
Smjernice za izvještavanje o djeci i dječjim pravima	35
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	38
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	41
Preporuke i korisni linkovi	42
Korisne preporuke i publikacije:	42
Reference	44
IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I PRAVIMA ŽENA	46
Uvod i terminologija	46
Smjernice za izvještavanje o ženama i ženskim pravima	49
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	54
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	56
Preporuke i korisni linkovi	56
Reference	57
IZVJEŠTAVANJE O OSOBAMA SA INVALIDITETOM	60
Uvod i terminologija	60
Smjernice za izvještavanje o osobama sa invaliditetom	63
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	67
Preporuke i korisni linkovi	68

Reference:	69
IZVJEŠTAVANJE O LGBTIQ OSOBAMA	70
Uvod i terminologija	70
Smjernice za izvještavanje o LGBTIQ osobama	72
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	74
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	75
Preporuke i korisni linkovi	76
Reference	77
IZVJEŠTAVANJE O ROMSKOJ I EGIPĆANSKOJ POPULACIJI	78
Uvod i terminologija	78
Smjernice za izvještavanje o RE populaciji	79
Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika	81
Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče	84
Preporuke i korisni linkovi	85
Reference	86

IZVJEŠTAVANJE O POLICIJI I PRAVOSUĐU

Uvod i terminologija

Lišenje slobode – hapšenje

Policijsko zadržanje – po hapšenju, policija može uhapšen lice zadržati 48 sati prije određivanja pritvora

Pritvor – određuje sud na osnovu zahtjeva tužilaštva i može trajati najviše 30 dana, nakon čega se može produžiti novim zahtjevom tužilaštva, odnosno odobrenjem suda

Saslušanje – ispitivanje osumnjičenog, odnosno optuženog lica u vezi sa krivičnim djelom koje mu se stavlja na teret

Osumnjičeni – pošto policija prikupi dovoljno dokaza koji ukazuju da je određena osoba učinila krivično djelo, ta osoba postaje osumnjičeni/ osumnjičena u postupku, sve do podizanja optužnice

Optuženi – osumnjičena osoba naziva se optuženom odnosno okrivljenom po podizanju optužnice

Odbrana – osumnjičenu, odnosno optuženu osobu i njene advokate nazivamo odbranom

Predistraga – početak rada na nekom slučaju, rasvjetljavanju krivičnog djela, prije nego što se otkrije osumnjičena osoba

Istraga – počinje tek kada postoji osumnjičena osoba, odnosno može se pokrenuti samo protiv određene osobe za koju postoji sumnja da je počinila krivično djelo

Prikupljanje obavještenja građana – ispitivanje potencijalnih svjedoka u toku otkrivanja počinioca krivičnog djela

Mjere tajnog nadzora – prisluškivanje, tajno snimanje, praćenje, odnosno sve vrste tajnog nadziranja osumnjičene osobe kojim policija pokušava da prikupi dokaze o osumnjičenoj osobi

Oportunitet – vrsta sporazuma sa tužilaštvom u kojem tužilaštvo odustaje od vođenja krivičnog postupka iako ima dokaza protiv osumnjičenog lica, najčešće tako što osumnjičeno lice uplati određeni iznos u humanitarne svrhe, a može se primjeniti samo za blaža krivična djela

Krivična prijava – dokument kojim se pokreće krivični postupak, najčešće ga podnosi policija tužilaštvu kada ima dovoljno dokaza da uhapsi osumnjičeno lice

Optužni akt – dokument na osnovu kojeg se pokreće postupak pred sudom

Optužni prijedlog – vrsta optužnog akta kojim tužilaštvo pokreće sudski postupak protiv optuženog lica u slučajevima u kojima je zapriječena kazna zatvora za krivično djelo koje se optuženom licu stavlja na teret novčana ili zatvorska kazna do tri godine

Optužnica – vrsta optužnog akta kojim tužilaštvo pokreće sudski postupak protiv optuženog lica za krivična djela za koje je predviđena kazna zatvora od tri ili više godina

Dispozitiv – dio optužnog akta ili presude koji stoji odmah ispod ličnih podataka optuženog lica i koji predstavlja sažetak najvažnijih činjenica u vezi sa događajem, odnosno krivičnim djelom, a koji se, zatim, detaljnije opisuje u obrazloženju

Glavni pretres – postupak suđenja u toku kojeg se saslušava optuženo lice, ispituju svjedoci, izvode dokazi, iznose završne riječi i tome slično

Odbrana optuženog lica – prvo izlaganje, odnosno obraćanje optuženog lica sudiji ili sudskom vijeću u kojem se izjašnjava o o krivici i u slobodnom izlaganju objašnjava svoje viđenje događaja, odnosno krivičnog djela zbog kojeg mu se sudi

Razdvajanje postupka – u toku suđenja, sudija može razdvojiti postupak u odnosu na jedno optuženo lice (npr. ukoliko nije došao na suđenje ili nije u stanju da prati suđenja) kako bi se postupak za druge optužene nastavio

Oštećeni/a – osoba ili osobe koje su oštećene učinjenim krivičnim djelom (npr. žrtve fizičkog napada, krađe, porodica ubijenog)

Izuzeće – promjena sudije ili tužioca do koje može doći na lični zahtjev (npr. slučajevima poput poznanstva ili rodbinskih odnosa sa nekim od optuženih) ili na zahtjev drugog učesnika u postupku ukoliko se javi sumnja u nepristrasnost

Suočenje – međusobno ispitivanje optuženog lica i svjedoka koje se sprovodi u situacijama kada su njihovi iskazi suprotni u vezi sa najvažnijim činjenicama

Vještačenje – stručna analiza pojedinih dokaza (npr. DNK tragova ili privredne dokumentacije) koju sprovode stručnjaci/kinje iz određenih oblasti, a na osnovu njihovog mišljenja sudija donosi svoju odluku

Sudsko vijeće – vijeće koje čini određen broj sudija od kojih je jedan predsjedavajući, a ostali članovi sudskog vijeća

Završne riječi – posljednje izlaganje, odnosno obraćanje učesnika/ca postupka sudiji ili sudskom vijeću u kojem se ističu dokazi protiv (završna riječ tužilaštva) ili u korist optuženog lica (završna riječ advokata i optuženog)

Prvostepena presuda – presuda koju donosi sud nakon održanog glavnog pretresa, odnosno suđenja u prvom postupku

Drugostepena presuda – presuda koji donosi drugostepeni sud na osnovu žalbe koju je izjavilo tužilaštvo ili odbrana na prvostepenu presudu

Pravosnažna presuda – presuda koju je potvrdio drugostepeni sud, odnosno ona koju izrekne drugostepeni sud u slučaju preinačenja presude

Preinačena presuda – presuda kojom drugostepeni sud promijeni odluku prvostepenog suda (npr. visinu kazne)

Ponovljeni postupak – postupak koji se vodi pred prvostepenim sudom nakon što drugostepeni sud odluči da prvi postupak nije sproveden na adekvatan način

Smjernice za izvještavanje o policiji, pritvoru i sudovima

O radu policije, pritvoru i sudskom procesu najbolje se stiče cjelokupni utisak prilikom praćenja postupka od početka do kraja. Policija ima glavnu ulogu u ovom procesu na njegovom početku – prikuplja dokaze, obrađuje ih, saslušava svjedoke i potencijalne izvršioce krivičnog djela. Ovo radi u saradnji sa tužilaštvom i za tužilaštvo kako bi ono kasnije na osnovu istih tih dokaza vodilo postupak pred sudom. Zatim, po optuženju, tužilaštvo slučaj predstavlja sudu koji sudi po optužbama i na osnovu dokaza koje je ponudilo tužilaštvo i gotovo nikada ne može izaći iz tog okvira pri donošenju presude.

Jedan od ključnih elemenata u praćenju krivičnog postupka za novinare je **pretpostavka nevinosti**. Drugim riječima, novinari moraju paziti da, **sve do pravosnažnosti presude, ne izvještavaju o osumnjičenom kao o sigurnom izvršiocu krivičnog djela, već da se pozivaju na tužilaštvo ili policiju koji su tako utvrdili**. Ovdje su ključne riječi poput „sumnja se da je...“, „tužilaštvo tvrdi“, „policija sumnjiči“ i tome slične. Pretpostavka nevinosti štiti, ne samo osumnjičene/optužene da ne budu označeni kao izvršioce krivičnog djela bez neophodnih dokaza, nego i novinare, **kako ne bi bili tuženi za objavljene informacije i time izgubili kredibilitet, ali i novac u slučaju sudske kazne**.

POČETAK ISTRAGE

Po izvršenju krivičnog djela, policija počinje sa prikupljanjem neophodnih informacija koje treba da dovedu do izvršioca krivičnog djela. To može da bude uviđaj na mjestu na kojem se krivično djelo fizički dogodilo ili prikupljanje dokumenata ukoliko je, na primjer, riječ o privrednom kriminalu. Zatim se saslušavaju svedoci koji bi mogli imati saznanja o krivičnom djelu i prikupljaju

drugi dokazi poput DNK tragova, video snimaka, rade se vještačenja, odnosno analize pojedinih prikupljenih dokaza.

U ovoj fazi, **najteže je doći do informacija iz istrage, jer je istraga, sve do optuženja, zatvorena za javnost**. Novinari, međutim, u slučajevima koji su od velikog interesa za javnost, i u ovim fazama postupka trudiće se da do određenih informacija dođu i objave ih. Ovdje je važno istaći **kontrolnu ulogu koju mediji imaju u društvu – da prate kako najznačajniji krivični postupci teku i da li državni organi vode adekvatnu istragu**. Za novinare su u ovim situacijama **najznačajniji izvori koji mogu dati uvid u određena dokumenta i podatke iz istrage**, ali moraju uvijek imati u vidu i svoju odgovornost, odnosno moraju **neumorno da mjere interes javnosti da sazna o ovim slučajevima i potencijalni rizik koji sa sobom nosi objavljivanje ovakvih informacija**.

U toku istrage za novinare, **najvažniji dokumenti i informacije su oni koji u sebi sadrže ključne činjenice – šta je policija utvrdila da se dogodilo prilikom izvršenja krivičnog djela, šta su pojedini svjedoci rekli o događaju, kako su se izjasnili osumnjičeni, ali i koje dokaze policija ima protiv njih**. Riječ je o zapisnicima sa uviđaja, sa saslušanja osumnjičenih ili svjedoka i na kraju, po hapšenju, krivična prijava koja se podnosi tužilaštvu. U krivičnoj prijavi trebalo bi da bude opisano na koji način je izvršeno krivično djelo, ko je osumnjičen, a mogu biti navedeni i pojedini dokazi, mada ne detaljno kao što će to kasnije biti u optužnici.

Ukoliko novinari nisu u mogućnosti da do ovih dokumenata dođu, nikako ne bi trebalo da odustanu od praćenja postupka istrage. Naime, **novinari imaju i zakonsko pravo da se za informacije o toku istrage obraćaju tužilaštvu i saznaju makar generalne informacije** o ovome – u kojoj je fazi postupak, koje radnje je tužilaštvo preduzelo radi otkrivanja izvršioca krivičnog djela, da li su saslušani svedoci, prikupljeni određeni dokazi i tome slično.

Nerijetko se dešava da tužilaštvo odbaci krivičnu prijavu pošto ustanovi da nema dovoljno dokaza i obustavi postupak. Ipak, i ovi postupci koji ne dođu do suda predstavljaju značajan izvor informacija za novinare pogotovo kada prikupljaju podatke o krivičnoj prošlosti pojedinih osoba. **Dokumenta iz okončanih tužilačkih postupaka morala bi biti dostupna javnosti i novinari bi trebalo da budu u mogućnosti da izvrše uvid u ove predmete**.

Po hapšenju osumnjičenog, policija ga može zadržati do 48 sati bez određivanja pritvora (tzv. policijsko zadržavanje), nakon čega tužilaštvo od suda mora tražiti da se osumnjičenom odredi pritvor koji može trajati najviše 30 dana nakon čega se ponovo podnosi zahtjev za produženje pritvora. Postoje zakonski utvrđeni razlozi na osnovu kojih tužilaštvo može tražiti određivanje pritvora. To su opasnost od bjekstva, uništavanja dokaza ili uticanja na svjedoke, opasnost da će ponoviti krivično djelo, ukoliko se osoba kojoj se određuje pritvor sumnjiči za teško krivično djelo ili izbjegava da dođe na suđenje (ukoliko je suđenje već u toku).

OPTUŽENJE

Pošto tužilaštvo prikupi dovoljno dokaza, podiže **optužnicu**, odnosno u nekim slučajevima optužni predlog. Ovaj dokument je, **uz presudu, najvažniji za praćenje krivičnog postupka**. Osim što sadrži sve važne činjenice o samom krivičnom djelu i opis uloge koju je optuženi imao u izvršenju krivičnog djela, iz njega se može vidjeti i koje dokaze tužilaštvo nudi sudu za osuđujuću presudu. Takođe, **novinari bi trebalo da imaju u vidu i da u optužnici, kao i u drugim dokumentima iz krivičnog postupka, mogu pronaći i informacije koje mogu koristiti za dalje istraživanje – poput novih imena ljudi povezanih sa optuženima ili tragova koji vode ka njihovim poslovima kojima se tužilaštvo nije detaljno bavilo**.

Optužnica postaje pravosnažna tek pošto je sud potvrdi, čemu najčešće prethode prigovori, odnosno žalbe advokata. Pošto je sud proglasi pravosnažnom počinje sudski proces, a optužnica postaje javni dokument (osim u rijetkim slučajevima kada se cio proces vodi u tajnosti).

Bitno je napomenuti da **advokati imaju važnu ulogu u izvještavanju o krivičnim postupcima zbog veće otvorenosti ka medijima, za razliku od državih organa i mogu predstavljati dobar izvor informacija novinarima**. Treba, ipak, uvijek imati u vidu da je riječ o zastupnicima optuženih koji će nerijetko pokušavati da proguraju informacije koje idu u korist njihovim branjenicima, pa **saznanja koja potiču od njih uvijek treba uzimati sa pažnjom**.

SUDSKI PROCES

Kada optužnica postane pravosnažna, zakazuje se početak suđenja. Do tada bi, ukoliko je to moguće, trebalo nabaviti optužnicu i proučiti je koliko vrijeme dozvoljava. Suđenje znatno olakšava poznavanje optužbi koje se okrivljenima stavljaju na teret, liste dokaza i svjedoka koji će biti prikazani, odnosno ispitivani na suđenju i drugih informacija koje ovaj dokument sadrži.

Ukoliko ovo nije moguće, treba obratiti posebnu pažnju na početak suđenja koje počinje **čitanjem optužnice**. Ovo radi tužilac, ali je **neće uvijek pročitati u cjelosti, posebno kada je riječ o obimnijim optužnicama**. U tim situacijama, pročit će samo **dispozitiv optužnice**.

Zatim, najčešće slijede uvodne riječi tužilaštva, advokata i optuženih koje su važne zbog sticanja utiska o tome kako će suđenje teći i koja će biti taktika odbrane. Na početku suđenja, optuženi će se izjasniti da li su krivi za djelo koje im se stavlja na teret i iznijeti svoju odbranu.

U praćenju sudskog postupka od značaja je i analiziranje prethodnog rada tužioca, kao i sudija s obzirom da je riječ o onima koji u ime države primjenjuju zakon i gone potencijalne izvršioce krivičnih djela. **Uloga novinara je, između ostalog, i pozivanje njih na odgovornost u slučaju da ovo ne rade na adekvatan način**. Postupci koje su ranije vodili mogu pomoći u razaznavanju kako će i u aktuelnom slučaju postupati. Njihova pređašnja karijera, isto kao i krivična prošlost optuženih su informacije koje mogu činiti background izvještaja sa suđenja, odnosno dati **kontekst novinarskom izvještavanju**.

Važno je napomenuti i da se **novinari ne zadržavaju samo na informacijama sa samog suđenja ili iz optužnica i drugih dokumenata koje nastaju u krivičnom postupku**. Treba otići korak dalje i na osnovu ovih informacija nastaviti istraživanje, posebno jer tužilaštvo u postupku nudi samo one informacije koje su neophodne za osuđujuću presudu, a veoma rijetko i kontekst u kojem je izvršeno krivično djelo često samo jedan element šire slike.

Tok sudskog postupka najbolje je ispratiti u cjelosti, posebno ukoliko je slučaj veoma važan, ako postoje sumnje u vezi sa tim kako će institucije sprovesti postupak ili ako se očekuje prikazivanje dokaza koji mogu biti od značaja za dalje istraživanje novinara.

Ako, ipak, ne postoje mogućnosti da se cijeli postupak isprati, treba obratiti pažnju na ključne momente u procesu – iznošenje odbrane okrivljenih, prikazivanje najvažnijih dokaza (poput video snimaka ili prisluškivanih razgovora), ispitivanje svjedoka, završne riječi i naravno - objavljivanje presude.

PRESUDA

Nakon što se na sudu prikažu svi dokazi, kako oni koje je ponudilo tužilaštvo, tako i dokazi odbrane, svi učesnici postupka – tužilaštvo, advokati i optuženi, kao i oštećeni ukoliko učestvuju u procesu, imaju pravo da iznesu završnu riječ. Ovo pravo će tužilaštvo i advokati gotovo uvijek iskoristiti, dok se optuženi ponekad samo saglase sa onim što su njihovi branioci rekli, a nerijetko i sami izlažu završnu riječ.

Pošto se i ova, poslednja faza postupka završi, sudija najavljuje izricanje presude. Ona može biti **osuđujuća, oslobađajuća, ali se njom mogu i odbiti optužbe**. Ovo se dešava kada tužilaštvo odustane od optužbi ili sud zaključi da je krivično djelo zastarjelo, odnosno kada se utvrdi da je optuženi već osuđen za isto djelo.

U slučaju osuđujuće presude, treba voditi računa o izrečenoj kazni, posebno u situacijama kada se optuženom na teret stavlja više od jednog krivičnog djela. U ovakvim slučajevima sud će izreći kaznu za svako djelo pojedinačno, nakon čega će biti saopštena jedinstvena kazna koja predstavlja onu koja će, u slučaju pravosnažnosti, biti izdržavana. Takođe, treba obratiti pažnju na novčane kazne koje nerijetko budu izrečene uz zatvorske.

U slučaju sve tri vrste presuda, važan element je obrazloženje, odnosno razlozi zbog kojih je sud donio odluku koja je izrečena.

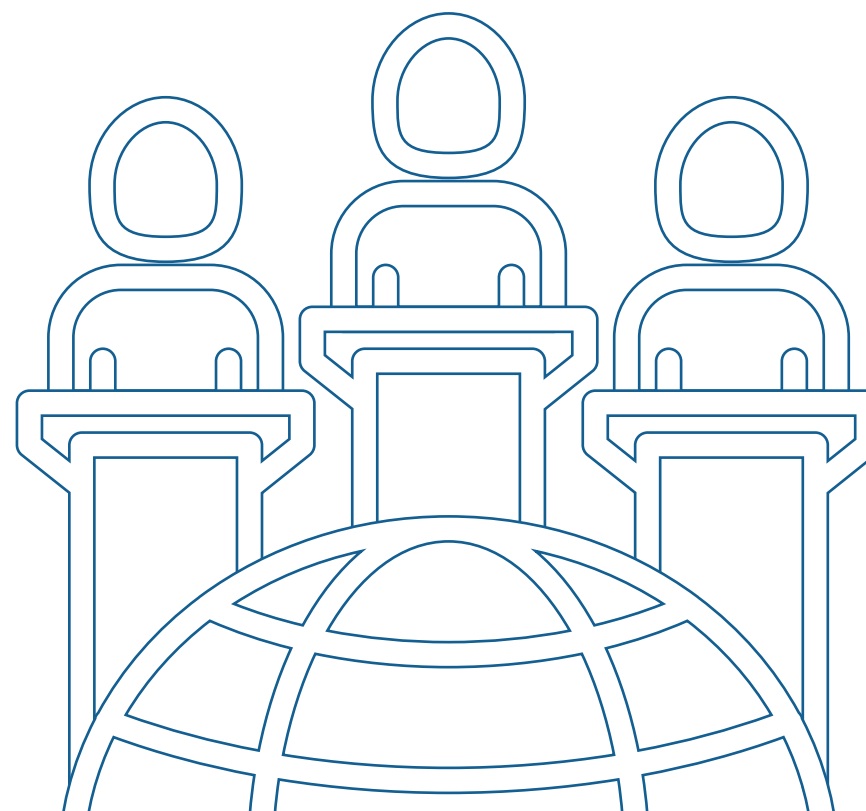
Na prvostepenu presudu gotovo uvijek će biti podnijete žalbe drugostepenom sudu. Advokati će se žaliti ukoliko je njihov branjenik osuđen, dok će tužilaštvo najčešće izjaviti žalbu u slučaju oslobađajuće presude, ali i u slučajevima kada je optuženi osuđen na manju kaznu od one koju je tužilac tražio.

Drugostepeni sud će, po razmatranju žalbi, donijeti **jednu od tri odluke – da ih odbije i potvrdi prvostepenu presudu, da usvoji žalbu i preinači presudu (npr. smanji ili poveća kaznu) ili da usvoji žalbu i slučaj vrati prvostepenom**

sudu na ponovno suđenje. U prva dva slučaja, presuda postaje pravosnažna i postupak je završen.

Za novinare je, po donošenju presude (prvostepene ili drugostepene) važno da dođu u posjed presude koja je, uz optužnicu, najvažniji dokument koja predstavlja sažetak cijelog slučaja.

Bitno je naglasiti da, **pošto se postupak pravosnažno okonča, novinari imaju pravo da izvrše uvid u cijeli sudski predmet, odnosno da u sudu razgledaju spise predmeta – sva dokumenta, zapisnike/transkripte sa ročišta, dokaze i tome slično.** U slučaju da se novinar informiše o slučaju koji nije pratio dok je suđenje trajalo, odnosno o slučaju koji je ranije završen, a nema mogućnosti da vrši uvid u predmet, trebalo bi od suda da traži najmanje dva dokumenta: optužnicu i presudu, a može zatražiti i transkripte sa određenih ročišta (poput onog na kojem je optuženi iznosio odbranu, ili kada su ispitivani svjedoci).

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Primjeri dobre prakse su svi oni koji prate gore navedene smjernice, a najbolji su oni koji o krivičnom postupku izvještavaju od njegovog početka do kraja tako da mogu svoju publiku uvesti u narativ koji prati jedan postupak, odnosno kontekst onoga što se dešava. Ovakav primjer je slučaj narko-bosa Darka Šarića o kojem su u Srbiji, između ostalih, izvještavali novinari Centra za istraživačko novinarstvo (CINS)¹, a kasnije po njenom osnivanju 2015. godine i novinari Mreže za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK)².

SLUČAJ DARKO ŠARIĆ

Istraga u ovom slučaju počela je 2008. godine i iz nje su se izrodila dva sudska postupka – jedan za međunarodni šverc 5,7 tona kokaina i drugi za pranje 22 miliona evra novca stečenog švercom kokaina.³ Pomno praćenje ovog slučaja novinarima CINS-a, a kasnije KRIK-a omogućilo je uvid u one detalje koji su davali odgovore na najvažnija pitanja – o vezama Šarićeve grupe u srpskoj policiji, njegovoj predaji srpskim organima, toku suđenja i taktici odbrane, ulozi sudija u odugovlačenju postupka i tome slično.

¹ Jovanović, Bojana (2014), Šarić: Što je tužilac htio s ovim mojim razgovorima?. Centar za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS). Dostupan na: <https://www.cins.rs/saric-sto-je-tuzilac-htio-s-ovim-mojim-razgovorima/> Pavlović, Bojana, Stojanović, Milica (2015), Šarić negirao optužbe za šverc kokaina. Centar za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS). Dostupan na: <https://www.cins.rs/saric-negirao-optuzbe-za-sverc-kokaina/>

² Dojčinović, Stevan, Jovanović, Bojana (2015), Ključni momenti slučaja Šarić. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <https://www.krik.rs/kljucni-momenti-slucaja-saric>

³ KRIK (2020) Darko Šarić – suđenje za međunarodni šverc kokaina. „Prosudi ko sudi“, Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <http://prosudikosudi.rs/predmet.php?id=201122235301&naziv=Darko-Saric-%E2%80%93-sudenje-za-medunarodni-sverc-kokaina>

KRIK (2020) Darko Šarić – suđenje za pranje novca. „Prosudi ko sudi“, Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <http://prosudikosudi.rs/predmet.php?id=20112225534&naziv=Darko-Saric-%E2%80%93-sudenje-za-pranje-novca>

Novinari su postupak pratili od početka, u istrazi su u pojedinim momentima bili čak i ispred tužilaštva zbog brže i jednostavnije komunikacije sa kolegama iz inostranstva, koja u slučaju institucija ide sporijim i težim, birokratskim putem. Izvještavali su sa gotovo svakog ročišta i tako uspjeli da isprate kada je taktika odbrane bila da se suđenje mjesecima odlaže i odugovlači postupak, ali i stav sudije koji je bio veoma blag i prihvatao brojne izgovore za odlaganje ročišta.⁴

Ono što je i najvažnije, **novinari su ova zapažanja i saznanja na dobar način prenosili čitaocima**. Kod ovoga, **ključno je upravo da je novinar detaljno upoznat sa slučajem kako bi nova dešavanja smjestio/ u kontekst i dao im značenje**. Tada, jedno odlaganje suđenja prestaje da bude samo jedno odlaganje i postaje taktika odbrane da odugovlači postupak jer je novinar/ka, prateći svako ročište, primjetio da je riječ o jednom u dugačkom nizu odlaganja.

Još jedna važna tehnika jeste sposobnost **novinara da formalni jezik koji se koristi u sudnici prevede na onaj koji čitaoci razumiju**. Riječi poput „glavni pretres“, „spisi predmeta“ ili nazivi krivičnih djela kao što je „Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga“ moraju biti prevedeni bilo činjenično (npr. „suđenje“ umjesto „glavni pretres“) ili opisno (u slučaju krivičnog djela kada znamo da je riječ o npr. švercu kokaina).

SUDENJE ZA ODAVANJE POVJERLJIVIH PODATAKA IZ ISTRAGE ŠARIĆEVOJ GRUPI

Istraga narko-grupe Darka Šarića iznjedrila je i veze koje je grupa imala u državnim strukturama, odnosno u Ministarstvu unutrašnjih poslova. KRIK je, prateći slučaj, došao čak do snimka tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Ivica Dačića sa Rodoljubom Radulovićem koji je u trenutku njihovog sastanka bio pod istragom kao dio Šarićeve grupe, a kasnije i osuđen.⁵

⁴ Vojinović, Milica (2017) Tužilac Ivanić: Suđenje se odugovlači da bi Šarić izašao iz pritvora. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK) Dostupan na: <https://www.krik.rs/tuzilac-ivanic-sudenje-se-odugovlaci-da-bi-saric-izasao-iz-pritvora/>

⁵ Dojčinović, Stevan (2015) Snimci sastanaka narko-bosa Radulovića s vrhom policije. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK) Dostupan na: <https://www.krik.rs/snimci-sastanka-narko-bosa-radulovica-s-vrhom-policije/>

Za dostavljanje povjerljivih podataka iz istrage protiv ove grupe optužen je, međutim, samo šef Dačićevog kabineta, Branko Lazarević. **Uloga novinara u ovakvim slučajevima jeste konstantno podsjećanje na jake indicije da je grupa imala saradnike višeg ranga koji se nisu našli pred sudom i pozivanje na odgovornost institucija koje su omanule u privođenju pravdi svih odgovornih, što su novinari KRIK-a u svom izvještavanju neumorno radili.**

Ovaj slučaj specifičan je zbog još jedne činjenice – jedini optuženi službenik MUP-a na kraju postupka je oslobođen i to pod vrlo sumnjivim okolnostima. Sudija Danko Laušević, koji je bio predsjednik vijeća, izbacio je iz postupka ključne dokaze – snimke prisluškivanih razgovora u kojima se čuje da je Lazarević odavao službene tajne.⁶

Vrhovni sud čak je utvrdio da je sudija Laušević prekršio zakon kada je odlučio da se razgovore izbace, ali ova **odluka nije mogla da utiče** da razgovori budu vraćeni u postupak.

Osim što su novinari isticali sve kontroverze koje su pratile ovaj postupak, istraživanjem samog sudije došli su i do podatka da je njegova karijera neobično isprepletana funkcionerima Socijalističke partije Srbije (SPS) na čijem čelu je već godinama bivši ministar Ivica Dačić. Osim u gore opisanom slučaju, sudio je u još dva postupka u kojima su optuženi bili funkcioneri ove stranke, a u sva tri slučaja oslobodio je okrivljene, takođe pod sumnjivim okolnostima.⁷

Ovo su primjeri koji najbolje oslikavaju ulogu novinara da odu korak dalje kako bi informacije koje izlaze u javnost stavili u kontekst bilo politički, društveni ili druge vrste.

⁶ KRIK (2020) Sudeње Dačićevom šefu kabineta Branku Lazareviću. „Prosudi ko sudi“, Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <http://prosudikosudi.rs/predmet.php?id=20120111703&naziv=Sudenje-Dacicevom-sefu-kabineta-Branku-Lazarevicu>

⁷ KRIK (2020) Profil: Danko Laušević. „Prosudi ko sudi“, Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <http://prosudikosudi.rs/sudija.php?id=201130193938&ime=Danko-Lausevic>

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

U digitalnoj eri kakva je ona u kojoj živimo, novinari u svom izvještavanju i istraživanju određenih tema sve više kao izvor koriste društvene mreže, fotografije koje načine obični građani i njihove dojave koje do novinara stižu brže nego ikada prije.

Ovo je posebno korisno u izvještavanju o osobama iz kriminalnog miljea i istragama istih pošto je do informacija u ovakvim slučajevima teško doći zvaničnim putem.

Ipak, najvažnije je istaći da je pri korišćenju ove vrste nezvaničnih izvora ključna provjera i potvrđivanje informacije. Takođe, u ovakvim situacijama **novinari imaju i veliku odgovornost prema građanima koji određene informacije dostavljaju da zadrže njihovu anonimnost ukoliko građani ne žele da se njihov identitet otkrije.**

ČLAN KRIMINALNE GRUPE OBEZBJEDIVAO ZAKLETVU PREDSEDNIKA SRBIJE⁸

Jedan od primjera ovakvog izvještavanje je otkriće KRIK-a da je član kriminalne bande ubijenog kriminalca Aleksandra Stankovića zvanog Sale Mutavi, obezbjeđivao inauguraciju predsjednika Srbije, Aleksandra Vučića, 2017. godine.

Novinari KRIK-a počeli su istraživanje **na osnovu fotografija** sa inauguracije na kojima se vidi kako angažovano obezbjeđenje nasilno sklanja novinare i građane sa mjesta gdje se događaj održavao. Zatim su na fotografijama **primjetili jednu osobu** – Borka Aranitovića, a do ključnog dokaza njegove

⁸ Pavlović, Bojana, Dojčinović, Stevan (2017) Vučićevu zakletvu obezbjeđivao član ekipe Saleta Mutavog. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <https://www.krik.rs/vucicevu-zakletvu-obezbedivao-clan-ekipe-saleta-mutavog/>

povezanosti sa kriminalnom grupom doveo ih je upravo gore pomenuti izvor – **društvene mreže, preciznije - njegov fejsbuk profil.**

Novinari KRIK-a analizirali su fotografije sa ceremonije i uporedili ih sa onima sa Aranitovićevog fejsbuk naloga. Da bi bili sigurni u informaciju koju će objaviti, novinari su potvrdili da je riječ o istoj osobi, a na osnovu Aranitovićevog profila, mladeža na bradi i obilježja na glavi nalik ožiljku.

Detalji sa fotografija koje je Aranitović objavljivao na internetu **otkrili su njegove poslove i veze sa ljudima iz svijeta kriminala i policije.** Uprkos ovom otkriću, za maltretiranje novinara i građana na inauguraciji predsjednika Vučića, niko nije odgovarao, pošto je tužilaštvo odbacilo krivičnu prijavu u ovom slučaju. **Zbog ovoga se sa pravom može reći da su novinari otišli korak dalje od policije i tužilaštva u rasvjetljavanju ovog slučaja.**

SIN PREDsjedNIKA SRBIJE BLIZAK ČLANU KAVAČKOG KLANA⁹

U još jednom slučaju građani koji su posvećeni rasvjetljavanju važnih tema bili su značajan izvor za novinare KRIK-a. Prvo je 2018. na društvenim mrežama počela da kruži fotografija sa svjetskog prvenstva u fudbalu na kojoj na tribinama, sin predsjednika Aleksandra Vučića, Danilo Vučić, navija sa osobama iz kriminogene sredine. Među njima je bio i Aleksandar Vidojević zvani Aca Rošavi koga, kako je KRIK kasnije otkrio, policija označila kao člana kavačkog klana. U naredne dvije godine, pojavile su se još tri fotografije koje svjedoče o bliskom kontaktu predsjednikovog sina i Vidojevića. Posljednju je načinila novinarka KRIK-a pošto je redakciji upravo građanin, koji je smatrao da je ova informacija važna, dojavio da je predsjednikov sin u jednom beogradskom kafiću sa upravo pomenutim Vidojevićem.

Ni u ovom slučaju, uprkos brojnim novinarskim otkrićima koji ukazuju na veze jednog kriminalnog klana u državnim strukturama, institucije nisu razjasnile okolnosti ovih sastanaka.

⁹ Pavlović, Bojana, Vojinović, Milica (2018) S kim je predsednikov sin navijao. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK). Dostupan na: <https://www.krik.rs/s-kim-je-predsednikov-sin-navijao/>

Preporuke i korisni linkovi

Za novinare koji ulaze u ove teme važno je da konstantno prate rad kolega/inica koje dugo i valjano izvještavaju.

Takođe je preporučljivo i da konsultuju zvanične izvore poput zakona ili pravilnika koji uređuju rad određenih institucija.

U nastavku, neki od linkova koji mogu biti veoma korisni za novinare/ke u izvještavanju o gore obrađenim tema:

1. Preporuka CM/Rec(2012)11 o ulozi javnih tužilaca izvan krivičnogopravnog sistema, dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c9d19
 2. Preporuka CM/Rec(2010)12 o sudijama: nezavisnost, efikasnost i odgovornost: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805afb78
 3. Preporuka Rec(2003)17 o sprovođenju zakona: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805df135
- Zakonik o krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnogore/zakonik-o-krivicnom-postupku.html>
 - Baza podataka „Prosudi ko sudi“ o sudijama u Srbiji koju je napravio KRIK. Baza trenutno sadrži informacije o 33 sudija koje odlučuju o slučajevima kriminala i korupcije, kao i podatke o više od 120 značajnih sudskih predmeta. Dostupno na www.prosudikosudi.rs
 - Izvještaji o toku postupka koji se u Srbiji vodi protiv Darka Šarića, dostupno na <https://www.krik.rs/tag/darko-saric/>
 - Analize i publikacije Mreže za afirmaciju nevladinog sektora – MANS o rezultatima rada tužilaštva i sudstva, dostupno na: <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2018/12/IZA-STATISTIKE4.pdf>
 - <http://www.mans.co.me/iza-statistike-5-krivicna-djela-sa-elementima-organizovanog-kriminala/>

- http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2019/09/Monitoring-3-FINAL_MNE.pdf
- Intervjui sa čelnim ljudima u sudstvu koji govore o problemima u pravosuđu, dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/503751/intervju-savic-blage-se-kazne-izricu-sporazumima-o-krivici> i <https://www.krik.rs/predsednik-viseg-suda-stepanovic-nemamo-sudjenja-za-visoku-korupciju-dolovac-daje-izjave-kao-da-zivimo-u-skandinaviji/>
- Primjer brze reakcije novinara i sadržajnog izvještavanja o novim saznanjima iz istrage, dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/504089/zasticeni-svjedok-progovorio-o-planu-kavcana-kascelanov-vozac-poslao-ubice-u-budvu>
- Primjer prekogranične saradnje novinara/ki koje je izrodilo veliko istraživanje o ratu kriminalnih klanova sa elementima izvještavanja o istragama, sudskim procesima, radu policije, tužilaštva i sudova:
- Snimak ubistva veze u policiji i vrhu države, dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/433422/snimak-ubistva-veze-u-policiji-i-vrhu-drzave-rat-kotorskih-klanova-koji-je-progutao-balkan>
- Rat Balkanskog podzemlja, dostupno na: <https://www.krik.rs/rat-balkanskog-podzemlja-ubistva-veze-u-policiji-i-u-vrhu-drzave/>
- Put osvete kako je počeo rat crnogorskih kriminalnih klanova, dostupno na: <https://www.vijesti.me/tv/emisije/482813/pogledajte-put-osvete-kako-je-poceo-rat-crnogorskih-kriminalnih-klanova>

Reference

- Zakonik o krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnogore/zakonik-o-krivicnom-postupku.html>
- Krivični zakonik Crne Gore, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnogore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>
- Ključni momenti u slučaju Šarić, dostupno na: <https://www.krik.rs/kljucni-momenti-slucaja-saric/>
- Suđenje Dačićevom šefu kabineta Branku Lazareviću, dostupno na: <http://prosudikosudi.rs/predmet.php?id=20120111703&naziv=Suđenje-Dacicevom-sefu-kabineta-Branku-Lazarevicu>
- Vučićevu zakletvu obezbjeđivao član ekipe Saleta Mutavog, dostupno na: <https://www.krik.rs/vucicevu-zakletvu-obezbjedivao-clan-ekipe-saleta-mutavog/>
- Novinarki KRIK-a oduzeli telefon dok je fotografisala Danila Vučića i Acu Rošavog, dostupno na: <https://www.krik.rs/novinarki-krik-a-oduzeli-telefon-dok-je-fotografisala-danila-vucica-i-acu-rosavog>

IZVJEŠTAVANJE O
ETNIČKIM
MANJINAMA,
IZBJEGLICAMA I
MIGRANTIMA

2

Uvod i terminologija

Pod pojmom **etničke manjine** smatra se grupa stanovnika koji žive u jednoj državi, ali se po svojoj etničkoj pripadnosti razlikuje od grupe ljudi koji čine većinski dio stanovništva. Iako često nailazimo na izjednačavanje pojmova etničke i nacionalne grupe, prema nekim definicijama one nisu sinonimi. Etnička grupa se razlikuje od manjinske skupine po tome što označava skupinu koja nema svoju tzv. matičnu državu (kao što su npr. Romi).¹⁰

Što se tiče pojmova migranti i izbjeglice, u medijima u zemljama nekadašnje Jugoslavije primjećujemo da su ova dva termina često izjednačena i tretiraju se kao sinonimi.

Međutim, razlike itekako postoje i migranti i izbjeglice nemaju isto značenje, iako se za oba pojma često koristi termin *ljudi u pokretu*.

Pod pojmom **migranata** smatraju se ljudi koji se iseljavaju iz zemlje u kojoj žive ili čije državljanstvo imaju. U drugu zemlju se iseljavaju iz različitih i brojnih razloga. To mogu biti ekonomski razlozi, obrazovni, izbjegavanje progona, povređivanje ljudskih prava, ugrožavanje života ili fizičkog integriteta, rat ili građanski nemiri.¹¹

Izbjeglice su osobe koje napuštaju svoje zemlje zbog oružanih sukoba ili progona. To su lica koja se opravdano plaše da će biti progonjeni i odlaze iz zemlje čije državljanstvo imaju, te se uslijed razvoja događaja ne mogu li ne želi vratiti u tu državu.¹²

Migranti bi trebali biti zaštićeni i uživati sva prava kao i drugi ljudi na osnovu brojnih dokumenata koji su doneseni da im garantuju različita prava i zaštite. Tu se, prije svega, misli na: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvenciju o pravima djeteta, i zaštićeni su odredbama Konvencije protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, Međunarodnu konvenciju za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, Protokol protiv krijumčaren-

¹⁰ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18519> Etničke i nacionalne manjine na isti način diferencira i Marko, D. (2010.137)

¹¹ Migracije i međunarodno pravo (2016:43), dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Migracije-i-medjunarodno-pravo-ljudskih-prava-Vodi%C4%8D-za-prakti%C4%8Dare-6.pdf>

¹² <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16598.pdf>

ja migranata kopnenim, pomorskim i vazdušnim putem.¹³ Međutim, kako navodi advokatica Jovana Kisin, niti jedan od ovih međunarodnih aktova ne može migrantima garantovati pravo ulaska, boravka ili prava na azil, ali su države u toku sprovođenja kontrole granica obavezne da postupaju po standardima Evropske konvencije o ljudskim pravima i drugim ratifikovanim međunarodnim dokumentima koja garantuju osnovna ljudska prava.¹⁴

Da su izbjeglice definisane i zaštićene u međunarodnom pravu, stoji u pravnim akti koji su glavni u zaštiti izbjeglica poput: Konvencija o izbjeglicama iz 1951. godine i prateći Protokol iz 1967. godine i Konvencija OAU o izbjeglicama iz 1969. godine. Na ovoj stranici je navedeno i da je definicija pojma izbjeglica definisana Konvencijom iz 1951. godine kao i osnovna prava koje države moraju omogućiti ovim ljudima. **Jedan od najosnovnijih principa koji su definisani u međunarodnom pravu je zabrana protjerivanja ili vraćanja izbeglica u situacije u kojima bi njihov život ili sloboda bili dovedeni u opasnost.**¹⁵

Pod pojmom evropske migrantske krize smatra se masovni priliv izbjeglica i migranata u zemlje Evrope, od kojih je najveći dio bio iz zemalja Afrike i Azije. Kada su u pitanju migranti, u najvećem broju se radilo o **ilegalnim migrantima koji su odlazili iz svojih zemalja zbog nepovoljnih ekonomskih uslova koji su ih doveli do nezaposlenosti, siromaštva i teškog života, ali i zbog različitih kršenja ljudskih prava.**

Evropska migrantska kriza ili izbjeglička kriza kako je još nazivaju je doživjela svoju eskalaciju u 2015. godine kada su migranti počeli stizati i u zemlje bivše Jugoslavije.

Jugoistočna Evropa je postala jedna od najfrekventnijih ruta u Evropi i nazvana je Istočnomediteranskom rutom i ima dva pravca. Prvi je Turska-Grčka-Makedonija-Srbija-EU i poznatija je kao Zapadnobalkanska ruta ili samo Balkanska ruta, a drugi pravac je Turska-Grčka-Albanija-Crna Gora-BiH- Hrvatska-EU. Osim ove migracione rute.¹⁶

U 2015. godini, za samo deset mjeseci je Zapadnobalkanskom rutom stiglo u centralnu Evropu preko 700.000 ljudi.¹⁷

¹³ Vidjeti: <https://ostranula.org/sloboda-kretanja-stranaca-u-bih-kako-zastititi-i-pravni-poredak-i-ljudska-prava/#more-5791>

¹⁴ Isto

¹⁵ <http://www.unhcr.rs/opste/razno/stav-unhcr-izbeglica-ili-migrant-sta-je-ispravno.html>

¹⁶ Kovač, M.&Potkonjak Lukić, B. (2018:274)

¹⁷ Prema navodima Evropske komisije, dostupno na: <https://www.dw.com/bs/balkanska-ruta/t-45383110>

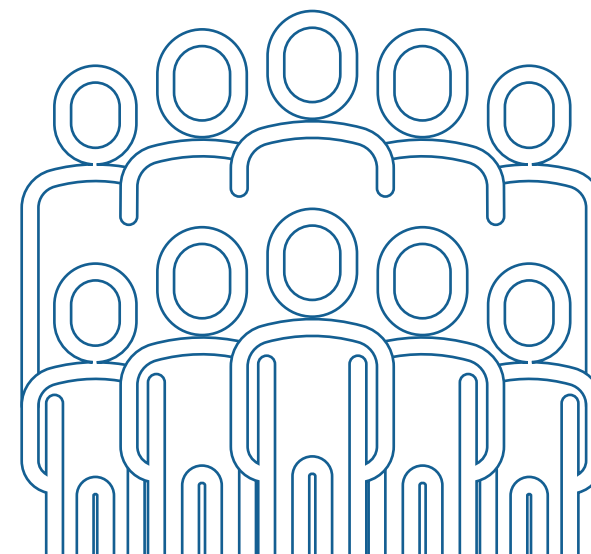
Za bolje razumijevanje ovih tema i zbog kvalitetnijeg izvještavanja, potrebno je objasniti još nekoliko ključnih pojmova/termina. To su: etnička distanca, azil, azilanti, raseljena lica i migrantski kampovi.

Etnička distanca ukazuje na osjećaj bliskosti između različitih društvenih grupa. Odnosi među grupama mogu biti izrazito bliski, indifirentni, pa sve do otvorenog neprijateljstva.¹⁸

Utočište ili sklonište koje se daje osobi koja traži zaštitu od progona ili je u opasnosti predstavlja **azil**. Sastavni je dio izbjegličkog prava i predstavlja vrstu zaštite prema izbjeglici. Država koja prihvata izbjeglicu koja bježi iz svoje domovine ili države svoga boravka ili porijekla i garantuje joj i pruža određena prava.¹⁹ Osoba koja traži i koristi azil naziva se azilant.

Pod terminom **raseljeno lice** misli se na osobe koje su morale napustiti svoje domove, ali nisu napustile granice svoje države.

Migrantski kampovi su mjesta u kojima su smješteni migranti. Mogu biti već postojeći objekti koji se trenutno koriste u tu svrhu ili posebno izgrađeni objekti. Također, veliki je broj improvizovanih kampova u kojima borave migranti i u kojima nemaju obezbijeđene ni najosnovnije uslove za život.

¹⁸ Vidjeti: Puhalo, S. (2009:11-12)

¹⁹ Kaurin, S. (2014:87)

Smjernice za izvještavanje o etničkim manjinama, migrantima i izbjeglicama

Javni radio-televizijski servisi nisu profitno orijentisani i njihov zadatak je profesionalno izvještavanje o svim temama koje su od društvenog interesa i značaja, a tiču se svih stanovnika jedne države, ne samo većinskog naroda ili većinskih naroda. Veljanovski (2005:28) definiše javni servis kao neprofitnu i nezavisnu radio-televizijsku organizaciju koja je osnovana u ime opšte javnosti i finansirana je iz javnih prihoda i obavezna je da visokvalitetnim, uravnoteženim i raznovrsnim programskim sadržajima zadovoljava potrebe najvećeg mogućeg broja građana, odnosno najšire javnosti i to je obavezna da čini nepristrasno i bez diskriminacije.

Rad javnih servisa je regulisan posebnim zakonima. Iako se ti zakoni ne odnose na komercijalne medije, to naravno ne znači da bio ovi mediji smjeli kršiti etičke standarde i izvještavati na neprofesionalan način. I novinari i novinarka zaposleni u komercijalnim medijima imaju obavezu da publiku **informišu na profesionalan i nepristrasan način i da poštuju ljudska prava, ne upotrebljavaju govor mržnje, ne diskriminišu nikoga, poštuju prava maloljetnih osoba i svojim radom ne dovode ničiji život u opasnost.**

Kada je riječ o nacionalnim/etničkim manjinama, javni radio-televizijski emiteri su dužni proizvoditi sadržaje koje se tiču i informisanja ovih manjinskih skupina. Teško je bez detaljnijeg i sveobuhvatnijeg istraživanja dati širi prikaz (ne)zastupljenosti ovakvih sadržaja na javnim servisima u zemljama bivše Jugoslavije, ali iz dostupne građe primjetno je da su skoro identični problemi (svjesno i nesvjesno stereotipiziranje, nedovoljno inovativni sadržaji, isključenost manjina iz pojedinih društvenih tema, itd.) primjetni u pomenutim zemljama. Ne može se reći da ovakvih sadržaja nema, ali ne u onolikoj mjeri koliko bi trebalo i ne na adekvatan način. Sama činjenica da su ovakvi sadržaji nedovoljno prisutni u mainstream medijima pokazuje da su, uglavnom, usmjereni ka medijima manjina koji se bave temama namijenjenim jednoj ili više manjinskih skupina.

Kako primjećuje Petričušić (2010:74) **potrebno je stremiti ka modelu integracije, odnosno uključivati manjinske teme u mainstream medije.** Odnosno, **izvještavanje o ovim temama ne treba svoditi na samo jednu dimenziju, kao što je predstavljanje kroz političke teme ili kroz folklorne ili kulturne aktivnosti manjina, jer to ne može doprinijeti integraciji već će se nastaviti sa marginalizacijom manjina i njihovim stereotipnim predstavljanjem.**

O etničkim skupinama se uglavnom **izvještava „prigodničarski“, odnosno kada je neki praznik ili kada je u pitanju neka druga vrsta obilježavanja.** Tako se npr. o Jevrejima izvještava samo kada je neki jevrejski praznik, i takvi sadržaji su uglavnom šablonizirani ili kad je obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta. O Romima se uglavnom izvještava u kontekstu njihove nedovoljne uključenosti u društvene i obrazovne procese i u vrijeme romskih praznika ili Svjetski dan Roma.

Također, **mediji nekada nesvjesno upadaju u stereotipne prikaze etničkih/nacionalnih manjina, a to se naročito primjećuje kada je riječ o migrantima i izbjeglicama.** Dajer (2011:240) vidi stereotipe kao jednu od formi uspostavljanja „reda“ uslijed velikog broja složenih i nepotpunih podataka koje dobivamo iz cijelog svijeta. Odnosno, stereotipe vidi kao pojedinačnu formu jednog šireg procesa pomoću kojih društvo i individue jednog društva daju smisao uz pomoć generalizacija, šablonizacija i tipizacija.

U društvima koja su nastala nakon raspada Jugoslavije prisutna je i nacionalna netrepeljivost i prema drugim narodima, odnosno nacionalnim grupama koje tu živi vjekovima, a koja dolazi od većinskog stanovništva. Također je često prisutno i neprofesionalno izvještavanje o narodima koji žive u susjednim državama, odnosno o nacijama koje su nekada činile SFRJ. Tu naročito prednjače srbijanski tabloidi čije je izvještavanje nerijetko prepuno stereotipa i otvorenog govora mržnje, ali i brojni anonimni portali čiji se sadržaji prenose putem društvenih mreža. Primjera radi, kosovski Albanci se često nazivaju Šiptarima, i taj termin je rezervisan isključivo za kosovske Albance, što se često pravda tvrdnjom da Albanci sami sebe tako nazivaju. Ovaj termin služi za diferencijaciju kosovskih Albanaca od Albanaca iz Albanije i dobio je negativno značenje tokom osamdesetih godina prošlog vijeka kada su se na Kosovu desili prvi nemiri i kada je u beogradskim medijima počela antialbanska histerija.²⁰

²⁰ <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbi-albanci-siptari-naziv-srbija/29933260.html>

Zadarski portal Hrvatski tjednik je ekstremno desničarski list koji širi nacionalnu mržnju prema ostalim narodima. Ovaj medij poznat je i po negiranju zločina nad Srbima, Romima i Jevrejima u NDH, a krajem 2020. godine uputili su strašne poruke saborskom zastupniku srpske nacionalne manjine i predsjedniku SDSS-a Miloradu Pupovcu i srpskom narodu nazivajući ih agresorima, četnicima i velikosrbima.²¹

Nerijetko se kroz izvještavanja o drugim narodima provlače nedavni ratni sukobi, kao i sukobi iz Drugog svjetskog rata čime se svjesno jačaju antagonizmi pri čemu se ove nacije uglavnom predstavljaju kao iskuljučivi krivci za ratna dešavanja i međunacionalne sukobe.

Sama reprezentacija identiteta u medijima je veoma bitna, jer mediji imaju i obrazovnu i edukativnu ulogu. Medijska reprezentacija određenih identiteta je, kako navodi Ninković Slavnić (2011:16-17) **bitna jer je ona proces produkcije značenja, odnosno proces u kojem formiraju nova značenja, čuvaju stara značenja, znanja i identiteti.** Ova autorica (2011:19-20) govori i o strategiji simboličke anihilacije kao jednoj od strategija tradicionalnih mass medija, a koju je skovao Džordž Gerbner želeći opisati odsustvo, trivijalizaciju ili osudu određene grupe u masovnim medijima. Ukratko, **simbolička anihilacija se stvara na dva načina – prvi je neprikazivanje određene grupe u medijima, a drugi je prikazivanje samo u stereotipnim ulogama.**

Tatalović (2017:16) je naveo da se površnim istraživanjem medija u Hrvatskoj uviđa da se o nacionalnim manjinama gotovo uvijek piše u političkim rubrikama, odnosno u kontekstu unutrašnjih političkih tema. Kada je riječ o kulturnim rubrikama, tu se **nacionalne manjine spominju veoma rijetko, dok se u rubrikama koje se tiču privrede gotovo nikada ne spominju. Kao glavne teme se nameću etnički sukobi i neriješena manjinska pitanja.**

Kada je otvorena Zapadnobalkanska ruta i kada su migranti i izbjeglice počeli masovno stizati u zemlje bivše Jugoslavije, **veliki dio medija** (Dnevni avaz, Kurir, Informer, Glas Srpske, Večernji list. itd.) je **izvještavao izuzetno neprofesionalno, objavljujući senzacionalističke sadržaje i predstavljajući migrante i izbjeglice kao potencijalnu opasnost za lokalno stanovništvo.** Neki mediji su imali **otvorene huškačke tekstove** u kojima su **migrante predstavljali kao nasilnike, kriminalce, ovisnike, generalizujući i etiketirajući vrlo heterogenu skupinu ljudi.**²²

²¹ <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/11/13/zastrasujuca-poruka-miloradu-pupovcu-i-srbima-u-hrvatskoj>

²² Sarajevski dnevni list Dnevni avaz objavio je veliki broj huškačkih tekstova koji su sadržavali gov-

Također, **brojni vodeći mediji se nisu ni potrudili da pojasne razliku između migranata i izbjeglica,** ili da posvete više pažnje ličnim pričama ljudi koji su krenuli iz svojih zemalja. U javnosti se vrlo brzo stvorila generalizovana i stereotipna slika migranata – oni su nasilnici, dolaze iz kultura koje nemaju dodir s našom kulturom, njihova društva tolerišu brojne devijantne pojave. **Obezličavanje ljudi koji su krenuli u potragu za kvalitetnijim životom sažeto je u terminu migrant.** O sudbini svakog pojedinca ili grupe ovih ljudi se govori kao o migrantima koji nemaju ni ime ni prezime niti bilo kakvu biografiju.

Ogroman dio publike je pokazao izrazito ksenofobne i rasističke stavove, a društvene mreže su se pretvorile u platformu za širenje govora mržnja, čemu je posebno doprinio i veliki broj anonimnih portala koji su se pojavili i čiji su se sadržaji širili i šire putem društvenih mreža (najviše Facebook-a), likujući zbog loših uslova i brutalnosti kojima su migranti i izbjeglice izloženi. Posebno se **u tim sadržajima provlačila teza da stižu samo muškarci, da su u pitanju dezerteri,** a kada su se počele u medijskim sadržajima pojavljivati i države iz kojih dolaze, bijes je usmjeren na to što u njihovim državama uopšte nema rata i kako nemaju potrebu da dolaze u evropske zemlje.

Svi navedeni primjeri ukazuju na nepoznavanje drugačijih kultura, naroda i geografskih odrednica, jer se o migrantima i izbjeglicama često govori i kao o Arapima, iako dolaze iz brojnih zemalja.

Da bi se ovakva medijska situacija popravila **potrebno je raditi na stalnoj edukaciji medijskih uposlenika i njihovom unaprijeđivanju što se postiže i kroz različite oblike edukativnih programa kao što su radionice koje vode eksperti iz oblasti ljudskih prava, iskusni profesionalni novinari i medijski eksperti, pravnici, sociolozi, itd.**

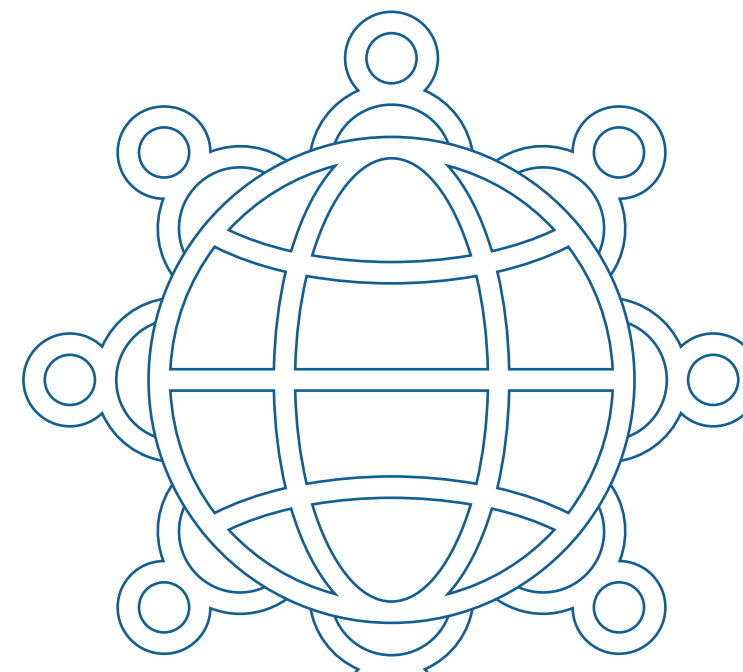
Također, o ovim temama je potrebno **šire izvještavati, kontekstualizovati stvari, a mediji bi kroz različite žanrove trebali dati i veći broj podataka i informacija kako bi se dobila jedna sveobuhvatna slika.**

or mržnje i informacije za koje nisu ponuđeni nikakvi argumenti, a što je moguće naći u arhivi web izdanja na stranici: www.avaz.ba

Smjernice koje bi mogle popraviti trenutnu situaciju kada je riječ o izvještavanju o etničkim/nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima su:

- O etničkim/nacionalnim manjinama potrebno je **više i kvalitetnije izvještavati – iz oblasti kulture, svakodnevnog života, njihove istorije, zaslužnim građanima koji su pripadali ovim manjinskim skupinama, njihovim uspjesima, eventualnim problemima i poteškoćama, specifičnostima ove zajednice, tradicionalnim jelima**, itd. Dakle, nije dovoljno izvještavati samo ukoliko je u pitanju neki praznik, obilježavanje dana koji se tiče njihovog naroda, i sl..
- Potrebno je **često ponavljati definiciju izbjeglica i migranata, podsjećati publiku da svako ima pravo da teži ka boljem i kvalitetnijem životu i da odlazak iz svoje države nije ništa ni neobično ni čudno, jer svaki čovjek želi sretniji život.**
- **Izvještavati i o problemima kojima su pogođene države migranata i izbjeglica.** Ako u državi nije rat, to ne znači da nije pogođena brojnim drugim problemima kao što su korupcija, siromaštvo, neravnopravan društveni tretman žena, nezaposlenost, zabranjivanje obrazovanja, i sl. Novinari su dužni koristiti ispravnu terminologiju;
- Raditi na **izradi većeg broja individualnih priča u kojima će ovi ljudi postati vidljiviji, a ne samo brojka u masi.** Među migrantima ima različitih ljudi, kao i u svakoj većoj skupini. Mnogi od njih su ostavili porodice i krenuli u potragu za boljim životom, kako bi pokušali naći bolje zaposlenje i nakon što stvore životne uslove opet se sastavili sa svojim porodicama.

- S obzirom da je riječ o šarolikoj skupini, koji imaju različite kulturne obrasce, tradiciju i običaje i da su izloženi izrazito nepovoljnim životnim uslovima (nemaju uslove za ličnu higijenu, većina ih spava u neuslovnim prostorijama, izloženi su niskim temperaturama, većina ih je ekstremno siromašna) **ne izvještavati o migrantima na stigmatizirajući način.**
- **Izbjegavati generalizacije i stereotipe i govor mržnje.**
- Ukoliko neko od migranata počini neko od krivičnih djela, **ne prebacivati krivicu pojedinca ili jedne grupe na ukupnu migrantsku i izbjegličku populaciju**, predstavljajući ove ljude kao kriminalce i razbojnike koji ugrožavaju živote lokalnog stanovništva.
- Također, **web portali bi trebali kontrolisati komentare koje ostavljaju čitatelji, jer se ispod sadržaja o migrantima i izbjeglicama pišu uvredljivi i huškački komentari.** Potrebno je ukloniti takve komentare, što naravno ne znači da će na taj način korigovati nečije stavove, ali će doprinijeti sprečavanju širenja mržnje u online prostoru.

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Iako se i prethodnog dijela vidi da su neki od najčitanijih medija neprofesionalno izvještavali o migrantima i izbjeglicama, te da javni servisi i uopšteno tradicionalni mediji ne posvećuju dovoljno pažnje etničkim i nacionalnim manjinama, još uvijek egzistira i značajan broj medija koji su o ovim temama izvještavali na vrlo profesionalan i nepristrasan način, trudeći se da o ovim temama informišu javnost/i i kroz slojevitije i složenije novinarske žanrove.

Također, treba reći i da su **pojedini mediji koje prati značajniji dio publike (NI, Al Jazeera Balkans, pojedini emiteri javnih servisa) detaljno izvještavali o svakodnevним problemima migranata i izbjeglica ne kršeći novinarske standarde i etiku**. Na programima i web stranicama ovih medija publika je mogla pratiti sve o incidentima koji su se dešavali u kampovima u kojima su smješteni i ignorisanju i neriješavanju migranstske krize i prebacivanju odgovornosti na druge političke subjekte, što je naročito izraženo u Bosni i Hercegovini, uslovima u kampovima, itd. Takođe, uzimane su izjave stručnjaka, političara i univerzitetskih profesora, međutim ovakvi sadržaji nam daju uvid u trenutna dešavanja i eventualna rješenja i probleme u vezi sa migrantskom/izbjegličkom krizom, ali iz njih publika ne može saznati više detalja o sudbinama pojedinaca, njihovom životu u državama iz koje su otišli u potrazi za boljim životom, izostaju lične priče, više detalja o zemljama iz kojih ovi ljudi dolaze, itd.

Takvi sadržaji se uglavnom mogu **pratiti u medijima koji nisu mainstream, što znači da imaju značajno manji domet i manji broj ljudi koji ih redovno prate, a to su mediji koji se bave istraživačkim novinarstvom, promocijom ljudskih prava, zaštitom različitih manjinskih skupina i borbi protiv svih oblika diskriminacije i koji se uglavnom finansiraju uz pomoć različitih grantova**. Osim ovih medija, **slični sadržaji se mogu naći i na blogovima aktivista za ljudska prava, novinara i drugih građana**. Ovdje svakako ne treba zanemariti društvene mreže, naročito Facebook, jer su brojne akcije koje su se ticale pomoći migrantima i izbjeglicama počinjale i bile uspješno realizovane upravo zahvaljujući društvenim mrežama koje također možemo

smatrati jednom vrstom medija. Iako je online prostor pretrpan uvredama i govorom mržnje, značajan dio ljudi je pokazao i humanost i želju da pomogne ovim ljudima.

Kada su u pitanju mediji, izdvojiću samo neke koji su izvještavali i izvještavaju profesionalno, držeći se činjenica i izbjegavajući generalizovanje i predrasude. Taj broj je svakako puno veći, ali u ovom članku ću se ograničiti na samo neke od njih, zbog nedostatka prostora. To su Žurnal, H-alter, Kontrapres, portali sarajevskog Media centra (media.ba i diskriminacija.ba), Oštra nula, Deutsche Welle i eTrafika. Zahvaljujući ovim medijima, građani su mogli detaljno pratiti stanje u migrantskim kampovima, koliko ljudi se gdje nalazi, nehumano postupanje hrvatske policije prema ovim ljudima, što se pokušalo zataškati, kako drugi mediji izvještavaju i koliko su ti izvještaji (ne) profesionalni, koliko je migranata počinilo neko od krivičnih djela, savjete novinarima i novinarkama kako bi trebali izvještavati o ovim izuzetno osjetljivim temama, priče o volonterima koji pomažu migrantima i izbjeglicama, probleme s kojima su suočeni jer nemaju ni najosnovnija sredstva za života, na koje načine pokušavaju preći granicu sa zemljama Evropske unije, priče o ljudima koji uprkos tome što su visokoobrazovani ne mogu u svojim matičnim zemljama imati dostojanstven život. Na osnovu sadržaja koje su objavljivali nabrojani mediji, **čitalac je mogao steći cjelovitiju predstavu o tome koliko je pitanje migrantske krize kompleksno i u kakvim licemjernim društvima živimo, jer dok se svako malo prisjećamo različitih oblika nehumanosti ljudi jednih prema drugima, ratova, sukoba i istrebljenja, ne primjećujemo šta se dešava u našim državama i na koji način se postupa prema ljudima u 21. vijeku**.

Ovi mediji su svojim sadržajima nastojali ukazati i **na različite oblike ksenofobije, rasizma, pa i fašističkog ponašanja i straha od drugačijeg koji se manifestuje kroz različite oblike govora mržnja, huškanja, prijetnji i psovki pri čemu se migranti i izbjeglice posmatraju na izrazito negativan način i kao homogena skupina sklona kriminalnim radnjama i prijetnja evropskom društvu**.

Izdvojitiću neke sadržaje koji mogu poslužiti kao primjer kvalitetnog novinarskog izvještavanja.

- Na portalu e-rafika objavljena je **mini reportaža iz kampa Lipa** u kojem je novinarka i urednica ovog portala Vanja Stokić razgovarala sa migrantima koji ovdje borave i koji su joj pričali o nehumanim uslovima u improvizovanom kampu. Novinarka je napravila i nekoliko fotografija na osnovu koja je svim ovim

pričama dala vidljivost. Fokus priče je na 27-godišnjem Pakistancu Muhamedu Jasinu koji svjedoči o svemu što on i ljudi u kampu preživljaju.²³ Ovakvi primjeri su dobri, jer publika može da vidi koji su to problemi sa kojima se suočavaju migranti – hladnoća, loši higijenski uslovi, loš smještaj, izloženost različitim predrasudama, itd. Veoma je bitno osim priče dati i fotografije i/ili snimke, jer će na taj način priča biti vjerodostojnija, a i publika više vjeruje onom što sami vide.

- Portal H-alter je krajem septembra 2019. godine objavio uznemirujući članak o maltretiranju migranata koji su prešli na teritoriju Hrvatske gdje je njih desetak uhvatila policija, odvela ih u policijsku postaju i maltretirala. Brutalnost kojoj su bili izloženi migranti završila je prženjem kože vrelim željeznim štapom. Novinarka Ivana Petrić detaljno je istražila situaciju u kampu i na osnovu svjedočenja brojnih migranata i fotografija njihovih povreda objavila iscrpnu reportažu iz kampa nemoćno se pitajući kakva je brutalnost sljedeća na redu.²⁴ Iako je ovakav sadržaj zaista uznemirujući, on je itekako potreban, da bi se dobila kompletna slika o odnosu prema migrantima i brutalnosti kojom su često izloženi, i različitim oblicima dehumanizacije, ponižavanja i kršenja ljudskih prava.
- Kada je tadašnji ministar unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo za porast kriminala u ovom kantonu optužio migrante izjavivši da odgovorno tvrdi „da skoro ne postoji krivično djelo koje nisu počinili migranti“, novinarka portala Žurnal Azra Omerović je napisala članak u kojem je navela sve zvanične statističke podatke u kojima je navedeno da su od ukupno 3 433 događaja koja imaju obilježje krivičnog djela i koja su evidentirali policijski službenici Kantona Sarajevo, tek 88 njih počinili migranti.²⁵

²³ Mini reportaža iz kampa Lipa, dostupno na <https://www.etrafka.net/drustvo/78738/sva-tuga-svijeta-stala-u-jednu-suzu/> (Pristupljeno 29.1.2021.)

²⁴ Tekst "Migrante se kuje dok je vruće", dostupno na: <https://www.h-alter.org/vijesti/migrante-se-kuje-dok-je-vruce/> (Pristupljeno 29.1.2021.)

²⁵ Tekst "Od 3433 krivična djela tek 88 su počinili migrant", dostupno na: <https://zurnal.info/novost/23545/od-3.433-krivica-djela-tek-88-su-pocinili-migranti> (Pristupljeno 29.1.2021.)

- **Regionalni portal KontraPRESS** čiji su glavni i odgovorni urednici Žarka Radoja i Dušan Komarčević objavljuju kvalitetne analize i druge sadržaje koji su kako navode kontra sveopšte banalizacije i tabloidizacije medija. Primjera radi, kada je urednica i novinarka Žarka Radoja vodila intervju sa režiserkom Danom Budisavljević koja je autorica dokumentarno-igranog filma Dnevnik Diane Budisavljević koji donosi priču o medicinskoj sestri Diani koja je u vrijeme Drugog svjetskog rata iz NDH logora spasila više od 10.000 djece, dotakle su se i bliskosti te priče sa današnjim vremenom, pri čemu je na pitanje novinarke kako bi se ova priča mogla staviti u kontekst sadašnjosti odgovorila da je prihvat migranata i izbjeglica, pomoć tim ljudima u traženju i prihvatanju azila, kao i humani uslovi u kampovima u kojima borave i zaštita djece bili najbliži onome što je Diana Budisavljević radila u vrijeme Drugog svjetskog rata.²⁶

²⁶ Tekst "Diana Budisavljević bi danas spasavala migrante", dostupno na <https://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=Razgovori&url=Diana-Budisavljevic-bi-danas-spasavala-migrante> (Pristupljeno 29.1.2021.)

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

Iako su građani bili kritički nastrojeni prema nehumanom postupanju prema migrantima, u vrijeme kada još nije bila otvorena tzv. Zapadnobalkanska ruta i sve se činilo dovoljno daleko, tek se sa dolaskom migranata u zemlje bivše Jugoslavije pokazala sva količina rasizma, kultur-rasizma i ksenofobije čemu svakodnevno svjedočimo površnim pregledom komentara.

Ipak još uvijek postoje i ljudi koji su spremni odvojiti vrijeme i uložiti trud da pomognu izbjeglicama i migrantima da im boravak u njihovoj zemlji bude kvalitetniji i bezbolniji.

PRIČA O VOLONTERIMA I VOLONTERKAMA KOJI POMAŽU MIGRANTIMA

U februaru 2020. godine, magazin Gracija²⁷ iz Sarajeva objavio je priču o volonterima i volonterkama koji već mjesecima, a neki od njih i godinama pomažu izbjeglicama i migrantima u Bosni i Hercegovini. Grupa ljudi (Ines Tanović Sijerčić, Maja Izetbegović, Lejla Demša, Nihad Suljić, Dženeta Delić Sadiković) se okupila putem društvenih mreža, „kancelariju“ su napravili u jednoj garaži u koju ostavljaju prikupljenu odjeću, obuću i higijenske potreštine koje dalje dijele migrantima i izbjeglicama. Kako su naveli, nekima od tih ljudi je potrebna samo bezrezervna podrška i lijepa riječ, pa ovi ljudi nakon što završe svoje radne obaveze idu i dijele pomoć i razgovaraju sa migrantima i izbjeglicama. Volonteri smatraju da se svojim individualnim radom može doprinijeti da se neko osjeća bolje i da se bore protiv svih oblika diskriminacije i ksenofobije.

²⁷ Tekst "Da sam ja netko", dostupno na <https://gracija.info/2020/04/03/da-sam-ja-netko-ka-ko-pomoci-migrantima-i-izbjeglicama/> (Pristupljeno 29.1.2021.)

POMOZI.BA

Neprofitna humanitarna organizacija Pomozi.ba pomaže ugroženim ljudima na području cijele Bosne i Hercegovine i šire i osnovana je 2012. godine. Prema podacima objavljenim na njihovoj web stranici, do sada je ova organizacija pomogla oko 700.000 ljudi. Dolaskom migranata u BiH, organizacija Pomozi.ba se aktivno uključila u pomaganje ovim ljudima, a o svojim aktivnostima transparentno i detaljno pišu i na svojoj Facebook stranici koju je do januara 2021. godine označilo sa „sviđa mi se“ gotovo 400.000 ljudi.

Ova organizacija je u 2018. objavila na Facebook stranici svakodnevnu pripremu obroka za ljude u pokretu, naglasivši da se svaki dan pripremi 1200 obroka. Njihovu objavu su prenijeli i pojedini mediji zajedno sa brojevima računa na koje se može izvršiti uplata novca kojom će se pomoći ove aktivnosti.²⁸ Objave organizacije Pomozi.ba mediji inače često prenose i na taj način upoznaju javnost sa njihovim aktivnostima, čime pomažu da određena humanitarna akcija ima veći odziv.

Naglasino i da je u 2019. godini ova organizacija je obezbijevala 4500 obroka za migrante.²⁹

Posebnu pažnju javnosti privukla je akcija organizacije Pomozi.ba s kraja decembra 2019. godine kada su na Facebook stranici objavili da su obezbijedili smještaj za 60 migranata u Tuzli uzevši pod zakup jedan zatvoreni motel pri čemu motel neće služiti kao kamp, već kao mjesto koje će služiti da ljudima u pokretu olakša njihov put, odnosno gdje će moći prespavati i odmoriti se, istuširati se i jesti.³⁰

Ovu objavu prenijeli su brojni mediji, ne samo iz BiH, već i iz zemalja regiona, učinivši je značajno vidljivijom, naročito za one ljude koji nisu korisnici društvenih mreža ili koji ne prate redovno sve aktivnosti Pomozi.ba.

Kao još jedan primjer humanosti građana navedimo i primjer Srebreničana Safeta Alića koji je odlučio svoj motel dati na raspolaganje migrantima i izbjeglicama, jer je i sam bio izbjeglica, naglasivši da je spreman snositi troškove

²⁸ Portal Pomozi.ba, dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/zmajevi/pomoziba-sva-kodnevno-priprema-preko-1200-obroka-za-migrante/317782> (Pristupljeno 29.1.2021.)

²⁹ Tekst "Udruženje pomozi.ba dnevno dijele 4500 obroka za migrante a pomogli su 700000 osobama", dostupno na: <https://6yka.com/novosti/udruzenje-pomoziba-dnevno-dije-4500-obroka-za-migrante-a-pomogli-su-700-000-osoba> (Pristupljeno 29.1.2021.)

³⁰ Facebook stranica Pomozi.ba, dostupno na: <https://www.facebook.com/pomoziba/posts/1818955641570027> (Pristupljeno 29.1.2021.)

za vodu i električnu energiju. Alić je motel ponudio preko Facebooka, a njegovu objavu prenijelo je više medija.

Kao još jedan primjer humanosti građana navedimo i primjer Srebreničana Safeta Alića koji je odlučio svoj motel dati na raspolaganje migrantima i izbjeglicama, jer je i sam bio izbjeglica, naglasivši da je spreman snositi troškove za vodu i električnu energiju. Alić je motel ponudio preko Facebooka, a njegovu objavu prenijelo je više medija.³¹

³¹ Tekst o ustupanju hotela za potrebe migranta, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica-migranti-motel/30319987.html> (Pristupljeno 29.1.2021.)

Preporuke i korisni linkovi

Nesumnjivo je da je migrantska i izbjeglička kriza veoma slojevita i složena i da je za njeno bolje razumijevanje neophodna stalna edukacija. Tu svakako spadaju i brojni statistički podaci, detaljni prikazi dešavanja u zemljama iz kojih su otišli, u čijoj je nadležnosti zbrinjavanje migranata, šta građani kao pojedinci mogu uraditi da se situacija učini boljom, itd.

Takođe, tema ovog poglavlja je i izvještavanje o etničkim manjinama, pa bi za početak bilo veoma korisno da se sazna nešto više o etničkim skupinama koje su naši sugrađani, što je danas lako zahvaljujući internet pretraživačima gdje možemo naći mnoštvo kvalitetnih sadržaja.

U nastavku se nalaze neki od linkova za dokumenta, izvještaje i članke koje mogu biti korisni novinarima prilikom pisanja svojih priča:

1. Zaštita neregularno prisutnih migranata od diskriminacije; Preporuka opšte politike ECRI br. 16: ključne teme, dostupno na <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-16-key-topics-safeguarding-irreg/16809f3903>
2. Zaštita migranata prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i Evropskoj socijalnoj povelji (Priručnik za pravnike), dostupno na: <https://rm.coe.int/16806f1618>
3. Preporuka Savjeta Evrope Rec (2011)13 o mobilnost, migracijama i dostupnosti zdravstvenoj zaštiti, dostupno na Recommendation CM/Rec(2011)13 of the Committee of Ministers to member states on mobility, migration and access to health care
4. Preporuka Savjeta Evrope Rec(2011)5 o redukciji rizika ranjivosti starijih migranata i poboljšanju zaštite, dostupno na Recommendation CM/Rec(2011)5 of the Committee of Ministers to member states on reducing the risk of vulnerability of elderly migrants and improving their welfare

- Od viktimizacije do demonizacije: Gdje je istina? (Istraživanje o načinima izvještavanja medija o migrantima i izbjeglicama), BH

- novinari dostupno na: https://safejournalists.net/wp-content/uploads/2019/02/od_viktimizacije_do_demonizacije_gdje_je_istina_BHN_feb_2019.pdf
- Mediji i nacionalne manjine: Radna bilježnica za novinare i urednike elektroničkih medija 2017., dostupno na web stranici: <https://www.aem.hr/vijesti/objavljen-prirucnik-mediji-i-nacionalne-manjine/>
 - Mediji, novinarstvo i ljudska prava – Zbornik radova 7. regionalne znanstvene konferencije Vjerodostojnost medija “Mediji i ljudska prava” 2017.(ur. Car, V& Matović, M.), dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/927351.2017_Car_i_Matovic_Mediji_novinarstvo_i_ljudska_prava.pdf
 - Izvještavanje o migracijama i izbjeglicama – preporuke za novinare: <https://bih.iom.int/sites/default/files/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf>
 - Izvještaj Ključni izazovi u oblasti migracija i azila u Crnoj Gori – pregled standarda, zakonodavstva i prakse: https://gamn.org/images/docs/cg/Izvjestaj_o_kljucnim_izazovima_u_sistemu_azila_i_iregularnih_migracija.pdf
 - Brza procjena obrazovnih potreba djece izbjeglica/migranata u Bosni i Hercegovini: https://www.unicef.org/bih/media/3691/file/Brza%20procjena%20obrazovnih%20potreba%20djece%20izbjeglica_%20migranata%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf
 - Migrant, samo jedan od identiteta, autorica Hilma Unkić, dostupno na: <https://www.diskriminacija.ba teme/migrant-%E2%80%93-samo-jedan-od-identiteta>
 - Patka, dokumentarni film o medijskom izvještavanju o migrantima u BiH, 2019., dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=kpR1EVBfcVY>
 - Predrasude o izbjeglicama i migrantima: Stanje na terenu i policija demantuju medije, autorka Vanja Stokić, 2020., dostupno na: <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/predrasude-o-izbjeglicama-i-migrantima-stanje-na-terenu-i-policija-demantuju>
 - Izvještaj How does the media on both sides of the Mediterranean report on migration?, dostupan na: https://www.icmpd.org/fileadmin/2017/Media_Migration_17_country_chapters.pdf
 - Članci objavljeni na KontraPRESS-u, Žurnal, e-Trafici
 - Međunarodna organizacija za migracije (IOM): <https://mvp.gov.me/rubrike/misije/Medjunarodne-organizacije/Medunarodna-organizacija-za-migracije-IOM>
 - Visoki komesarijat za izbjeglice (UNHCR) - <https://www.unhcr.org/montenegro.html>
 - Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) – www.cedem.me
 - Građanska alijansa (GA) – www.gamn.org
 - Juventas - www.juventas.co.me

Reference:

- Dajer, R. 2011. Uloga stereotipa. Moć/mediji/& (ur.Čekić, J. i Blagojević, J.). Beograd: Fakultet za medije i komunikacije. 239-248.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18519>
- Kaurin, S. 2014. Azil u suvremenom međunarodnom pravu. Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, Vol 47., No. 96. 87-108
- Kisin, Jovana. Sloboda kretanja stranaca u BiH: Kako zaštititi i pravni poredak i ljudska prava, dostupno na: <https://ostranula.org/sloboda-kretanja-stranaca-u-bih-kako-zastititi-i-pravni-poredak-i-ljudska-prava/#more-5791>
- Kovač, M. i Potkonjak -Lukić, B. 2018. Strategijski aspekti migrantske krize u Evropi kao bezbedonosne pretnje Republici Srbiji. Zbornik radova sa regionalne konferencije „Regionalna saradnja u suzbijanju prekograničnog kriminala: savremeni izazovi terorizma i migrantske krize“, Bijeljina, Republika Srpska, BiH, 22-24. maj 2018. godine.267-285
- Lučka, S. i Čekrlija, D. 2020. Izbjeglice i migranti u trouglu Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske (Pravni okvir i analiza stanja u određenim područjima). Friedrich Ebert Stiftung, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16598.pdf>
- Marko, D.2010. Mediji i manjine u Bosni i Hercegovini. Na marginama: manjine i mediji u juogoistočnoj Evropi.(ur.Hodžić, E i Jusić, T.). Sarajevo: Mediacentar. 131-176.
- Migracije i međunarodno pravo, vodič za praktičare br.6, 2016. dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Migracije-i-medjunarodno-pravo-ljudskih-prava-Vodi%C4%8D-za-prakti%C4%8Dare-6.pdf>
- Ninković Slavnić, D. 2011. Medijska reprezentacija grupnih identiteta. CM časopis za upravljanje komuniciranjem br.19, godina VI. 15-38.
- Petričušić, A. 2010. Manjine i mediji u Hrvatskoj: dostići mainstream i izbjeći marginalizaciju. Na marginama: manjine i mediji u juogoistočnoj Evropi.(ur.Hodžić, E i Jusić, T.). Sarajevo: Mediacentar. 45-76.
- Puhalo, S. 2009. Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung
- Stav UNHCR-a: ‘Izbeglica’ ili ‘migrant’ – Šta je ispravno?, dostupno na: <http://www.unhcr.rs/opste/razno/stav-unhcr-izbeglica-ili-migrant-sta-je-ispravno.html>
- Tatalović, S. 2017. Medijska politika i nacionalne manjine u Hrvatskoj. Mediji i nacionalne manjine – Radna bilježnica za novinare i urednike elektroničkih medija. Zagreb: Agencija za elektroničke medije. 15-30.
- Veljanovski, R.2005. Javni RTV servis u službi građana. Beograd: Clio
- „Sva tuga svijeta stala u jednu suzu“, dostupno na: <https://www.etrafrika.net/drustvo/78738/sva-tuga-svijeta-stala-u-jednu-suzu/>
- „Migranti se kuje dok je vruće“, dostupno na: <https://www.h-alter.org/vijesti/migrante-se-kuje-dok-je-vruce>
- “Od 3433 krivična djela tek 88 su počinili migrant“, dostupno na: <https://zurnal.info/novost/23545/od-3.433-krivicna-djela-tek-88-su-pocinili-migranti>
- „Balkanska ruta“, dostupna na: <https://www.dw.com/bs/balkanska-ruta/t-45383110>
- “Diana Budisavljević bi danas spasavala migrante“, dostupno na <https://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=Razgovori&url=Diana-Budisavljevic-bi-danas-spasavala-migrante>
- “Da sam ja netko“, dostupno na <https://gracija.info/2020/04/03/da-sam-ja-netko-kako-pomoci-migrantima-i-izbjeglicama/>
- „Pomozi.ba svakodnevno priprema preko 1200 obroka za migrante“, dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/zmajevi/pomoziba-svakodnevno-priprema-preko-1200-obroka-za-migrante/317782>

- Udruženje Pomozi.ba: Dnevno dijele 4500 obroka za migrante, a pomogli su 700 000 osoba, dostupno na: <https://6yka.com/novosti/udruzenje-pomoziba-dnevno-dijele-4500-obroka-za-migrante-a-pomogli-su-700-000-osoba>
- Facebook grupa udruženja Pomozi.ba, dostupna na: <https://www.facebook.com/pomozi.ba/posts/1818955641570027>
- „Safet nudi migrantima besplatno cijeli motel u Srebrenici“, dostupno na <https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica-migranti-motel/30319987.html>
- „Zastrašujuća poruka Miloradu Pupovcu i Srbima u Hrvatskoj“, dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/11/13/zastrasujuca-poruka-miloradu-pupovcu-i-srbima-u-hrvatskoj>

IZVJEŠTAVANJE O DJECI I DJEČJIM PRAVIMA

3

Uvod i terminologija

Prema UN-ovoj Konvenciji o pravima djeteta definisano je da je **dijete** “svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije”³². Prema procjeni MONSTAT-a, 1. januara 2018. godine Crna Gora imala je 622.359 stanovnika, a u 2018. broj djece bio je 137.105 (ili 22,1% ukupnog stanovništva)³³. Crna Gora je ratifikovala Konvenciju 2006. godine, ona je tako postala dio unutrašnjeg zakonodavstva pa se i u Crnoj Gori djetetom smatra svaka osoba mlađa od 18 godina. No, takva eksplicitna definicija djeteta unešena je samo u Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti³⁴ i u Porodični zakon³⁵, dok se u smislu krivične odgovornosti djetetom smatra osoba mlađa od 14 godina. Krivičnim zakonom³⁶ se, naime, djeca od 14 do 16 godina tretiraju kao mlađi maloljetnici, a od 16 do 18 godina kao stariji maloljetnici te su obje skupine maloljetnika krivično odgovorne osobe (za razliku od djece).

Dječja prava su međusobno povezana posebna prava kojima se štite sva djeca zbog njihove psihičke i fizičke nezrelosti, definišući ono što svako dijete treba imati, smije činiti te kako odrasli trebaju postupati s djecom. Konvencijom se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Dječja prava u Crnoj Gori adresirana su nizom zakona (Porodični zakon, Krivični zakon, Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Zakon o elektronskim medijima...), a Komitet za prava djeteta UN-a preporučuje donošenje obuhvatnog zakona o djeci kako bi se ta prava bolje i jasnije zaštitila³⁷. Konvencija sadrži četiri osnovna načela, odnosno

32 Članak 1. Konvencije o pravima djeteta (1989). Ujedinjeni narodi. Dostupno na https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (Pristupljeno 26.1.2021.)

33 Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. Crna Gora: Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/media/11016/file/MNE-media-MNE-publication330.pdf> (Pristupljeno 26.1.2021.)

34 Član 19 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (2013). Službeni list Crne Gore. Dostupno na <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-socijalnoj-i-djecjoj-zastiti.html> (Pristupljeno 26.1.2021.)

35 Član 2 Zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona (2016). Službeni list Crne Gore. Dostupno na <https://www.csrcg.me/images/Dokumenti/Zakoni/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Porodicnog%20zakona.pdf> (Pristupljeno 26.1.2021.)

36 Krivični zakonik (2003). Službeni list Crne Gore. Dostupno na <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html> (Pristupljeno 26.1.2021.)

37 Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023 (2019). Crna Gora: Ministarstvo rada i so-

zahtjeve prema odraslima pri donošenju odluka ili izvršenju postupaka koji utiču na dijete: 1) Načelo nediskriminacije; 2) Načelo prema kojem svako dijete ima pravo na život i razvoj (tjelesni, emocionalni, psihosocijalni, kognitivni, društveni i kulturni); 3) Načelo najboljeg interesa djeteta; 4) Načelo slobode iznošenja mišljenja³⁸.

Sva načela (kao i dječja prava) su jednako važna i svaka novinarka i novinar trebali bi ih znati i poštovati pri **izvještavanju o djeci i dječjim pravima**. Za kvalitetno novinarsko izvještavanje od iznimne je važnosti načelo *najboljeg interesa djeteta* kojim se novinarke i novinari trebaju voditi pri izvještavanju o svakom pojedinom slučaju: radi se o zadovoljavanju djetetovih potreba i poštovanju njenih ili njegovih prava, uz uključivanje specifičnih individualnih potreba svakog djeteta³⁹. Pri izvještavanju **najčešća je greška što novinari u medijima djecu prikazuju kao objekte, a ne subjekte** sa stavovima i pravom da iskažu svoje mišljenje. Kako je Crna Gora kandidatkinja za članstvo u EU, novinarke i novinari trebali bi znati i odredbe Povelje Europske unije o temeljnim pravima koje se odnose na djecu te ih poštovati u svakom pojedinom slučaju. Ova Povelja, među ostalim, postuliše da djeca mogu slobodno izražavati svoje mišljenje i da se njihovo mišljenje uzima u obzir u pitanjima koja se na njih odnose⁴⁰. Kako i pravo na informaciju i pravo na slobodu izražavanja mišljenja djeca primarno ostvaruju koristeći medije, za novinare to znači da bi u priložima i izvještajima o pitanjima koja se tiču djece trebali **češće donositi stavove same djece, uključivati ih u proces planiranja i izrade novinarskih priloga i emisija koje ih se tiču te odabirom tema i izrazom prilagoditi i približiti ove sadržaje djeci**.

U crnogorskim medijima česta su i **kršenja prava na privatnost djece**, najviše uslijed senzacionalističkog praćenja kriznih situacija koje uključuju djecu (zlostavljanje, nesreće, smrt...), kršenje dostojanstva djeteta i njihova stigmatizacija (posebno pri izvještavanju o pomoći kompanija siromašnoj i djeci kojoj je

cijalnog staranja. Dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/media/11016/file/MNE-media-MNEpublication330.pdf> (Pristupljeno 26.1.2021.)

38 Pažur, M. (2017). „Prava djece i mladih u medijima“ u: Koštro, M. (ur.) Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Panda komunikacije. Dostupno na https://www.medijiskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izvje%C5%A1tavati-o-djeci-i-mladima.pdf (Pristupljeno 26.1.2021.)

39 Puhovski, S. (2019). Najbolji interes djeteta – što je to i tko je tu da ga štiti. Zagrebačko psihološko društvo. Dostupno na <https://zgp.hr/2019/03/13/najbolji-interes-djeteta-sto-je-to-i-tko-je-tu-da-ga-stiti/> (Pristupljeno 26.1.2021.)

40 Emisija „Okvir“. Radio Televizija Crne Gore (14.04.2019). Dostupno na <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/okvir/237414/okvir-14042019.html> (pristupljeno 26.1.2021.)

potrebna pomoć), stereotipni prikazi djece (lijepa djevojčice i snažni dječaci, premalo uključivanja romske i albanske djece te djece s teškoćama u razvoju) i drugo⁴¹. Izlaganje djece dobno neprimjerenim medijskim sadržajima poseban je problem, za koji odgovornost snose i roditelji i mediji te (starija) djeca. Označavanje takvih sadržaja na radiju i televiziji prati (i sankcioniše propuste) Agencija za elektronske medije Crne Gore, dok su novi (internetski) mediji *de facto* van regulatorne kontrole⁴². A upravo na internetu, korištenjem mobilnih uređaja, tableta i računala, djeca provode najviše vremena konzumirajući medijske sadržaje koji obiluju lažnim vijestima, manipulacijama, govorom mržnje, nasiljem i pornografijom te su izloženi elektronskom nasilju i seksualnom zlostavljanju kroz interaktivne elektronske komunikacijske kanale. Prema istraživanju o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori, tinejdžeri (12 do 17 godina) prosječno dnevno provedu 8 sati pred ekranima, od čega pet i pol sati otpada na mobitele, računala, laptose i tablete⁴³. Stoga je nužno **poboljšati medijsku pismenost djece i svih građana**, kako bi im se omogućio pristup, odabir, razumijevanje te sofisticirana i odgovorna upotreba informacija i različitih vrsta medija. Osim poboljšanja u obrazovnom sistemu, potrebno je povećati i medijsku pismenost samih novinara, kako bi i mediji promovisali medijsku pismenost, demistifikovali procese nastajanja medijskih sadržaja i približili medije korisnicima.

Na javnopolitičkom nivou Crna Gora ubrzano poboljšava vlastite prakse te donosi sve obuhvatnije i međusobno povezanije strateške dokumente, u smislu postavljenih ciljeva i mjera. No, **ključni problem i dalje je sprovođenje strategija**: kao i kod zakonskih odredbi o djeci, čiju punu primjenu tek treba osigurati, ni za sprovođenje strategija nema dovoljno ljudskih, tehničkih i finansijskih kapaciteta. Uz to, sama djeca nisu dovoljno uključena u kreiranje politika za djecu; podatke o djeci potrebno je bolje pratiti, objediniti i inkorporirati u strategije; nužno je i povećanje svijesti javnosti o pravima djece i njihovim kršenjima, za što je pak potrebno sistemskim obukama povećati kompetencije profesionalaca koji se bave djecom, uključujući novinar⁴⁴. Na

41 Emisija „Okvir“. Radio Televizija Crne Gore (14.04.2019). Dostupno na <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/okvir/237414/okvir-14042019.html> (pristupljeno 26.1.2021.)

42 Elvira Ceković u emisiji „Okvir“. Radio Televizija Crne Gore (14.04.2019). Dostupno na <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/okvir/237414/okvir-14042019.html> (pristupljeno 26.1.2021.)

43 Istraživanje o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori (2018). UNICEF Montenegro, AEM, IPSOS. Dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/istra%C5%BEivanje-o-konzumaciji-medija-me%C4%91u-djecom-u-crnoj-gori> (Pristupljeno 26.1.2021.)

44 Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. Crna Gora: Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/media/11016/file/MNE-media-MNE->

više mjesta u Strategiji za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. upravo se posljednje ističe kao jedan od najvećih izazova za povećanje razine zaštite djece i punog ostvarivanja njihovih prava. **Novinarke i novinari ne mogu kvalitetno izvještavati ni doprinijeti povećanju svijesti javnosti o ovim pitanjima ako ni sami nisu dovoljno edukovani za to.**

Evropska praksa je pokazala kako državni aparat nije uvijek dovoljan da bi paradigma najboljeg interesa djeteta zaživjela u praksi pa države članice otvaraju kancelarije ombudsmana za djecu⁴⁵. **Crna Gora (još) nema ombudsmana za djecu, ali kancelarija ombudsmana (Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore) ima savjetnicu za dječja prava koja prati njihovo ostvarivanje.** S obzirom na to da je za sve ključne probleme s kojima se susreću djeca u Crnoj Gori, poput siromaštva, diskriminacije, nasilja nad djecom, fizičkog kažnjavanja, (javno) zdravstvenih problema, nepoštovanja mišljenja djeteta itd. karakteristično da je svijest javnosti o njima niska, a informisanost djece i roditelja slaba⁴⁶, jasno je da velik dio odgovornosti leži na medijima i novinarima. U svakoj zemlji postoje mnoge institucije, sistemi i stručnjaci koji se svakodnevno bave zaštitom djece te procjenom i osiguravanjem njihovog najboljeg interesa. To zahtjeva visok nivo stručnosti, multidisciplinarnu i multisektorsku saradnju, što se svakako odnosi i na novinare i urednike, novinarska udruženja i medije u cjelini, koji su važni akteri politike za djecu te ključni saveznici stručnjaka i nadležnih institucija u podizanju svijesti javnosti o pitanjima dječjih prava.

publication330.pdf (Pristupljeno 26.1.2021.)

45 Puhovski, S. (2019). Najbolji interes djeteta – što je to i tko je tu da ga štiti. Zagrebačko psihološko društvo. Dostupno na <https://zgpd.hr/2019/03/13/najbolji-interes-djeteta-sto-je-to-i-tko-je-tu-da-ga-stiti/> (Pristupljeno 26.1.2021.)

46 Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. Crna Gora: Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/media/11016/file/MNE-media-MNE-publication330.pdf> (Pristupljeno 26.1.2021.)

Smjernice za izvještavanje o djeci i dječjim pravima

U brošuri "Etičke smjernice - Načela za etičko izvještavanje o djeci"⁴⁷, UNICEF donosi niz korisnih načela i smjernica za novinare. Načela etičkog izvještavanja o djeci nalažu da **novinari trebaju poštovati dostojanstvo i prava svakoga djeteta u svim okolnostima**: pri intervjuisanju djece i izvještavanju o njima potrebno je posvetiti posebnu pažnju pravu svakoga djeteta na privatnost i povjerljivost, na mogućnost da se čuje njegovo vlastito mišljenje i na učestvovanje u odlukama koje se tiču djece. Važno je zapamtiti da zaštita najboljih interesa svakoga djeteta prethodi svim drugim obzirima, pa i zagovaranju dječjih pitanja i promovisanju dječjih prava. Pri određivanju onoga što je u najboljem interesu djeteta potrebno je dati određenu težinu njegovom pravu na uvažavanje vlastitog mišljenja. O političkim, društvenim i kulturnim posljedicama svakog novinarskog izvješća treba se savjetovati s osobama koje su najbliže djetetovoj situaciji i najbolje ju mogu procijeniti. Nemojte, preporučuje UNICEF, objaviti priču ili sliku koja bi dijete, njegovu braću i sestre ili vršnjake mogla dovesti u opasnost, čak i kada su im imena promijenjena, zamagljena ili se uopšte ne koriste.

UNICEF-ove Smjernice za intervjuisanje djece kažu da **novinarke i novinari ne bi trebali nanositi štetu nijednom djetetu** te da trebaju izbjegavati pitanja, stavove ili komentare koji osuđuju, ne uvažavaju kulturne vrijednosti djeteta, izlažu ga opasnosti ili poniženju, ili oživljavaju njegovu bol i tugu izazvanu nekim traumatičnim događajima. Treba paziti i gdje i ko intervjuiše dijete, izbjegavajući stvaranje pritiska i prikaz okruženja kojeg dijete može biti ugroženo ili se sramiti. Djecu se ne smije tražiti da pričaju ono što novinar želi ako to nije dio njihove vlastite priče, a djetetu ili staratelju treba jasno reći da razgovaraju s novinarom, koja je svrha intervjua i kako će biti upotrebljen. **Novinar treba dobiti dopuštenje djeteta ili staratelja za svaki intervju, najbolje u pisanoj formi.**

47 Etičke smjernice - Načela za etičko izvještavanje o djeci. UNICEF. https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org.croatia/files/2019-09/Eticke%20smjernice_izvjestavanje_o_djeci-converted.pdf (Pristupljeno 27.1.2021.)

UNICEF-ove Smjernice za izvještavanje o djeci⁴⁸

1. Nemojte dodatno obilježavati nijedno dijete; izbjegavajte svrstavanje ili opise koji dijete izlažu odmazdi – uključujući dodatnu fizičku ili psihičku patnju, ili doživotno zlostavljanje, diskriminaciju ili odbacivanje od strane njegove lokalne zajednice;
2. Djetetovu priču ili sliku uvijek stavljajte u tačan kontekst;
3. Uvijek promijenite ime i zamaglajte lik svakog djeteta za koje je utvrđeno da je:
 - a. Žrtva seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja,
 - b. Počinilac fizičkog ili seksualnog zlostavljanja,
 - c. HIV pozitivno, ili dijete oboljelo od AIDS-a, osim ako dijete, roditelj ili staratelj potpuno svjesno daju saglasnost,
 - d. Optuženo ili osuđeno za zločin;
4. U određenim okolnostima u kojima postoji stvarna ili moguća opasnost od patnje ili odmazde, promijenite ime i zamaglajte lik svakog djeteta za koje je utvrđeno da je:
 - a. Sadašnje ili bivše dijete-vojnika,
 - b. Tražitelj azila, izbjeglica ili interni prognanik;
5. U određenim slučajevima korištenje djetetovog identiteta – njegovog imena i/ili prepoznatljive slike – u njegovom je najboljem interesu. Međutim, i kada se djetetov identitet koristi, ipak se mora zaštititi od patnje i podržati ga u slučaju bilo kakvog obilježavanja ili odmazde.

Neki su primjeri ovakvih posebnih slučajeva:

 - a. Kada dijete stupi u kontakt s izvjestiocem u želji ostvarivanja svoga prava na slobodu izražavanja i prava da se čuje njegovo mišljenje.
 - b. Kada je dijete dio neke tekuće kampanje ili društvenog pokreta te želi biti prepoznato kao takvo.

⁴⁸ Etičke smjernice - Načela za etičko izvještavanje o djeci. UNICEF. https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org/croatia/files/2019-09/Eticke%20smjernice_izvjestavanje_o_djeci-converted.pdf (Pristupljeno 27.1.2021.)

c. Kada je dijete uključeno u psihosocijalni program te je javno predstavljano imenom i likom dio njegovog zdravog razvoja;

6. Potvrdite tačnost onoga što dijete ima za reći, bilo u razgovoru s drugom djecom ili nekom odraslom osobom, a najbolje i s jednim i s drugima;

7. Kada niste sigurni je li dijete u opasnosti, izvještavajte o opštim prilikama u kojima djeca žive umjesto o pojedinom djetetu, bez obzira koliko je priča vrijedna kao vijest.

Pored navedenih smjernica, novinari mogu i trebaju doprinijeti jačanju dječjih prava informisanjem javnosti o pravima djece i inicijativama za zaštitu i učestvovanjem djece u društvu. Pri informisanju o kršenju prava djece i problemima **uvijek je potrebno informisati i o mogućnostima njihove zaštite** te o institucijama kojima se mogu i trebaju obratiti.

Za kvalitetno novinarsko izvještavanje **nužno je razlikovati izvještavanje o djeci od izvještavanja djeci** (za djecu). Većina medijskih sadržaja i dalje je, nažalost, o djeci, a ne za djecu. To znači da dominiraju sadržaji u kojima odrasli govore o djeci i dječjim pravima koristeći jezik koji je samoj djeci teško razumljiv. Niz istraživanja pokazao je da su djeca u Crnoj Gori nezadovoljna kvalitetom i ponudom medijskih sadržaja namijenjenih njima te da traže učestvovanje u odabiru tema i kreiranju sadržaja, kao i da se mišljenje djece češće uključuje u priloge i emisije o djeci i za djecu. Stoga je potrebno prvo istražiti navike različitih skupina gledaoca poput mlađe i starije djece, mladih te roditelja – što će omogućiti bolje koncipiranje programa i emisija.

Program o djeci potrebno je odvojiti od programa za djecu jer se radi o sadržajima s različitim pristupom i izričajem, poželjnom dužinom i vremenom emitovanja. Generalno je potrebno razvijati više sadržaja za djecu jer takvih sadržaja nedostaje, pri čemu je dobra praksa da se emisije i priloge rade za pojedine skupine, poput djece iz vrtića, mlađih/starijih osnovnoškolaca te srednjoškolaca i ne zaboravite: **uključivanjem djece u odabir tema i stvaranje programa najlakše možete stvoriti kvalitetan program koji je zanimljiv djeci**.

Stvarajte kvalitetne sadržaje za djecu, prateći sledeće:

- Prilagodite sadržaj njihovom uzrastu: koristite jezik, likove, zaplete, muziku i humor primjeren djeci.

- U priložima za djecu podstaknite međusobnu interakciju djece i nudite im adekvatne uzore;
- Uzimajte u obzir cjeloviti razvoj djece: integrišite poruke usmjerene na različite aspekte djetetovog fizičkog, kognitivnog, društvenog i emocionalnog razvoja;
- Umjesto da ste usmjereni samo na probleme, budite pozitivni i naglašavajte kvalitete djece te jačajte djetetove kompetencije i samopouzdanje;
- Uvijek predstavite mogućnosti rješenja, podstičite dječju maštu i nova viđenja situacije.
- Bavite se potrebama sve djece, uključujući najugroženije skupine: u sadržaje uključite djecu različitih kultura i socio-ekonomskog statusa, djecu sa poteškoćama u razvoju, djecu koja su proživjela traumu ili žive u vanrednim uslovima, ali na način koji izražava njihovo dostojanstvo i ne ističe njihovu marginalizaciju niti ih podcjenjuje;
- U sadržajima za djecu nemojte pretjerivati s naracijom, djeca bolje uče kroz izjave (vršnjaka).
- Smanjite prisutnost odraslih stručnjaka u priložima i emisijama za djecu: oni trebaju biti značajno manja zastupljeni od same djece;
- Saradujte sa školama, vrtićima i organizacijama za djecu: oni su odličan izvor tema i kvalitetnih sugovornika; uključite ih u stvaranje programa te s odgajateljicama, nastavnicima i djecom sukreirajte sadržaje o dječjim pravima i medijskoj pismenosti⁴⁹;

Od iznimne je važnosti da novinari doprinesu **razvoju medijske pismenosti djece i njihovih roditelja**, razvijanjem sadržaja koji govore o pravima djece uopšte, ali i specifično – o njihovim pravima u medijima. Novinari trebaju promovisati nenasilno društvo bez predrasuda i razvijati empatiju kod djece te afirmaciju različitosti: razbijajte npr. rodne stereotipe koji utiču na smanjenje samopouzdanja kod djevojčica⁵⁰. Potrebno je koristiti različite medijske i in-

49 Koštro, M. (ur.) (2017). Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Panda komunikacije. Dostupno na https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izvje%C5%Altavati-o-djeci-i-mladima.pdf (Pristupljeno 27.1.2021.)

50 Koštro, M. (ur.) (2017). Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Panda komunikacije. Dostupno na [ternetske formate i platforme kako bi približili sadržaj djeci: dio sadržaja prilagodite i ponudite im na platformama koje oni koriste. Razvijajte sadržaje koji omogućuju da šira javnost čuje ogromne negativne posljedice elektronskog nasilja i govora mržnje na internetu. Tematizujte pametno korištenje društvenih mreža, igrice na mobilnim telefonima i tabletima, Wikipediju i druge korisne sadržaje i aplikacije. Pozabavite se fenomenom *youtubera* koji su se u kratko vrijeme dostignuli nivo najvećih dječjih zvijezda i uzora. *Youtuberima* koji promovišu zdrave navike ponudite vođenje televizijskih i radijskih emisija. Prilagodite sadržaj priloga i emisija onome što djeca najčešće pretražuju na internetu i obradite ih na djeci zanimljiv način, blizak načinu konzumiranja internetskih sadržaja: brzo, kratko, veselo i razdragano. Koristite blagodati interneta u promociji programskog sadržaja. Otvorite profile na društvenim mrežama i *messenger* servisima koje djeca koriste. Dajte priliku novinarima početnicima da se bave sadržajima za djecu: oni su mladi i mogu biti spona za povezivanje svijeta djece i svijeta odraslih⁵¹.](https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izv-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Edukujte djecu:⁵²

- Istraživanja pokazuju da djeca koja uče školske sadržaje preko dobro dizajniranih, zabavnih TV programa pokazuju kognitivna i akademska poboljšanja. No, kada su izložena isključivo zabavnim programima, učinak je suprotan – djeca imaju slabiji kognitivni razvoj i lošiji uspjeh u školi.
- Da bi edukativni program bio kvalitetan, treba mu pristupiti sa naučnog aspekta. Stoga je dobro u kreiranju programa konzultirati stručnjake.
- Za dobre edukativne emisije ključna je kombinacija “sistema simbola”: slike, zvukova, muzike, govornog i pisanog jezika. Odaberite jedan sistem kojim ćete prenositi većinu informacija, a ostale sisteme koristite u sporijem ritmu, samo za podupiranje poruke.
- Djeca bolje pamte informacije prezentovane u kontinuiranom programu nego kroz magazinski tip emisije⁵³.

[je%C5%Altavati-o-djeci-i-mladima.pdf](#) (Pristupljeno 27.1.2021.)

51 Zlatar, B. (2017). „Analiza dobrih i loših televizijskih praksi s preporukama” u: Koštro, M. (ur.) Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Panda komunikacije. Dostupno na https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izvje%C5%Altavati-o-djeci-i-mladima.pdf (Pristupljeno 27.1.2021.)

52 Ibid., 32

53 Zlatar, B. (2017). „Analiza dobrih i loših televizijskih praksi s preporukama” u: Koštro, M. (ur.) Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Panda komunikacije. Dostupno na

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Superheroj bez plašta:

<https://www.slobodnaevropa.org/a/superheroj-bez-pla%C5%A-lta/29610072.html>

Novinar Radija Slobodna Europa Midhat Poturović u internetskoj multi-medijalnoj priči “Superheroj bez plašta” progovara o životu osmogodišnjaka Ismaila bez obje ruke i s deformitetom stopala – “u društvu koje ne voli različitosti, gdje je tabu tema biti drugačiji”. Kroz razgovor s njegovim roditeljima, vaspitačima, trenerom plivanja i prijateljima, Poturović pozitivnim pristupom zagovara inkluzivno društvo, ukazuje na snagu djece kojima je pružena prilika i podrška da pokažu svoje mogućnosti i učestvuju u svim dječjim aktivnostima. Detaljnim prikazom Ismailovih napora da savlada sve poteškoće, novinar progovara protiv marginalizacije, diskriminacija i predrasuda, ukazujući da se i borba i upornost same djece za ravnopravan život s drugima – na kraju isplate. Za istraživačku priču u kojoj danima prati Ismailovu svakodnevnicu, novinar koristi hibridni novinarski format, dočaravajući dječakove napore za ravnopravnim uključivanjem u društvo kroz pisani tekst, fotografiju i video. Posebna je vrijednost teksta razumijevanje novinara o javnopolitičkom okviru i izazovima s kojima se dječak susreće, institucionalnih prepreka i mogućnosti njihova prevladavanja. Novinar, k tome, izrazito pazi na jezik i diskurs: njegov pristup uvijek je uključujući, neosuđujući, bez nepotrebnih privatnih detalja, koristeći emocionalne iskaze isključivo u svrhu osvještavanja javnosti o problemu. Prilog bi bio još snažniji da je novinar dao više prostora za izjave, stavove i razmišljanja samoga dječaka, no kao čitaocima ne možemo znati jesu li postojala opravdana ograničenja za pristup sugovornicima koji je na kraju odabrao.

DORIS PINČIĆ NE ZNA DA JAKO GRIJEŠI ‘Batine dijete neće naučiti da ne ruši stvari, već samo da mu mama može nanijeti bol’: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/doris-pincic-ne-zna-da-jako-grijesi-batine-dijete-nece-nauciti-da-ne-rusi-stvari-vec-samo-da-mu-mama-moze-nanijeti-bol-288646>

Tekst Jutarnjeg lista “DORIS PINČIĆ NE ZNA DA JAKO GRIJEŠI: ‘Batine dijete neće naučiti da ne ruši stvari, već samo da mu mama može nanijeti bol’” primjer je dobre novinarske prakse u izvještavanju o djeci. Nakon što je poznata televizijska voditeljka, koja je uzor velikom broju djece, javno ustala protiv zakonske zabrane fizičkog kažnjavanja djece tvrdeći da nije pogriješila kada je udarila dijete po zadnjici i zatvorila ga u sobu na 20 minuta – niz hrvatskih medija “stao je na njenu stranu”. Dio medija objavljivao je članke koji relativiziraju naučna istraživanja, stvarajući vještačku ravnotežu između dobrih i loših, zakonski zabranjenih praksi, poput teksta “Za i protiv: treba li djecu udarati po guzi?”⁵⁴ te pripadajuće *online* anketu u kojoj je gotovo 90% ispitanih bilo “za”. Novinarka Kristina Turčin u ovom članku jasno je rekla da Pinčić griješi, da joj je potrebna edukacija, kao i svim roditeljima koji tuku djecu jer očito ne razumiju dječji razvoj. Naučnim pristupom novinarka pokazuje zašto se radi o štetnoj praksi za razvoj djece, kroz razgovor sa psihoterapeutkinjom i zaštitnicom za djecu ukazuje na posljedice koje udarci ostavljaju na djeci, ukazuje na zakonske norme i sankcije roditeljima. Članak je važan jer je fizičko kažnjavanje djece nažalost i dalje rašireno u Hrvatskoj (i u regiji), iako je zabranjeno porodičnim zakonom još od 1998. godine. Posebno je bitan jer istupi poput ovoga Doris Pinčić nanose ogromnu štetu velikom broju djece koju roditelji “vaspitavaju batinama”, kao i cijelome društvu. Članak uspješno razbija romantične mitove o kvalitetu i pravu na “tradicionalno vaspitanje” te podcrtava važnost i uspješnost nenasilnog odgoja djece baziranog na naučnim spoznajama o kvalitetu pristupa “pozitivnog roditeljstva”. Novinarka pritom fino balansira između ukazivanja na greške roditelja i zagovaranja pozitivnog pristupa i mogućnosti promjene putem edukacije, ne bježeći od eksplicitnog nazivanja stvari pravim imenom. Ona donosi i svjedočanstva i stavove djece, iz kojih je jasno vidljivo kako su i sama djeca podijeljena i zbunjena: mnoga od njih svjesna su štetnosti fizičkog kažnjavanja, dok druga opravdavaju takvo ponašanje roditelja, povećavajući šansu da će i sami nastaviti s tim lošim praksama.

⁵⁴ Jurasić, M., Matijević, B., Galović, M. (2015.). “ZA I PROTIV: Treba li djecu udarati po guzi?”. Večernji list. Dostupno na <https://www.vecernji.hr/vijesti/za-i-protiv-treba-li-djecu-udarati-po-guzi-1018538> (Pristupljeno 27.1.2021.)

Marijana, djevojčica bez interneta:

https://www.youtube.com/watch?v=S_Ooq9WdIOs

Novinarka Nove TV (Hrvatska) Maja Medaković dobila je prošle godine nagradu organizacije Pragma za najbolji televizijski prilog koji promovira vrijednost obrazovanja. Medaković je za emisiju Provjereno napravila prilog o Marijani, djevojčici bez interneta, laptopa i mobilnog telefona, koja je odlična učenica. Prilog je napravljen po svim standardima novinarskog izvještavanja o djeci, promovirajući vrijednosti učenja, obrazovanja, ljubavi i prijateljstva, kroz pozitivni pristup osnažujući samu učesnicu priloga i njenu cijelu porodicu, njene školske kolege i kolege te podstičući širu zajednicu na solidarnost i razmišljanje o dominantnim vrijednostima u društvu, posebno među djecom. Stoga ne čudi da je Marijana zahvaljujući pomoći gledaoca Provjerenog otišla na more sa cijelom porodicom.

Čuvajte vašu djecu, čuvajte i od samih sebe:

<https://brankicasm.wordpress.com/2019/07/22/cuvajte-vasu-djecu-cuvajte-i-od-samih-sebe/>

U blog postu "Čuvajte vašu djecu, čuvajte i od samih sebe" Brankica Smiljanić govori o štetnosti raširene prakse nekritičkog dijeljenja fotografija djece na društvenim mrežama. Upozoravajući na opasnosti takve prakse, Smiljanić zauzima poziciju djeteta: kako će se oni osjećati kada vide fotografije na kojima su kao djeca snimljeni u neugodnim ili neprikladnim situacijama. Novinarka govori lako razumljivim, jednostavnim jezikom karakterističnim za blogere, a priča je ispričana kroz lično iskustvo što doprinosi lakšem poistovjećivanju s blogericom i njenim stavovima. Osim na štetnost u vidu sramoćenja djece, blogerka upozorava i na veće opasnosti, poput psihičkih poremećaja kod djece i suicidalnih misli te izlaganja djece pedofilima.

Različitost nam je svima zajednička:

<https://udrugazag.hr/50-razlicitost-nam-je-svima-zajednicka/>

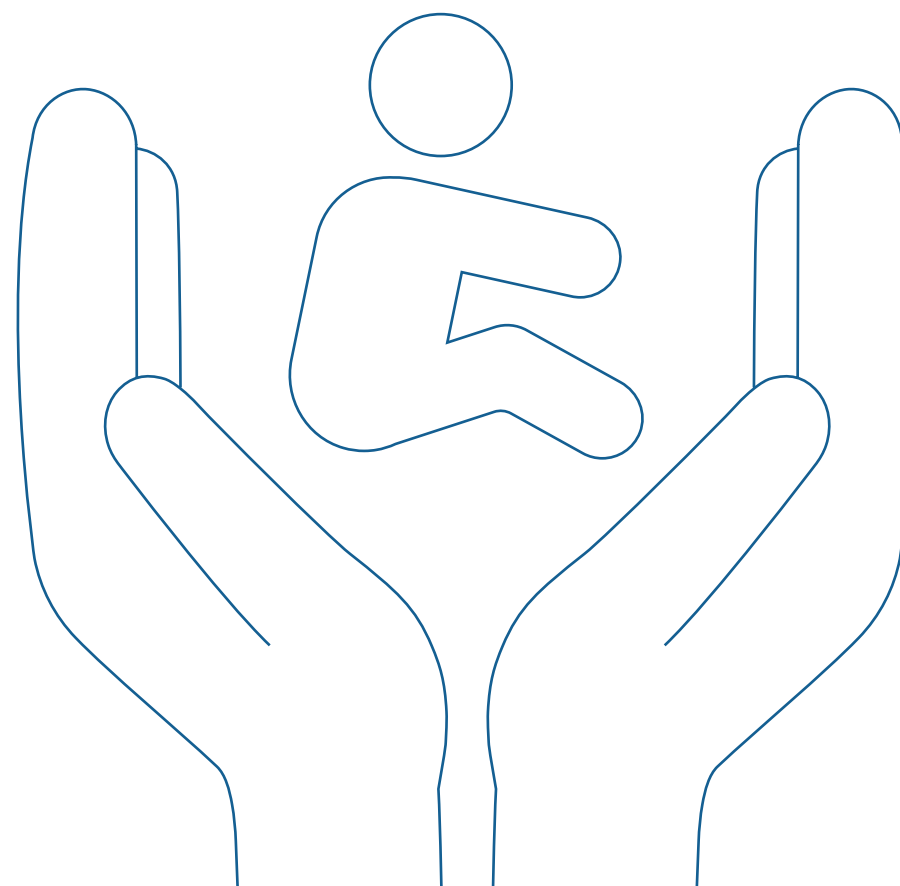
Radijsku reportažu "Različitost nam je svima zajednička" kreirali su i realizovala sama djeca, članovi Radijske družine zagrebačke OŠ Marije Jurić Zagorke. Družina je jedan od programa organizacije Zaigrani Gromoglasni Aktivni – ZAG. Osim što je primjer uključivanja djece u stvaranje i realizaciju

medijskih sadržaja, reportaža snažno progovara protiv diskriminacije djece i među djecom te promovira različitost i toleranciju.

BBC Young Reporter:

<https://www.bbc.co.uk/teach/young-reporter/>

BBC Young Reporter je novinarski i medijski projekt BBC-a, koji ohrabruje djecu od 11 do 18 godina da dijele svoje priče putem TV-a, radija, interneta i društvenih mreža. Na konkurs šalju priče na teme poput "Moj život" ili "Naš svijet", a odabrani mladi reporter i reporterke uz pomoć novinara i producenata BBC-ja obrađuju svoje priče te ih objavljuju na BBC-ovim kanalima. Dodatna vrijednost projekta je što su u njemu pripremljeni i edukativni materijali – videozapisi o medijskoj pismenosti, provjeravanju informacija i stvaranju medijskih sadržaja.

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

Rađa se domaća verzija #MeToo pokreta, sve više žena javno dijeli svoja mučna iskustva: 'Imala sam samo 14 godina:

<https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/rada-se-domaca-verzija-metoo-pokreta-sve-vise-zena-javno-dijeli-svoja-mucna-iskustva-rekao-mi-je-dati-ulogu-samo-ako-cu-spavati-s-njim/>

U tekstu Novog lista "Rađa se domaća verzija #MeToo pokreta, sve više žena javno dijeli svoja mučna iskustva: 'Imala sam samo 14 godina...'" embedani su Facebook statusi s nizom svjedočanstava o seksualnom zlostavljanju maloljetnih djevojaka. Cijeli tekst napisan je na temelju objava u Facebook grupi "Nisam tražila", u kojoj glumice iz Hrvatske i ostatka regije ostavljaju svoja mučna svjedočanstva na temu seksualnog zlostavljanja. Ovo je dobar primjer aktivnog građanstva i novinarskog pristupa temi iz perspektive žrtava zlostavljanja, koristeći kao ključni material za članak upravo sadržaj koji su kreirale same korisnice Facebook grupe.

Influenceri i njihova djeca - Tko zapravo zarađuje novac za obitelj?:

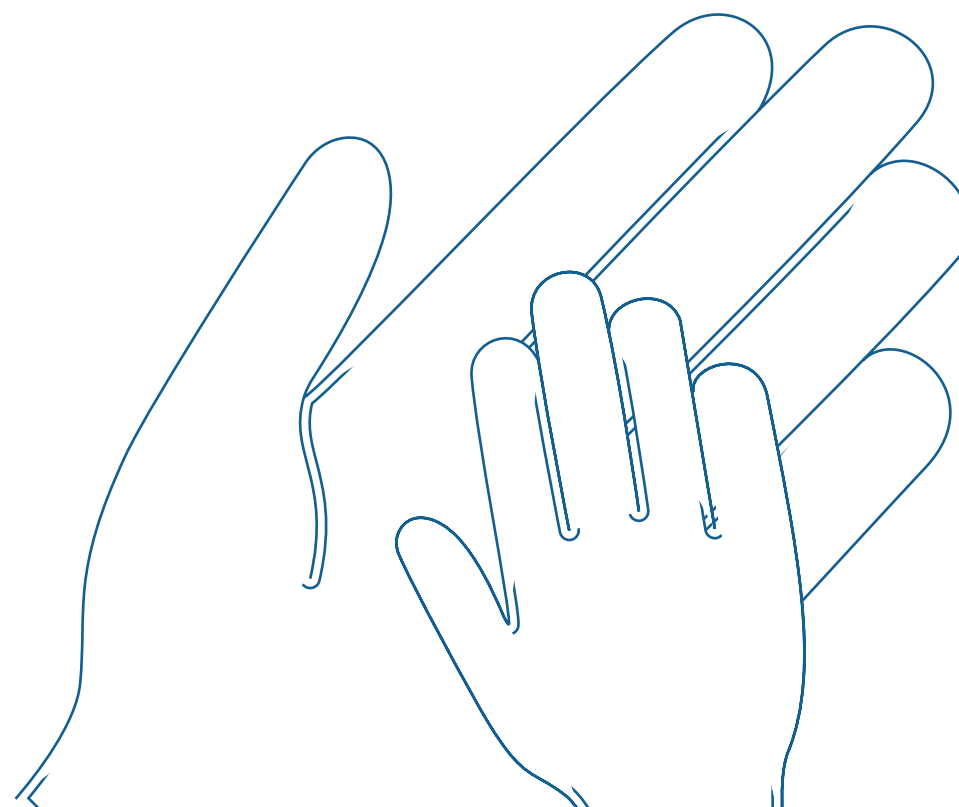
<https://medium.com/@mirnamaric94/influenceri-i-njihova-djeca-tko-zapravo-zara%C4%91uje-novac-za-obitelj-b28f007d159b>

U vrlo informativnom članku "Influenceri i njihova djeca - tko zapravo zarađuje novac za obitelj?" novinarka analizira objave slavni osoba o vlastitoj djeci na društvenim mrežama, ukazujući na ružne prakse iskorišćavanja djece ili kršenja njihove privatnosti, najčešće u svrhu vlastitog bogaćenja. U ovom primjeru je vidljivo kako predanim novinarskim radom, koristeći korisnički generisani sadržaj i prateći medijske objave i rasprave na željenu temu – možemo stvoriti zanimljiv i društveno angažiran medijski sadržaj.

Što se točno dogodilo u zadarskom lokalnu iz kojeg su potjerali ženu i dijete s Down sindromom jer su im "uništavale reputaciju" utvrdit će - policija!

<https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/4-kantuna/sto-se-tocno-dogodilo-u-zadarskom-lokalnu-iz-kojeg-su-potjerali-zenu-i-dijete-s-down-sindromom-je-su-im-unistavale-reputaciju-utvrdit-ce-policija-1048302>

Tekst "Što se točno dogodilo u zadarskom lokalnu iz kojeg su potjerali ženu i dijete s Down sindromom jer su im "uništavale reputaciju" utvrdit će - policija!" nastao je zahvaljujući objavi na Facebooku u kojoj je jedna žena napisala kako je s kćerkicom prijateljice izbačena iz kafića zbog činjenice da djevojčica ima Down sindrom. Prateći društvene mreže, užarene rasprave i istaknute objave (veliki broj lajkova, komentara ili dijeljenja; komentari i dijeljenja ključnih lokalnih i nacionalnih aktera i institucija), novinari mogu na vrijeme upozoriti na nepravde, diskriminaciju, zlostavljanje, kriminal, korupciju i druge društveno štetne prakse te tako doprinijeti njihovom suzbijanju.

Preporuke i korisni linkovi

Novinarkama i novinarima preporučujemo da prouče ključne konvencije, zakone, strategije i stručne tekstove spomenute u tekstu te one koji slijede u ovom poglavlju. Ključan uslov za kvalitetno novinarsko izvještavanje o djeci je poznavanje domaćeg zakonodavnog i javnopolitičkog okvira, kao i evropskog okvira i praksi. Kod izvještavanja za djecu novinarke i novinari trebaju pratiti primjere najboljih svjetskih novinarskih praksi te se kontinuirano informisati o najnovijim medicinskim, psihološkim i drugim naučnim saznanjima i smjernicama. Kako sve zajedno predstavlja veliki izazov za novinare preopterećene dnevnim zadacima, slabim platama, cenzurom i drugim problemima, uvijek je dobro odabrati nekoliko kvalitetnih relevantnih organizacija (poput UNICEF-a), institucija (poput Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i Agencije za elektronske medije) i portala (poput medijskapismenost.hr) te redovno pratiti njihove objave i kanale na društvenim mrežama. To će vam pomoći da stalno budete u toku, pozivate se na službene izvore, kontinuirano se edukujete i poboljšavate svoj profesionalni pristup, doprinoseći razvijanju javne svijesti o važnosti uvažavanja mišljenja djece te zaštiti i razvoju njihovih prava.

Korisne preporuke i publikacije:

1. Povelja Europske unije o temeljnim pravima (2016). EU: Službeni list europske unije. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>
2. Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu (2015). Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/hr/publication/2020/prirucnik-o-pravima-djeteta-u-europskom-pravu>
3. Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/preporuke-za-zastitu-djece-i-sigurno-koristenje-elektronickih-medija/>
4. Preporuke za unapređenje zaštite prava djece na privatnost kada su prava narušena od strane medija u BiH, dostupno na: <https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=26&lang=BS>

[ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=26&lang=BS](https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=26&lang=BS)

5. Preporuke Pravobraniteljice za djecu (HR) vezan uz medije i oglašavanje, dostupno na: <https://dijete.hr/preporuke-pravobraniteljice-2/>
6. Regulatorni organi za medije i zaštita maloljetnika, dostupno na: <https://aemcg.org/obavjestenja/regulatorni-organi-za-medije-i-zastita-maloljetnika/>
7. Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu, dostupno na: <https://fra.europa.eu/hr/publication/2020/prirucnik-o-pravima-djeteta-u-europskom-pravu>
 - Konvencija o pravima djeteta, dostupno na: <https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta>
 - Brošura o Konvenciji o pravima djeteta na jeziku prilagođenom djeci dostupno na: <https://www.unicef.org/croatia/izvjesca/bro%C5%A1ura-o-konvenciji-o-pravima-djeteta-na-jeziku-prilago%C4%91enom-djeci>
 - Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023., dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/strategija-za-ostvarivanje-prava-djeteta-2019-2023>
 - Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. (Verzija za djecu), dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/strategija-za-ostvarivanje-prava-djeteta-2019-2023-0>
 - Kodeks novinara/novinarki Crne Gore dostupno na: <https://www.mminstitute.org/kodeks.html>
 - IJF: Smjernice i principi za izvještavanje o pitanjima koja uključuju djecu, dostupno na: <https://accountablejournalism.org/ethics-codes/guidelines-and-principles-for-reporting-on-issues-involving-children>
 - UNICEF: Etičke smjernice – načela za etičko izvještavanje o djeci, dostupno na: https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org.croatia/files/2019-09/Eticke%20smjernice_izvjestavanje_o_djeci-converted.pdf
 - Kako komunicirati s djecom, dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Prirucnik_Kako_komunic_HR_web__1_.pdf

- Kako izvještavati (o) djeci i mladima, dostupno na: https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izvje%C5%Altavati-o-djeci-i-mladima.pdf
- Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima, dostupno na: <http://aemcg.org/wp-content/uploads/2018/05/Pravilnik-o-programskim-standardima-u-elektronskim-medijima.pdf>
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, dostupno na: <https://www.ombudsman.co.me/index.php>
- Agencija za elektronske medije Crne Gore, dostupno na: <https://aemcg.org/>
- UNICEF Crna Gora, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/>
- SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić, dostupno na: <https://www.facebook.com/sosnk>
- Istraživanje o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/istra%C5%BEivanje-o-konzumaciji-medija-me%C4%91u-djecom-u-crnoj-gori>
- Istraživanje "Roditelji, djeca i mediji", dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/price/gra%C4%91ani-vi%C5%A1e-biraju-%C5%A1ta-gledaju-s-djecom-i-vi%C5%A1e-o-tome-s-njima-razgovaraju>
- Šta je onlajn nasilje i kako ga možemo zaustaviti?, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/price/%C5%A1ta-je-onlajn-nasilje-i-kako-ga-mo%C5%BEemo-zaustaviti>
- Mladi reporteri (kampanja "Birajmo šta gledamo"), dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/mladi-reporteri>
- Pravobraniteljica za djecu Republike Hrvatske, dostupno na: <http://dijete.hr/publikacije/>
- Portal medijskapismenost.hr, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/>
- Projekat Deca i mediji – Sprečimo zloupotrebu dece u medijske i političke svrhe, dostupno na: <https://decaimedijski.com/o-projektu/>

Reference

- Emisija "Okvir". Radio Televizija Crne Gore (14.04.2019), dostupno na: <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/okvir/237414/okvir-14042019.html>
- Etičke smjernice – načela za etičko izvještavanje o djeci. UNICEF Hrvatska, dostupno na: https://www.unicef.org/croatia/sites/unicef.org.croatia/files/2019-09/Eticke%20smjernice_izvjestavanje_o_djeci-converted.pdf
- Istraživanje o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori (2018). UNICEF Montenegro, AEM, IPSOS, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/istra%C5%BEivanje-o-konzumaciji-medija-me%C4%91u-djecom-u-crnoj-gori>
- Izvještaj o radu za 2019. godinu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore (2020.) Crna Gora: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, dostupno na: https://www.ombudsman.co.me/Izvjestaji_Zastitnika.html
- Kolucki, B., Lemish, D. (2013). Kako komunicirati s djecom. UNICEF, Ured za Hrvatsku, Zagreb, dostupno na: http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Prirucnik_Kako_komunic_HR_web__1_.pdf
- Konvencija o pravima djeteta (1989). Ujedinjeni narodi, dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
- Koštro, M. (ur.) (2017). Kako izvještavati (o) djeci i mladima. Zagreb: Pandakomunikacije, dostupno na: https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2017/10/radna-biljeznica_-Kako-izvje%C5%Altavati-o-djeci-i-mladima.pdf
- Krivični zakonik (2003). Službeni list Crne Gore, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>
- Povelja Evropske unije o temeljnim pravima (2016). EU: Službeni list Evropske unije. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

[content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO)

- Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu (2015). Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe, dostupno na: <https://fra.europa.eu/hr/publication/2020/prirucnik-o-pravima-djeteta-u-europskom-pravu>
- Puhovski, S. (2019). Najbolji interes djeteta – što je to i tko je tu da ga štiti. Zagrebačko psihološko društvo, dostupno na: <https://zgpd.hr/2019/03/13/najbolji-interes-djeteta-sto-je-to-i-tko-je-tu-da-ga-stiti/>
- Regulatorni organi za medije i zaštita maloljetnika (2019). Savjet Evrope, Strasbourg, dostupno na: <https://aemcg.org/obavjestenja/regulatorni-organi-za-medije-i-zastita-maloljetnika/>
- Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023. (2019). Crna Gora: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/media/11016/file/MNE-media-MNEpublication330.pdf>
- Zakon o elektronskim medijima (2010). Službeni list CG, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-medijima.html>
- Zakon o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona (2016). Službeni list CG., dostupno na: <https://www.csrcg.me/images/Dokumenti/Zakoni/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Porodicnog%20zakona.pdf>
- Zakon o socijalno i dječjoj zaštiti (2013.). Službeni list Crne Gore, dostupno na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-socijalnoj-i-djecjoj-zastiti.html>

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I PRAVIMA ŽENA

4

Uvod i terminologija

Osnovni principi demokratije nalažu **jednaka ljudska** prava žena i muškaraca i to je dio širokog spektra međunarodnih deklaracija, rezolucija, ali i nacionalnih zakonodavstava.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima, a ta prava i slobode pripadaju svakome bez obzira boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo opredjeljenje, rečeno je 1948. godine u Opštoj deklaraciji o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija⁵⁵.

Evropska konvencija o ljudskim pravima iz 1950. godine oslanja se na tu deklaraciju, ali i navodi da se uživanje prava i sloboda predviđenih konvencijom osigurava bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi uključujući pol, rasu, nacionalno ili socijalno porijeklo, vezu sa nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status⁵⁶. Diskriminacija po bilo kom osnovu, uključujući i na osnovu pola, je zabranjena i Poveljom Evropske unije o temeljnim pravima⁵⁷, a Ugovor o funkcionisanju Evropske unije⁵⁸ kaže da u svim svojim aktivnostima EU teži uklanjanju nejednakosti i promicanju ravnopravnosti između muškaraca i žena.

“**Ravnopravnost polova** označava jednaku vidljivost, osnaživanje, odgovornost te zastupljenost žena i muškaraca u svim područjima javnog života, uključujući medije. Postizanje ravnopravnosti polova preduslov je za postizanje socijalne pravde, što nije samo u interesu žena, već i društva kao cjeline”⁵⁹, stoji u Preporuci Savjeta Evrope o ravnopravnosti polova i medijima.

⁵⁵ Član 1 i Član 2. Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948). Ujedinjene nacije. Dostupno na: http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/081210_deklaracija_ljudska_prava.pdf (Pristupljeno: 27.1.2021.)

⁵⁶ Član 14 – Zabrana diskriminacije. Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950). Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf (Pristupljeno: 27.1.2021.)

⁵⁷ Povelja EU o temeljnim pravima (2016). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO> (Pristupljeno: 27.1.2021.)

⁵⁸ Ugovor o funkcionisanju EU (2016). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A12016ME%2FTXT> (Pristupljeno: 27.1.2021.)

⁵⁹ Preporuka Odbora ministara /Rec(2013)1 državama članicama o ravnopravnosti spolova i medijima. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680595b31> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

Strategija Savjeta Evrope za ravnopravnost polova 2018-2023. kaže da je veoma spor napredak učešća žena u politici, njihovom pristupu pravosuđu i uklanjanju štetnih rodni stereotipa i seksizma, kao i učestalo nasilje nad ženama i rodni stereotipi, a da fokus treba da bude na sprečavanju i borbi protiv tih problema⁶⁰.

Budući da su bliski **pojmovi roda i pola**, i da se u prevodima evropskih dokumenata na naš jezik često *gender* (rod) prevodi kao pol, ali i da se u domaćem zakonodavstvu pod pojmom pola podrazumijeva rod, bitno je ovdje napraviti razliku. **Rod predstavlja društveni konstrukt pola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, odnosno osoba muškog ili ženskog pola, koji se određuje u odnosu na reproduktivne organe**⁶¹.

Crna Gora je ratifikovala brojne međunarodne deklaracije i preporuke o ljudskim pravima, uključujući i dokumente koji govore o rodnoj ravnopravnosti odnosno ravnopravnosti polova. Kao članica Vijeća Evrope i kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji, Crna Gora je zvanično prihvatila principe ljudskih prava, jednakosti i sloboda i na osnovu njih temeljila i svoje zakonodavstvo. Tako je među državnim crnogorskim politikama i unapređenje položaja žena i postizanje rodne ravnopravnosti.

„U procesu integracija u EU, Crna Gora se obavezala na efikasnije **zalaganje za prava žena** i to ne samo usklađivanjem zakona s pravnom tekovinom EU, već i uvođenjem boljih institucionalnih mjera, kao i boljom koordinacijom u djelovanju institucija, kako bi se osiguralo ostvarenje rodne ravnopravnosti, koja čini osnovnu vrijednost Evropske unije“⁶².

Jedan od crnogorskih zakona usklađenih sa pravnom tekovinom EU je i Zakon o rodnoj ravnopravnosti, prvobitno usvojen 2007., a onda i izmijenjen 2015. godine, a koji pod **rodnom ravnopravnošću** razumije „ravnopravno učešće žena i muškaraca, kao i lica drugačijih rodni identiteta u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti

60 Strategija Savjeta Evrope za ravnopravnost polova (2018). Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Biblioteka%20ONA/Strategija%20za%20ravnopravnost%20spolova%20VE%202018-2023.pdf> (Pristupljeno: 14.2.2021.)

61 Čaušević, J. i Huremović, L. Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama.

62 Komar, O. (2019). Indeks rodne ravnopravnosti. Crna Gora: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava CG, EIGE, UNDP. Dostupan na: <https://mmp.gov.me/vijesti/220061/lzracunat-prvi-Indeks-rodne-ravnopravnosti-za-Crnu-Goru-Da-bi-postigla-rodnu-ravnopravnost-Crna-Gora-treba-da-iskorijeni-diskrim.html> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada“⁶³.

U crnogorskoj Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030. godine takođe je zacrtano postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i djevojaka, kao i eliminisanje političke, ekonomske i svake druge diskriminacije po rodnoj osnovi.

Zakon o zabrani diskriminacije Crne Gore kaže da je **diskriminacija** „svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, promjeni pola, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji i/ili interseksualnim karakteristikama, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima“⁶⁴.

U smislu **crnogorskog, srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika**, osim u pojmovima koji se s engleskog jezika prevode od *gender*, važno je napraviti razliku između termina koji se prevode od *equality*, pojmova ravnopravnosti i **jednakosti**. Pod pojmom jednakost se smatra dovoljno preduslova u pravnom smislu, dok se pod ravnopravnošću smatra šire razumijevanje jednakosti i jednak položaj u društvu i porodici, u pristupu uslugama, da su sve osobe ravnopravno uzete u obzir pri kreiranju politika ili da imaju jednake šanse i prava⁶⁵. Pod pojmom ravnopravnost se podrazumijeva stvaranje preduslova koji će ženama i muškarcima omogućiti ravnopravno učešće u političkom i društvenom životu. Predradnje koje stvaraju podržavajuće okruženje za ravnopravno učešće žena i muškaraca trebaju biti u skladu sa potrebama, mogućnostima i trenutnim stanjem, kako bi se ostvarilo ravnopravno učešće.

Obrazovni sistem i mediji predstavljaju ključne aspekte **društva u kreiranju i širenju koncepta rodne ravnopravnosti**, a Zakon o rodnoj ravnopravnosti Crne

63 Član 2. Zakon o ravnopravnosti polova Crne Gore (2007). Službeni list CG. Dostupan na: <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2018/05/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-2015.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

64 Član 2. Zakon o zabrani diskriminacije Crne Gore (2010). Službeni list CG. Dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

65 Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti polova na lokalnom nivou (2015). OSCE u BiH. Dostupan na: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/216641.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

Gore, između ostalog, kaže kako su organi, mediji, privredna društva i druga pravna lica dužni da u svom radu koriste rodno osjetljivi jezik i da u svojim aktima sve nazive radnih mjesta i funkcija izražavaju u prirodnom rodu lica na koje se odnose.

Medijska reprezentacija žena odnosno način na koji ih mediji predstavljaju kada o njima izvještavaju, ali i izostanak žena kao aktera u određenim temama, utiče na kreiranje i utvrđivanje već postojećih stavova o ženama u društvu. Brojne analize medijskog izvještavanja pokazuju i dalje prisutno stereotipno predstavljanje žena i djevojčica u medijima⁶⁶ kao i neadekvatno predstavljanje u smislu uloge koju žene imaju u društvu. Dodatno, jedan od načina za senzibilizovanje izvještavanje o ženama i ženskim ljudskim pravima u smislu medijskog predstavljanja je i korišćenje **rodno osjetljivog jezika** koji podrazumijeva osvještavanje da u jeziku postoje muški, ženski i srednji rod i da se u govoru trebaju koristiti oni oblici koji će odražavati svijest o ravnopravnosti polova⁶⁷.

Kao prilog upotrebi rodno osjetljivog jezika u sferi javne komunikacije, nekadašnje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore 2013. godine je objavilo Registar zanimanja, zvanja i titula žena u kojem podsjeća da se zalaganjem za rodno osjetljivi jezik pravi izbor, da se jezikom može uticati na svijest onih koji se njime koriste i da upotreba rodno osjetljivog jezika može doprinijeti rodnoj ravnopravnosti u društvu⁶⁸.

Sloboda medija i sloboda izražavanja nezaobilazno su povezane sa rodnom ravnopravnošću, a rodna pitanja su sastavni dio medijskog pluralizma i **diverziteta medijskog sadržaja**. Preporuka Savjeta Evrope o ravnopravnosti polova i medijima kaže kako mediji imaju centralnu ulogu u oblikovanju društvene percepcije, ideja, stavova i ponašanja i kako bi trebali odražavati stvarni život različitih žena i muškaraca⁶⁹.

66 Moranjak-Bamburać, N., Jusić, T. i Isanović, A. (ur.) (2007). Stereotipizacija: Reprezentacija žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi. Sarajevo: Mediacentar Sarajevo. Dostupno na: <https://www.media.ba/bs/publication/stereotipizacija-reprezentacija-zena-u-stampanim-medijima-u-jugostocnoj-evropi> (Pristupljeno: 31.1.2021.)

67 Čaušević, J. i Zlotrg, S. (2011). Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: <https://www.lingvisti.ba/media/1605/rodno-osjetljiv-jezik.pdf> (Pristupljeno: 27.1.2021.)

68 Mijušković, s. (2013). Registar zanimanja, zvanja i titula žena. Crna Gora: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnost. Dostupno na: <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=151137&rType=2> (Pristupljeno: 27.1.2021.)

69 Preporuka Odbora ministara /Rec(2013)1 državama članicama o ravnopravnosti polova i medijima. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680595b31> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

Smjernice za izvještavanje o ženama i ženskim pravima

Kako bi se djelovalo u pravcu zaštite ženskih ljudskih prava i uklanjanja diskriminacije u područjima gdje su prava žena globalno bila narušena, polovinom prošlog vijeka su usvojeni brojni međunarodni dokumenti koje su tokom proteklih desetljeća preuzele i zemlje Zapadnog Balkana uključujući i Crnu Goru, a to se između ostalog odnosi na područja učešća u politici, ličnog života žena poput stupanja u brak i državljanstva.

Šezdesetih godina XX vijeka Ujedinjene nacije su usvojile Deklaraciju o uklanjanju diskriminacije žena, a 1979. godine je usvojena i međunarodno obavezujuća Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) koja vladama daje okvir za kreiranje rodno osviještenih politika i definiše građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava žena. Četvrta svjetska konferencija o ženama ili Pekinška deklaracija iz 1995. godine poručila je da je osnaživanje žena i njihovo puno učestvovanje temeljeno na jednakosti u svim sferama društva, uključujući i učestvovanje u procesu donošenja odluka i pristup moći, od temeljne važnosti za postizanje jednakosti, razvoja i mira. Pekinška deklaracija je definisala i ključna područja djelovanja vlada za postizanje ravnopravnosti polova: siromaštvo, obrazovanje, zdravlje, oružani sukobi, ekonomija, odlučivanje, institucionalni mehanizmi, ženska ljudska prava, mediji, životna sredina i djevojčice⁷⁰.

Okvire ovim pitanjima daju i Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) i njeni protokoli, kao i niz drugih međunarodnih dokumenata poput: Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965), Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) i drugih.

70 UN i rodna ravnopravnost. Libela. Dostupno na: <https://www.libela.org/page/un-i-rodna-ravnopravnost/> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

Mediji imaju ključnu ulogu u formiranju stavova javnosti i podsticanju javne debate i imaju profesionalnu obavezu da omoguće prostor za ravnopravno učešće svim ljudima bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući na osnovu pola i roda.

Standardi u oblasti medija i ljudskih prava stalno se razvijaju, nadopunjavaju, i njihove preporuke se nanovo analiziraju. Preporuke izdate u vezi sa medijskim izvještavanjem o rodnom pitanjima važno je tumačiti uz konsultacije sa ključnim sporazumima o ljudskim pravima, te uz konsultacije sa odgovarajućim institucijama i/ili ekspertima u oblasti.

Profesionalni rad medija u ovoj oblasti regulišu Zakon o elektronskim medijima Crne Gore, Zakon o medijima Crne Gore i Kodeks novinara Crne Gore. **Zakon o elektronskim medijima Crne Gore** nalaže zabranu poticanja mržnje ili diskriminacije po osnovu, između ostalog, pola, rodnog identiteta ili seksualne orijentacije, a u dijelu koji se odnosi na podsticanje medijskog pluralizma, između ostalog, kaže kako će se podsticati proizvodnja programskih sadržaja koji promovišu i štite ljudska prava i podstiče razvoj svijesti o rodnoj ravnopravnosti⁷¹. **Zakon o medijima Crne Gore** dodatno govori o zabrani objavljivanja informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj radi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti⁷². **Kodeks novinara Crne Gore** navodi kako će rasu, vjeru, nacionalnost, seksualnu orijentaciju, rodno opredjeljenje, porodični status, fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i političku pripadnost, novinar će pomenuti samo ako je to neophodno za potpunu informaciju u interesu javnosti.

Mediji svojim izvještavanjem mogu da naprave promjenu u društvu i da uspire ili ubrzaju korake neophodne za postizanje rodne ravnopravnosti. Kako bi mediji doprinijeli poboljšanju, potrebno je da njihovo izvještavanje bude u skladu sa načelima ravnopravnosti i sa društvenom odgovornošću koju im nalažu profesionalni standardi. Odgovornost medija se posebno ogleda u **nepristrasnom i nestereotipnom prikazivanju žena i muškaraca, propitivanju i izvještavanju o načinima na koje se doprinosi rodnoj ravnopravnosti ili se krše prava žena, kao i u edukaciji javnosti o ženama i ženskim pravima**.

⁷¹ Član 48 i Član 136. Zakon o elektronskim medijima Crne Gore. Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2017/12/Zakon-o-elektronskim-medijima-1.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁷² Član 23. Zakon o medijima Crne Gore. Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/08/Zakon-o-medijima-1.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

Zbog neravnopravnog položaja žena i muškaraca u svijetu i širokoprisutnih praksi i vrijednosti koje umanjuju značaj i ulogu žena, **neophodno je naglasiti i izdvojiti ženska ljudska prava koja su suštinski prava koja treba da pripadaju svim ljudima**.

Ženama širom svijeta, pa i na Zapadnom Balkanu i u Crnoj Gori, ugrožena su osnovna ljudska prava na život, slobodu i jednakost, a dodatno su žene uskraćene i za prava na dostojanstvo, ravnopravnost, poštovanje i privaćenost u društvu, nediskriminaciju, toleranciju i pravdu. Za razumijevanje ženskih prava i načina na koje su nedovoljno razvijena, i koja su između ostalog i nedovoljno vidljiva u medijima, moguće je govoriti u tri aspekta:

- **Građanska i politička prava** (sloboda izražavanja, sloboda informisanja, učešće u politici)
- **Društvena, ekonomska i kulturna prava** (obrazovanje, sigurnost, naknada za rad, odgovarajući standard života i zdravlje)
- **Životno okruženje** (mir, lični i kolektivni razvoj, zdrava životna sredina)

Preporuka Savjeta Evrope o prikazu žena u medijima kaže kako slika o ženama u medijima ostaje negativna, stereotipna i seksistička i da se žene povezuju s privatnim područjem života, kućanstvom i porodičnim životom, ali i da mediji često predstavljaju žene kao seksualne objekte⁷³.

Slično tome, analize medijskog izvještavanja uočavaju apsolutnu dominaciju muškaraca nad ženama i zaključuju da je svijet onakav kakav se vidi, tumači i rekonstruira zapravo muški svijet, dok su žene u medijima predstavljene dominantno kao osobe koje vode domaćinstvo, roditeljke, ili kao seksualne radnice, a tendencija postavljanja žena u kontekst porodičnog života može voditi stereotipizaciji i sugestiji da stvarni status žene određuju njeni porodični odnosi, prije nego profesionalni kriteriji⁷⁴.

Niz međunarodnih dokumenata u ovoj oblasti zabranjuje stereotipno predstavljanje žena u medijima i zahtijeva puno poštovanje njihovog ljudskog dostojanstva. Medijsko izvještavanje o ženama i ženskim pravima **ne treba da ugrožava žene i djevojčice nego treba da bude u skladu sa interesom**

⁷³ Preporuka 1555 (2002) PSVE. Prikaz žena u medijima. Dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16996&lang=en> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁷⁴ Moranjak-Bamburać, N., Jusić, T. i Isanović, A. (ur.) (2007). Stereotipizacija: Reprezentacija žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi. Sarajevo: Mediacentar Sarajevo. Dostupno na: <https://www.media.ba/bs/publication/stereotipizacija-reprezentacija-zena-u-stampanim-medijima-u-jugoistočnoj-evropi> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

javnosti i u cilju promocije ravnopravnosti. U tom smislu, **principi kojih mediji treba da se drže kada izvještavaju o ženama i ženskim pravima su:**

- Poštovanje digniteta žena u različitim okolnostima, o kojoj god temi da se radi;
- Zaštita privatnosti od neopravdanog ili senzacionalističkog otkrivanja u javnosti;
- Davanje dovoljno prostora da se glas žena čuje o svim relevantnim temama;
- Osiguranje da izvještavanje ne doprinosi diskriminaciji niti nasilju nad ženama;
- Izbjegavanje objavljivanja pežorativne kvalifikacije o polu ili rodu ili bilo kakvoj drugoj fizičkoj ili mentalnoj karakteristici žene ukoliko to nije javni interes;
- Razvijanje svijesti o ravnopravnosti polova i poštovanju ličnosti kao sastavnog dijela ljudskih prava.

Kao svaki oblik izražavanja (čin, riječ, slika, gesta) koji se temelji na ideji da su neke osobe, najčešće žene, inferiorne zbog svojeg pola⁷⁵, seksizam je manifestacija historijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca i jedan od glavnih uzroka neravnopravnosti polova.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) i Konvencija Ujedinjenih naroda o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) prepoznaju kontinuum između rodni stereotipa, rodne nejednakosti, seksizma i nasilja nad ženama i djevojčicama. "Svakodnevni" seksizam u obliku naočigled nedosljednog ili manjeg seksističkog ponašanja, komentara i viceva, nalaze se na jednom kraju kontinuuma, a takvi postupci često doprinose društvenoj klimi u kojoj su žene ponižene, njihovo samopouzdanje nisko, a njihove aktivnosti i izbori ograničeni, uključujući na radnome mjestu, u privatnoj, javnoj ili internetskoj sferi. Seksističko ponašanje, kao što je, osobito, seksistički govor mržnje, može eskalirati ili potaknuti otvoreno uvredljive i prijeteće radnje, uključujući seksualno zlostavljanje ili nasilje, silovanje ili potencijalno smrtonosno djelovanje⁷⁶.

⁷⁵ Stop seksizmu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://www.coe.int/hr/web/human-rights-channel/stop-sexism> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁷⁶ Dodatak Preporuci CM/Rec (2019)1. Smjernice za sprečavanje i borbu protiv seksizma: mjere za provedbu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/seksizam-lektorirano/168096855f> (Pristupljeno: 31.1.2021.)

U smislu **doprinosa borbi protiv seksizma, mediji posebno treba da usmjere svoje izvještavanje na:**

- Propitivanje postojanja i kvaliteta zakonodavstva i politika za borbu protiv seksizma i svih njegovih manifestacija;
- Podršku naporima nevladinih organizacija i institucija vlasti u edukaciji javnosti i podizanju svijesti o borbi protiv seksizma i drugih oblika ugrožavanja pozicije i prava žena u društvu;
- Istraživanje i doprinos javnoj diskusiji o ugroženim ženskim ljudskim pravima poput ograničene slobode izražavanja (kao posljedice seksizma), ali i drugih ugrožavanja prava poput ograničenog učešća u politici, limitiranog izbora obrazovanja i položaja na tržištu rada, nasilju nad ženama i djevojčicama, pritiscima i ograničenjima u pitanjima izbora porodice i seksualnog i reproduktivnog zdravlja;
- Aktivno zalaganje za smanjenje trivijalizacije "svakodnevnog" seksizma koji se upravo u medijima ogleda kroz seksualizirane prikaze i objektivizaciju žena u oglašavanju, filmovima i dnevnoj proizvodnji informativnog i zabavnog medijskog sadržaja;
- Uravnoteženom zastupanju žena u različitim profesionalnim i informativnim ulogama poput stručnjakinja, analitičarki, političarki, edukatorke;

O ženskim ljudskim pravima, mediji tematski mogu izvještavati u nekoliko aspekata:

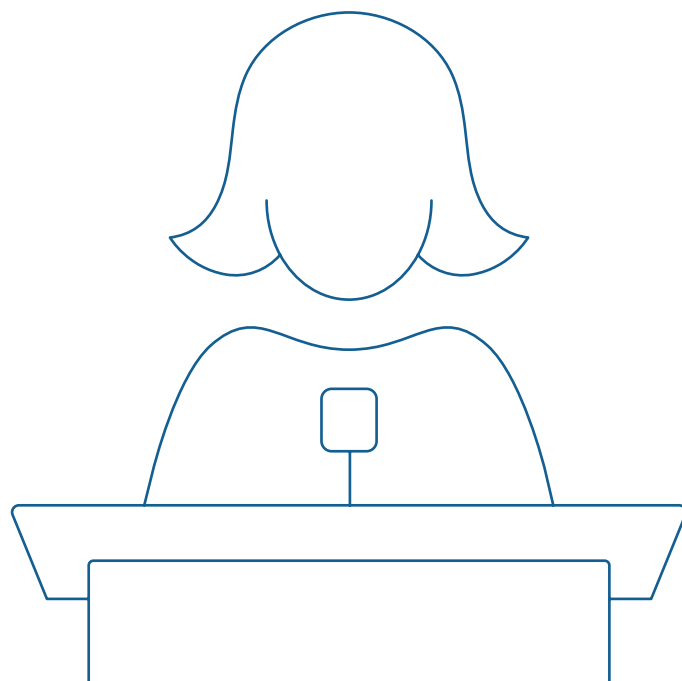
- Pravo na lični izbor u pitanjima vezanim za porodicu poput sklapanja braka;
- Pitanjima ličnog zdravlja, pitanjima vezanim za reproduktivne i seksualne slobode, poput prava na stupanje u intimne odnose ili abortus;
- Učešću žena u političkom i javnom životu;
- Pitanjima vezanim za ličnu imovinu, pravo na obrazovanje, rad i poštenu naknadu za rad;
- Pitanjima vezanim za pristup informacijama i komunikacijskim kanalima koji će ženama omogućiti slobodu izražavanja.

Pritom, **mediji u svojim izvještajima treba da izbjegavaju:**

- Pitanja i stavove koji su osuđujući prema ženama;
- Diskriminaciju žena po bilo kojoj osnovi uključujući na osnovu pola, obrazovanja, porijekla, socijalnog statusa.

Savjeti za urednike i urednice, novinare i novinarke

- Prikupljajte i dijelite stručne podatke o ženama i ženskim pravima;
- Pokrenite u svojoj redakciji diskusiju o izvještavanju o ženama i ženskim pravima;
- Postavite ciljeve unutar tima da u svojim izvještajima pokušate imati što više žena ekspertkinja i drugih ženskih glasova;
- Koristite podatke i kontakte nevladinih organizacija koje se bave promocijom prava žena, oni će imati preporuke za žene koje će imati kvalitetne komentare i znanja;
- Uspostavite kontakte i saradnju sa istraživačima iz oblasti ženskih prava, oni mogu biti korisni izvori informacija;
- Koristite rodno osjetljivi jezik u svojim izvještajima;
- Nemojte ženama postavljati pitanja koja ne biste postavili muškarcima.

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Jezik i komunikacija su bitne sastavnice ravnopravnosti polova a komunikacija bez stereotipa dobar je način obrazovanja, podizanja svijesti i sprečavanja seksističkog ponašanja⁷⁷.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti Crne Gore nalaže korištenje rodno osjetljivog jezika i pod diskriminacijom smatra i “korišćenje riječi u muškom rodu kao generički neutralne forme za muški i ženski rod”⁷⁸. Ovaj zakon nalaže da su organi, mediji, privredna društva, druga pravna lica i preduzetnici/ce u svom radu dužni da “koriste rodno osjetljivi jezik i da u aktima o zasnivanju radnog odnosa, odnosno ugovoru o radu, aktima o izboru, imenovanju, odnosno postavljenju, kao i u aktima o izboru u akademski zvanja, aktima o raspoređivanju i drugim aktima kojima se odlučuje o pravima i obavezama zaposlenih i drugim javnim ispravama i evidencijama, sve nazive radnih mjesta, zanimanja, zvanja i funkcija izražavaju u prirodnom rodu (muškom ili ženskom) lica na koje se ovi akti odnose”. Zakonom su predviđene i novčane kazne od 500 do 5.000 eura⁷⁹ za prekršaj za pravno lice ako u svom radu ne koristi rodno osjetljivi jezik.

Bosanski/crnogorski/hrvatski/srpski jezik poznaje kategoriju gramatičkog roda u imenicama, zamjenicama, pridjevima, nekim brojevima i glagolskim vremenima, a česta je upotreba muškog gramatičkog roda, kao podrazumijevajućeg i za ženski, što je po preporukama Vijeća Evrope i domaćoj regulativi, diskriminatorno. Rodno osjetljiv jezik je važno društveno i ideološko pitanje koje doprinosi većoj vidljivosti žena i ženskog rada, a odbacivanje

⁷⁷ Dodatak Preporuci CM/Rec (2019)1. Smjernice za sprečavanje i borbu protiv seksizma: mjere za provedbu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/seksizam-lektorirano/168096855f> (Pristupljeno: 31.1.2021.)

⁷⁸ Član 4. Zakon o ravnopravnosti polova Crne Gore (2007). Službeni list CG. Dostupan na: <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2018/05/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-2015.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁷⁹ Član 33a. Zakon o ravnopravnosti polova Crne Gore (2007). Službeni list CG. Dostupan na: <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2018/05/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-2015.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

generičke upotrebe muškog roda, u pisanoj i usmenoj komunikaciji, gdje se žene niti vide niti čuju, već podrazumijevaju, prvi je korak ka ravnopravnoj raspodjeli društvene moći⁸⁰.

Najuočljivije u medijskom sadržaju vezano za rodno osjetljivi jezik jeste predstavljanje profesionalnih pozicija, titula i zvanja žena, gdje je i dalje skoro pa pravilo da se naprimjer žene na visokim pozicijama političkog odlučivanja, gdje su inače i u stvarnoj manjini, dodatno umanjuju kroz korištenje muških rodni odrednica.

Tako će vrlo često u medijskom sadržaju žena na premijerskoj poziciji biti premijer umjesto premijerka, predsjednik umjesto predsjednica, direktor umjesto direktorica kompanije, profesor umjesto profesorica na univerzitetu. Istovremeno su kao po pravilu česte ženske rodne odrednice za pozicije koje, u skladu sa tradicionalnim shvatanjem rodni ulogama, u društvu pripadaju ženama, poput spremačica, stjuardesa, vaspitačica, čak i kad se govori generalno o osobama zaposlenima na tim poslovima.

Preporuke za urednički sadržaj:

- Za titule i zvanja žena koristite ženski gramatički rod u svim prilikama, a ne samo u onima gdje je opšteprihvaćeno da posao obavlja žena;
- Za navođenje uloga koje obavljaju i žene i muškarci, poželjne su opcije: navođenje oba roda (npr. ministri i ministrice u vladi, zaposlenici i zaposlenice) ili korištenje kose crte (npr. ministri/ministrice, zaposlenici/e);
- Zbog ponavljanja ili moguće ocjene o kompleksnosti izražavanja kod navođenja imenica ili zamjenica oba roda, moguće je koristiti i neutralne izraze (npr. osobe zaposlene na poslovima edukacije, osobe imenovane na ministarske pozicije);
- Ukoliko se radi o dokumentima u kojima se često spominju imenice koje se odnose na ljude, radi preglednosti i čitljivosti može se koristiti isključivo muški rod, s tim da je neophodno prvi put upotrijebiti oba oblika uz objašnjenje: 'Smatra se da se svi izrazi upotrijebljeni u muškom gramatičkom rodu u ovom dokumentu odnose

80 Čaušević, J. i Zlotrg, S. (2011). Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: <https://www.lingvisti.ba/media/1605/rodno-osjetljiv-jezik.pdf> (Pristupljeno: 29.1.2021.)

bez diskriminacije i na žene'⁸¹;

- Izbjegavati stereotipe u izvještavanju i korišćenje jezičkih formulacija poput "maćehinski", "nježniji pol", "ljepša polovina" i slično;
- U opisu ili citiranju žena, ne koristiti nastavke koji odaju da li se radi o ženi koja je udata ili ne (npr. kako je medijima izjavila Merkel, ocijenila je Srzentić)

Primjer – i dobar i loš: Primjer dobre prakse na zvaničnoj stranici Vlade Crne Gore⁸², gdje u prvom paragrafu osim imena i prezimena stoji i "ministarka".

Ipak, u drugom paragrafu stoji kako je Injac bila profesor umjesto profesorica.

Još jedan primjer dobre prakse je korištenje ženskog roda je u tekstu „Hrvatska uvodi brze antigenske testove“ na portalu Radio Slobodna Evropa, gdje se koristi termin mikrobiologinja umjesto mikrobiolog.

Još jedan primjer dobre prakse je korištenje ženskog roda je u tekstu „Hrvatska uvodi brze antigenske testove“⁸³ na portalu Radio Slobodna Evropa, gdje se koristi termin mikrobiologinja umjesto mikrobiolog.

81 Čaušević, J. i Zlotrg, S. (2011). Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: <https://www.lingvisti.ba/media/1605/rodno-osjetljiv-jezik.pdf> (Pristupljeno: 29.1.2021.) (str. 14)

82 Ministarstvo odbrane Crne Gore, dostupno na <https://mod.gov.me/ministarstvo/ministar> (Pristupljeno: 29.1.2021.)

83 „Hrvatska uvodi brze antigenske testove“, Radio Slobodna Evropa, dostupno na <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-uvodi-antigenske-testove-rekordni-broj-zrtava/30928180.html>, (Pristupljeno: 29.1.2021.)

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

Internet, online mediji i društvene mreže uveliko su proširile prostore za slobodu izražavanja i danas nezaobilazno služe kao prostor u kojem se reflektuju i stvaraju dominantni narativi o ženama i ženskim pravima.

Korisnički sadržaj nerijetko je izvor informacija za profesionalne medijske izvještaje i istraživanja, ali je pogotovo u ekspanziji online novinskih portala i materijal koji se prenošenjem kombinuje sa uredničkim sadržajem i tako utiče na kvalitet informacija koje dolaze do javnosti o određenim temama, uključujući teme koje se tiču ženskih prava.

Kao što je seksizam prisutan u svakodnevnom offline okruženju, tako je prisutan i u online prostoru i njime su posebno pogođene mlađe žene i djevojčice, novinarkе, političarke, javne osobe i braniteljice ženskih ljudskih prava, a jedan vid seksizma na internetu su negativni komentari na izražene stavove ili mišljenja, što utiče i na dostojanstvo žena ali i slobodu izražavanja žena⁸⁴.

Međutim, korisnički sadržaj može da bude itekako važan resurs ili povod za medijsko istraživanje i izvještavanje o ženskim pravima. Primjer toga je inicijativa pokrenuta pod hashtagom **#MeToo** koja je rezultovala u nizu aktivnosti i mjera, donesenih odluka, pa i presuda za ugrožavanje ženskih prava.

Jedna od trenutno aktualnih inicijativa je **Facebook stranica "Nisam tražila"**⁸⁵, pokrenuta nakon što je glumica Milena Radulović u intervjuu za medije ispričala o seksualnom nasilju za koje tvrdi da je proživljavala tokom nekoliko godina počevši od svoje 17. godine. To je pokrenulo i mnoge druge da progovore o nasilju i prijave slična iskustva, a udruživanje i anonimno progovaranje o nasilju na društvenim mrežama, pokrenulo je istrage i u brojnim obrazovnim institucijama u regionu.

84 Il.B. Internet, društveni mediji i seksistički govor mržnje na internetu. Dodatak Preporuci CM/ Rec (2019)1. Smjernice za sprečavanje i borbu protiv seksizma: mjere za provedbu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/seksizam-lektorirano/168096855f> (Pristupljeno: 31.1.2021.)

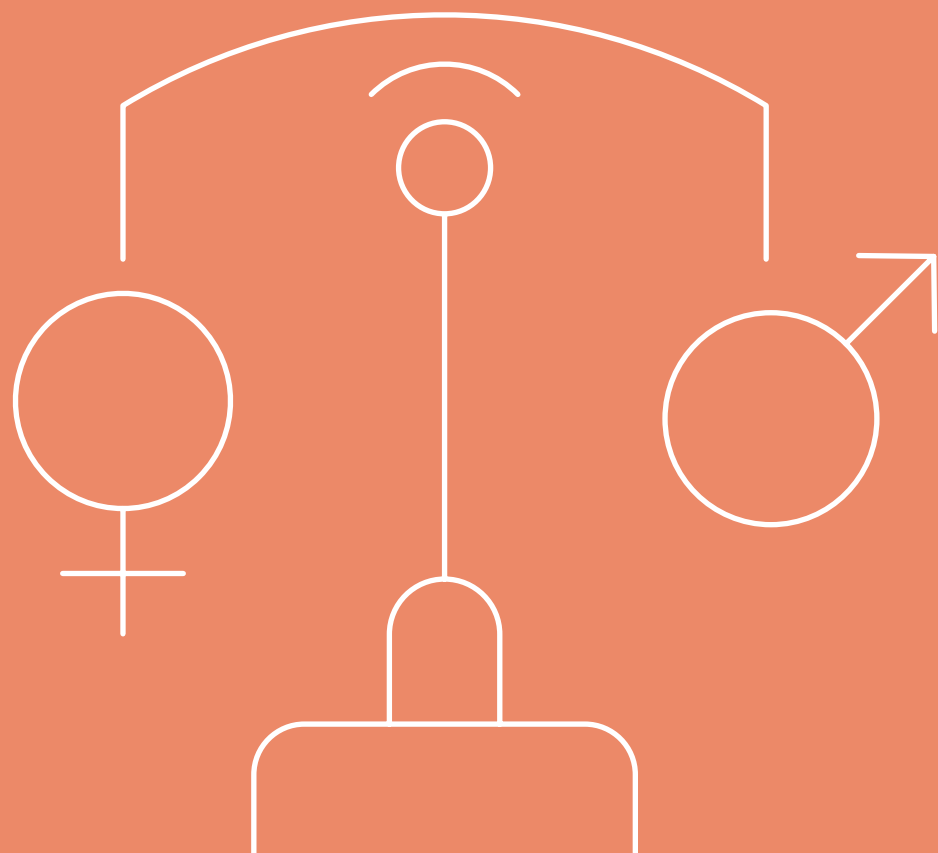
85 Bebek, V. (2021). Pokretačice Nisam tražila zajednice: 'Teško je čitati na tisuće potresnih poruka, ali nećemo prestati'. Gloria. Dostupno na: <https://www.gloria.hr/gl/fokus/pokretacice-nisam-tražila-zajednice-tesko-je-citati-na-tisuće-potresnih-poruka-ali-necemo-prestati-15046308> (Pristupljeno: 31.1.2021.)

Preporuke i korisni linkovi

- 1) Preporuka Rec(84)17 o ravnopravnosti žena i muškaraca u medijima, dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804ec678
- 2) Preporuka Rec(90)4 o eliminaciji seksizma iz jezika, dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505480
- 3) Preporuka 1555 (2002) o predstavljanju žena u medijima, dostupno na: <https://rm.coe.int/1680595b31>
- 4) Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca (Odbor ministara Savjeta Evrope (1988), dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168053400d
- 5) Pekinška deklaracija (1995), dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/images/pdf/Pekin%C5%A1ka%20deklaracija%20-%20prijevod.pdf>
 - UN Women, , dostupno na: <https://www.unwomen.org/en>
 - Autonomni ženski centar Beograd, , dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/>
 - Anima - Centar za žensko i mirovno obrazovanje, dostupno na: <http://www.animakotor.org/>
 - Ženska mreža BiH, , dostupno na: <http://zenskamreza.ba/>
 - Udružene žene Banja Luka, dostupno na: <http://unitedwomenbl.org/>
 - Fondacija Cure, dostupno na: <http://fondacijacure.org/>
 - Babe.hr, dostupno na: <http://www.babe.hr/>
 - Vodič za upotrebu rodno osetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/7/454309.pdf>

- Žene u jeziku ne treba podrazumijevati, dostupno na: <https://soc.ba/zene-u-jeziku-ne-treba-podrazumijevati/>
- Žene u medijima: Nevidljivost koja opstaje, dostupno na: <https://www.libela.org/sa-stavom/4355-zene-u-medijima-nevidljivost-koja-opstaje>

Reference

- Bebek, V. (2021). Pokretačice Nisam tražila zajednice: 'Teško je čitati na tisuće potresnih poruka, ali nećemo prestati'. Gloria. Dostupno na: <https://www.gloria.hr/gl/fokus/pokretacice-nisam-tražila-zajednice-tesko-je-citati-na-tisuće-potresnih-poruka-ali-nećemo-prestati-15046308>
- Čaušević, J. i Zlotrg, S. (2011). Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: <https://www.lingvisti.ba/media/1605/rodno-osjetljiv-jezik.pdf>
- Evropska Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950). Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf
- Il.B. Internet, društveni mediji i seksistički govor mržnje na internetu. Dodatak Preporuci CM/Rec (2019)1. Smjernice za sprečavanje i borbu protiv seksizma: mjere za provedbu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/seksizam-lektorirano/168096855f>
- Komar, O. (2019). Indeks rodne ravnopravnosti. Crna Gora: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava CG, EIGE, UNDP. Dostupno na: <https://mmp.gov.me/vijesti/220061/Izracunat-prvi-Indeks-rodne-ravnopravnosti-za-Crnu-Goru-Da-bi-postigla-rodnu-ravnopravnost-Crna-Gora-treba-da-iskorijeni-diskrim.html>
- Mijušković, s. (2013). Registar zanimanja, zvanja i titula žena. Crna Gora: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnost. Dostupno na: <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=151137&rType=2>
- Moranjak-Bamburać, N., Jusić, T. i Isanović, A. (ur.) (2007). Stereotipizacija: Reprezentacija žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi. Sarajevo: Mediacentar Sarajevo. Dostupno na: <https://www.media.ba/bs/publication/stereotipizacija-reprezentacija-zena-u-stampanim-medijima-u-jugocnoj-evropi>

- Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948). Ujedinjene nacije. Dostupno na: http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/081210_deklaracija_ljudska_prava.pdf
- Preporuka Odbora ministara /Rec(2013)1 državama članicama o ravnopravnosti polova i medijima. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680595b31>
- Preporuka 1555 (2002) PSVE. Prikaz žena u medijima. Dostupno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16996&lang=en>
- Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti polova na lokalnom nivou (2015). OSCE u BiH. Dostupan na: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/216641.pdf>
- Povelja EU o temeljnim pravima (2016). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>
- Stop seksizmu. Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://www.coe.int/hr/web/human-rights-channel/stop-sexism>
- Ugovor o funkcionisanju EU (2016). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A12016ME%2FTXT>
- UN i rodna ravnopravnost. Libela. Dostupno na: <https://www.libela.org/page/un-i-rodna-ravnopravnost/>
- Zakon o medijima Crne Gore. Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/08/Zakon-o-medijima.pdf>
- Zakon o ravnopravnosti polova Crne Gore (2007). Službeni list CG. Dostupan na: <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2018/05/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-2015.pdf>
- Zakon o zabrani diskriminacije Crne Gore (2010). Službeni list CG. Dostupan na: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>
- Zakon o elektronskim medijima Crne Gore (2020). Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2017/12/Zakon-o-elektronskim-medijima-1.pdf>

IZVJEŠTAVANJE O OSOBAAMA SA INVALIDITETOM

5

Uvod i terminologija

U Crnoj Gori, od ukupnog broja stanovnika, 11 odsto ima smetnje pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog dugotrajne bolesti, invaliditeta ili starosti. Prema dostupnim podacima, pet odsto populacije ima problem sa kretanjem, dva odsto sa vidom, svaki stoti/a ima problem sa sluhom i pored korišćenja slušnih aparata. Smetnje sa pamćenjem, koncentracijom ili u komunikaciji ima isti toliko ljudi, dok još četiri odsto stanovništva osjeća teškoće druge vrste.

Ukoliko bi se ova statistika primjenila kao bitan parametar sadržaja koji objavljuju mediji, svakodnevno bi u udarnim informativnim emisijama u televizijskim i radio programima bar tri minuta bilo posvećeno osobama sa invaliditetom, dvije-tri novinske strane, dvadesetak agencijskih vijesti i bar desetina sadržaja sve brojnijih portala obrađivala bi teme u vezi položaja osoba sa invaliditetom. To se, međutim, ne događa nigdje na svijetu, čak ni u društvima sa visokoizgrađenim antidiskriminatorskim kriterijumima, zaštitom ljudskih prava i izraženim odnosom prema javnom interesu. Crna Gora nije izuzetak, kao ni ostale zemlje u regionu, pa je, u skladu sa tom praksom, izvještavanje o životu, radu, problemima i uspjesima ove ogromne grupe ljudi marginalizovano. Zašto je tako, na jednom regionalnom skupu, objasnio je jedan od vodećih ljudi Radio televizije Srbije – „to je najmanje gledan program“. Ako se urednici javnih servisa na taj način ophode prema svakom desetom gledatelju, ne treba pitati čime se rukovode vlasnici i urednici komercijalnih medija.

Analiza zakonodavstva u ovoj oblasti ukazuje na dvije donekle kontradiktorne pojave i u medijskoj i u sferi zaštite osnovnih ljudskih prava osoba sa invaliditetom.

Prva oblast, bitna kao orijentir za informisanje, regulisana je setom medijskih zakona:

- Zakon o medijima,
- Zakon o radio-difuziji i
- Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore.

U ovu grupu treba dodati i zakone o zaštiti ličnih podataka i o dostupnosti informacija, kao i samoregulativni dokument Kodeks novinara i novinarki Crne Gore.

Činjenica je, međutim, da Zakon o medijima Crne Gore usvojen 2020. godine, pojam „invaliditet“ pominje samo u članu 20, kojim se reguliše korišćenje sredstava iz Fonda za podsticanje medijskog pluralizma, a posebno za proizvodnju i objavljivanje sadržaja koji su značajni za (stav 14): društvenu integraciju ranjivih kategorija društva (lica sa invaliditetom, nezaposlena lica, lica treće životne dobi, samohrani roditelji, žrtve porodičnog nasilja i drugi).

Položaj osoba sa invaliditetom reguliše se i drugim propisima, počev od temeljnog, Ustava Crne Gore, kojim u članu 68, poglavlju “Zaštita lica sa invaliditetom” jemči posebna zaštita lica sa invaliditetom.

Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti u odjeljku Principi socijalne i dječje zaštite, članom 7, precizira se da se socijalna i dječja zaštita zasniva na principima:

1. uvažavanja integriteta i dostojanstva korisnika socijalne i dječje zaštite koja se zasniva na socijalnoj pravdi, odgovornosti i solidarnosti, koja se pruža uz poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta, bezbjednosti, kao i uz uvažavanje moralnih, kulturnih i religijskih ubjeđenja, u skladu sa zajemčenim ljudskim pravima i slobodama;
2. zabrane diskriminacije korisnika po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredjeljenja, imovinskog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva;
3. informisanja korisnika o svim podacima koji su značajni za utvrđivanje njegovih socijalnih potreba i ostvarivanje prava, kao i o tome kako te potrebe mogu biti zadovoljene.

Više je zakona posebno posvećeno licima sa invaliditetom, poput: Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, Zakonom o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača te Zakonom o povlastici na putovanje lica sa invaliditetom.

Prvi od ovih propisa u odjeljku Diskriminacija lica sa invaliditetom, član 18, kao diskriminaciju u prvom redu navodi nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom, odnosno onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući. Narednim stavom, kao diskriminacija se prepoznaje “i u slučaju kad nijesu preduzete posebne mjere za otklanjanje ograničenja, odnosno nejednakog položaja u kojem se ta lica nalaze”.

Članom 12, precizira se diskriminacija po osnovu zdravstvenog stanja i definiše kao “onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje zapošljavanja, rada, školovanja ili bilo koje drugo neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema licu ili grupi lica, po osnovu zdravstvenog stanja, smatra se diskriminacijom”. Za nepoštovanje ovih odredaba predviđene su i velike novčane kazne.

Činjenica je, međutim, **da ni medijskim, ni posebnim, kao ni osnovnim zakonom o zabrani diskriminacije, nije posebno regulisan položaj i tretman osoba sa invaliditetom u medijima, odnosno zabrana/kažnjavanje zloupotrebe, diskriminacije, širenja predrasuda i stereotipa i svega što se smatra nepoželjnim izvještavanjem.**

Zbog marginalizacije izazvane sopstvenim stanjem i izražene društvene marginalizacije koja je vidljiva u svim oblastima društvenog života, pa i informisanju, izvještavanje o osobama sa invaliditetom se može klasifikovati kao:

- Prigodno, povodom određenih datuma kao što su Međunarodni dan OSI, Dan slijepih i slabovidih, itd.;
- Incidentno ili aferaško, bilo povodom neke lične tragedije (ubistvo, zlostavljanje, izostanak naknade), bilo povodom incidenata u institucijama ili čitavom sistemu (na primjer, zloupotreba prava);
- Projektno, kao dio projekta civilnog društva ili samog medija u saradnji sa NVO ili državnim institucijama ili kao dio društveno odgovornog poslovanja koje povremeno odredi OSI kao ciljnu grupu;
- Ciljano, kao dio uređivačke politike koja zagovara princip jednakih mogućnosti, na primjerima dobre prakse razbija predrasude i stereotipe, podstiče promjene u javim politikama koje mogu dovesti do poboljšanja položaja OSI.

U ovom uvodu je potrebno skrenuti pažnju i na najčešće greške koje koje su uočene u izvještavanju o osobama sa invaliditetom tokom sprovođenja više projekata Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), a sačinjene su na osnovu višemjesečnog monitoringa izvještavanja ključnim elektronskih i štampanih medija:⁸⁶

1. nedovoljno znanje o temi koja se obrađuje, što podrazumijeva (ne) poznavanje propisa i zakona;
2. nepoznavanje profesionalnih standarda i Kodeksa;
3. preovlađujuće predrasude i stereotipi;
4. lične negativne emocije prema određenim grupama i pojedincima;
5. uređivačka koncepcija;
6. neuvažavanje publike kroz povlađivanje i promociju aferaškog novinarstva.

Na kraju ovog uvodnom dijela, treba navesti i ključna prava lica/grupa ljudi sa invaliditetom koja se moraju bez rezerve poštovati u medijskom izvještavanju:

- pravo na dostojan život i jednake šanse,
- pravo na školovanje,
- pravo na rad,
- pravo na informacije,
- pravo na povjerljivost podataka i
- pravo na privatnost.

Kada se govori o **osnovnim pojmovima** u vezi sa osobama sa invaliditetom, neophodno je poznavati sledeće:

INVALIDITET – urođeno ili stečeno fizičko, senzorno ili mentalno oštećenje;

LICE/OSOBA SA INVALIDITETOM - lice koje ima dugoročno fizičko, mentalno, intelektualno ili senzorno oštećenje, koja u sadejstvu sa različitim

⁸⁶ Vodič za izveštavanje o ranjivim grupama, sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom, Nezavisno udruženje novinara Srbije, 2014, dostupno na <http://www.medijskapismenost.net/dokument/Vodic-za-izvestavanje-o-ranjivim-grupama>

barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće tog lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima;

DISKRIMINACIJA – Diskriminacija po osnovu invaliditeta je svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno, namjerno ili nenamjerno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu/grupi lica sa invaliditetom u odnosu na druge, sključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na lice sa invaliditetom, zbog kojeg se licu sa invaliditetom otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i drugim oblastima javnog i privatnog života. Diskriminacijom po osnovu invaliditeta smatra se i pozivanje, pomaganje, podsticanje ili podstrekivanje, davanje instrukcija, uznemiravanje, kao i najavljena mogućnost da određeno lice ili grupa lica sa invaliditetom budu izloženi diskriminaciji;

VIŠESTRUKA DISKRIMINACIJA – Osobe s invaliditetom kao posebno osjetljiva kategorija stanovništva često su izloženi višestrukoj diskriminaciji: fizičkoj, mentalnoj, socijalnoj i ekonomskoj. Takođe, rodni aspekt je veoma važan pošto su žene inače izloženiiji diskriminaciji. Napokon, ukoliko osobe sa invaliditetom dožive starije godine i ejdžizam je izražen.

LIČNI PODACI - Lični podaci su sve informacije koje se odnose na fizičko lice čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi;

PREDRASUDA – Predrasuda je unaprijed stvorena ideja koja se ne temelji na stvarnoj činjenici ili istini, čvrsto se prenosi kao predanje s generacije na generaciju i značajno oblikuje i privatno i javno ponašanje pojedinaca i grupa. U slučaju lica sa invaliditetom, najčešća predrasuda je da su manje sposobni intelektualno i mentalno od “zdrave” većine;

STEREOTIP – pojednostavljena slika zasnovana na predrasudi o nekim grupama ljudi.

Smjernice za izvještavanje o osobama sa invaliditetom

1. **NOVINARSKA PAŽNJA**, kao jedan od osnovnih postulata profesije zahtijeva da se osobe sa invaliditetom, a posebno djeca, dodatno **štite u javnom prostoru**. Kodeks novinara i novinarki Crne Gore, za razliku od Etičkog kodeksa novinara Srbije, ne poznaje ovu sintagmu ali se jasno prepoznaje u načelu 1 (Dužnost je novinara da poštuje istinu i istrajno traga za njom, imajući uvijek u vidu pravo javnosti da zna i ljudsku potrebu za pravičnošću i humanošću) i 2 (Za novinara su činjenice neprikosnovene, a njegova obaveza je da ih stavlja u pravilan kontekst i onemogućiti njihovu zloupotrebu, bilo da se radi o tekstu, slici ili tonu. **Glasine i pretpostavke moraju se nedvosmisleno naznačiti kao takve**. Novinarska pažnja je od posebnog značaja ako se izvještava o incidentima koji nisu rijetki, ali neophodno je **tačno utvrditi činjenice, naročito u slučajevima sumnje na nasilje, da se ne bi potencijalna žrtva dodatano viktimizovale, a potencijalni krivci zbog aferaskog izvještavanja abolirali**);
2. **ZAŠTITA PODATAKA O LIČNOSTI** – Zdravstveno stanje, koje je za osobe sa invaliditetom izuzetno osjetljiva oblast, kao i **podaci o socijalnom staranju moraju se štititi od javnosti još pažljivije nego kada je riječ o većinskoj populaciji**. Ovo je posebno značajno u eri ekspanzije portala i tzv. novih medija koji ne podliježu profesionalnoj regulaciji i samoregulaciji;
3. **VIZUELNI I AUDIO ZAPISI SAMO SA DOZVOLOM** - Zabranjeno je publikovanje audio i vizuelnih zapisa (fotografije, video) bez dozvole roditelja/staratelja. Ovo pravilo je utvrđeno i zakonima i kodeksima profesije, obavezno je u slučaju izvještavanja o maloljetnicima, ali i osobama kojima je potrebno staranje, bez obzira na uzrast;
4. **POŠTOVANJE KODEKSA** – **Striktno poštovanje Kodeksa novinara Crne Gore, sa incijativom da se dopuni na osnovu utvrđene prakse**, prva je i najvažnija preporuka profesionalcima u medijima. U slučaju izvještavanja o osobama sa invaliditetom, potrebna je **dodatna senzi-**

biliranost u skladu sa antidiskriminacionim propisima i zaštitom osjetljivih podataka o ličnosti;

5. **PROVJERA IZVORA** – Ova preporuka se može podvesti i pod novinarsku pažnju, ali izdvajamo je posebno zbog ne baš učestale prakse ali zabilježene u cijelom regionu korišćenja položaja OSI radi sticanja publiciteta i/ili materijalne koristi ljudi iz njihovog okruženja. Od izuzetnog značaja je u slučaju sumnje na nasilje;
6. **SEKTORSKO PRAĆENJE** - Poželjno je da se temama o položaju OSI bave dodatno edukovani novinari, pošto se tako **sužava mogućnost najčešćih grešaka nastalih prije svega na nedovoljnom poznavanju tema, s jedne strane, a s druge zbog već ostvarenih kontakata sa stručnjacima i nadležnima lakša je provjera podataka**.
7. **PRIMJERI DOBRE PRAKSE** - Uža i šira društvena zajednica, uključujući i medije kao dio šire, najbrže se podstiču na djelovanje kroz primjere dobre prakse. Na taj način se i **najefikasnije suzbijaju predrasude i stereotipi pa ih treba popularizovati, ali to ne znači zanemarivanje problema;**
8. **PRAĆENJE PROMJENA** - Oblast zaštite i unapređenja ljudskih prava mijenja se u skladu sa međunarodnim standardima i od posebnog značaja je praćenje zakonske regulative. Savremena tehnologija omogućava **uvid u sve zakone, a saradnja i koordinacija unutar redakcija i među kolegama koji prate skupštinu i posebne sektore najbolji su načini da se ide stalno u korak sa vremenom i promjenama**. Za pripadnike ranjivih grupa i njihovo okruženje, ali i za široku javnost od velikog značaja je i servis informacija o posebnim pravima, što se može u javnim medijima obezbijediti kroz projektno sufinansiranje;
9. **SARADNJA SA EKSPERTIMA I NVO** - Civilni sektor u oblasti zaštite ljudskih i manjinskih prava vrlo je razuđen i u Crnoj Gori i ima puno dobrih aktivista čije znanje i angažovanje može značajno **unaprijediti informisanje o osjetljivim grupama, među kojima su i OSI;**
10. **KOMUNIKACIJA SA NADLEŽNIMA** - **Stalna saradnja novinara sa relevantnim institucijama i nadležnima doprinosi boljem tretmanu tema u vezi položaja osoba sa invaliditetom, posebno na širem planu;**
11. **SENZITIVAN JEZIK** – **Upotreba senzitivnog, osjetljivog jezika u medijima ima dvostruku ulogu; preciznije izvještavanje i edukaciju publike**. Dobar primjer je preporuka svih relevantnih međunarodnih i domaćih

institucija da se ne koriste sintagme “lice sa posebnim potrebama” ili izraz „hendikepirani”; potrebe OSI se ne razlikuju od potreba drugih ljudi, samo njihovo zadovoljenje traži više angažovanja uže i šire zajednice. S druge strane, hendikep unaprijed žigoše, dok termin „invaliditet” ukazuje na svojstvo koje zahtijeva dodatnu pažnju.

12. **ALATI** – Za dobro informisanje nagluvi i gluvi, elektronski mediji bi trebalo da imaju **prevod sadržaja na znakovni jezik**, koji bi za javni servis morao biti obaveza koja se ne ograničava samo za informativne ili specijalne emisije. Značajan doprinos većoj vidljivosti OSI, posebno kada je riječ o ostvarivanju osnovnih ljudskih prava i posebnih prava, daju portali organizacija OSI, lokalnih samouprava i internet izdanja medija, pošto je internet dostupan i ljudima koji imaju različita fizička oštećenja i često su zbog otežanog kretanja i spoljašnjih prepreka prinuđeni da borave među četiri zida. Posebne internet prezentacije su važne i kao kanal kojim će se OSI i njihove porodice lakše informisati o pravima i načinu njihovog ostvarivanja, izmjenama u zakonodavstvu, budžetskim novinama;
13. **MONITORING** – Najsigurniji način da se ustanovi obim, nivo i način izvještavanja jeste monitoring, praćenje najuticajnijih medija u određenom periodu, koji obuhvata i medije koji ne poštuju Kodeks. Monitoring može biti interni, u okviru medija, i eksterni. U osnovi, to je posao novinarskih asocijacija, NVO i nadležnih državnih organa, a da bi efekat bio pun, potrebno je na osnovu nalaza, organizovati treninge za urednike i novinare. Ovo je posebno važno za nacionalne medije pošto do sada sprovedena istraživanja u Srbiji pokazuju da su lokalni mediji otvoreni za teme o položaju osoba sa invaliditetom.

Za izvještavanje u javnom interesu od izuzetne važnosti je Kodeks novinara i novinarki Crne Gore koji načelom 3 precizira da su za novinara “činjenice neprikosnovene, a njegova obaveza je da ih stavlja u pravilan kontekst i onemogućiti njihovu zloupotrebu, bilo da se radi o tekstu, slici ili tonu. Glasine i pretpostavke moraju se nedvosmisleno naznačiti kao takve. Vijest i komentar obavezno moraju da budu jasno razdvojeni”.

Naredno, načelo 4 predviđa: “Rasu, vjeru, nacionalnost, seksualnu orijentaciju, rodno opredjeljenje, porodični status, fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i političku pripadnost, novinar će pomenuti samo ako je to neophodno za potpunu informaciju u interesu javnosti.”

Načelo 7. nalaže novinarkao dužnost “da se krajnje pažljivo odnosi prema privatnom životu ljudi. Pravo na privatnost obrnuto je srazmjerno značaju javne funkcije koju pojedinac obavlja, ali je i u tim slučajevima nužno poštovati ljudsko dostojanstvo”, a Načelo 8: “Novinar je dužan da štiti integritet maloljetnih osoba, kao i pripadnika marginalizovanih i ranjivih grupa.”

U smjernicama za primjenu člana 7, precizira se da: (g) Fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i povrede, pripadaju sferi privatnosti. Iz obzira prema takvim osobama i članovima njihovih porodica, mediji ne treba da objavljuju njihova imena, fotografije i snimke, osim ako to nije direktno povezano sa izvještajem; (f) Nedopustivo je objavljivanje fotografija i snimaka djece i maloljetnika bez dozvole roditelja/staratelja. Iz obzira prema takvim osobama i članovima njihovih porodica, mediji ne treba da objavljuju njihova imena, fotografije i snimke, osim ako to nije direktno povezano sa izvještajem.

Smjernica (i) nalaže: Izvještaji o osobama koje umiru, fizički ili mentalno pate, mogu se objaviti samo ako tretiraju pitanja od javnog interesa. **Ovakvi izvještaji ne smiju biti obrađivani senzacionalistički.**

Navođenje paragrafa nije popunjavanje prostora, već ukazivanje na okvir u kojem se novinari i mediji moraju kretati kad izvještavaju o licima/grupama sa invaliditetom.

Istvoremeno, to je i “rudnik” tema, kako se kolokvijalno kaže u novinarstvu, jer se **tekstovima o njihovoj primjeni/neprijemljeni jasno ukazuje na društveni kontekst, s jedne strane, a s druge iniciraju promjene – što je jedan od zadataka novinarske profesije – kojima se unapređuje i položaj ciljane grupe, ali i čitave zajednice.**

Vodeći se primjerom od kraja decembra 2020. beogradski dnevni list „Danas”, koji se distribuira i na području Crne Gore, objavio je specijalni dodatak “Škola iz posebnog ugla”, dijelom posvećen vaspitavanju i obrazovanju djece sa invaliditetom. U trećem nastavku serijala napravljena je greška time što na dvije fotografije nisu “zamagljena” lica djece iz jedne škole, koja je pri tome navedena kao izvor fotografija.⁸⁷ Iz ovog primjera se jasno vidi koliko je važna novinarska/urednička pažnja, kao prva smjernica i preporuka za izvještavanje o osobama sa invaliditetom, bilo u poje-

⁸⁷ Činjenica da se zbog ugla snimanja u jednom slučaju, a u drugom zbog maske na licu, djeca i nisu mogla prepoznati – pa time postati predmet neželjene javne pažnje ili nekog drugog oblika neželjenog ponašanja prema njima, uključujući diskriminaciju i zlostavljanje – ne mijenja suštinu; greška je načinjena. U štampanom izdanju nije mogla biti naknadno ispravljena, ali jeste u elektronskom, što je i učinjeno nakon konsultacija sa školom.

dinačnom slučaju ili kada se piše o kolektivnim pravima. Preciziranja radi, napravljene su dvije greške koje su nedopustive u izvještavanju o osobama sa invaliditetom, posebno djeci: 1) **Lica moraju biti skrivena na način da se ne prepozna dijete ili odrasla osoba koja je zbog svog fizičkog ili mentalnog stanja u kategoriji osjetljive. To je i zakonska obaveza u Crnoj Gori, a i predviđeno je kodeksima novinarske profesije;** 2) **Izvor nije bio precizan – riječ je o privatnoj arhivi, a ne arhivi škole.**

KLJUČNE PREPORUKE ZA IZVJEŠTAVANJE SU:

1. U izvještavanju o osobama sa invaliditetom novinari treba strogo da se drže Kodeksa novinara i novinarski Crne Gore, koji propisu zaštite identiteta, odnosno ličnih podataka, uključujući i vizelne zapise;
2. Zbog osjetljivog položaja OSI proverljivi i pouzdani izvori su od primarnog značaja;
3. Novinar nikada ne smije izvještavati o osobama koje lično poznaje – prijera radi, o šticićniku doma za djecu sa smatnjama u razvoju. Ukoliko je redakcija zainteresovana za slučaj o kom novinar imaju pouzdana saznanja izvještava drugi kolega ili druga koleginja;
4. Senzitivni jezik, sa preciznim međunarodnim standardima utvrđenim terminima veoma je važan zbog poštovanja OSI, ali i edukovanja široke javnosti;
5. Preporučuje se svim informativnim emisijama i produkcijama da odvoje veći prostor za izvještavanja o OSI, jer se više od desetina stanovništva ne smije zamenariti, tim prije što njihov život određuje i uslove i način života uže zajednice, prije svega porodice, susjedstva, škole u slučaju djece;
6. Izvještavanje ne smije da se svede na prigodno i ekcesno, jer se tim dodatno potvrđuje marginovizovan položaj osoba sa invaliditetom;
7. Obaveza je medija, posebno javnih servisa, da svojim izvještavanjem šire svijest o značaju ososobljavanja OSI za samostalan život. To se može raditi kroz promociju primjera dobre prakse – uspjesi OSI na raznim područjima života i rada, kroz predstavljanje rada institucija za brogu o OSI, kao i kroz kritiku nerada nadležnih i loše primjere propisa.

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Na osnovu pretrage o novinarskim tekstovima u ovoj oblasti, nameće se zaključak da se o licima/grupama sa invaliditetom izvještava sporadično, a najčešće u vezi sa otežanim zapošljavanjem

“NIJE DOBILA POSAO JER JE OSI”

<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/423007/nije-dobila-posao-jer-je-osi>

Vijest koja se nalazi na linku „**Nije dobila posao jer je OSI**“, ispunjava najvažnije pretpostavke poželjnog izvještavanja: “Zaštitnik ljudskih prava i sloboda dao je preporuku upravi Osnovne škole „Mileva Lajović Lalatović“ iz Nikšića da razmotri mogućnost zapošljavanja kandidatkinje koja je prilikom prijave za posao, kako se navodi u njoj pritužbi, diskriminisana po osnovu invaliditeta. To se navodi u mišljenju Ombudsmana, po pritužbi X.X., koja se prijavila za radno mjesto pedagoga. Tvrdi da je ispunjavala sve uslove predviđene konkursom, ali i da uprava škole nije dala jasno obrazloženje, ni kriterijume na osnovu kojih su donijeli odluku da umjesto nje, bude zaposlena Y.Y. Da uprava škole nije dala jasno obrazloženje zbog čega je zaposlen jedan, a ne drugi kandidat, mišljenja je i Zaštitnik, koji u mišljenju navodi da odluka o izboru Y.Y. ‘ne sadrži mjerljive i objektivne kriterijume na osnovu kojih je izvršen izbor’.

Kao što se vidi iz izvoda, poštovani su lični podaci (sem pola), izvor je pouzdan, jasno je naznačen problem. Dalji korak bi bio kontakt sa X.X, te nadležnima u školi i praćenje čitavog slučaja. Drugi pravac je tema o ne/zapošljivosti lica sa invaliditetom, koja je u javnom interesu. Kako je vijest stara godinu dana, tim se putem očito nije išlo.

U izvještaju „UMHCG: preduzeti ozbiljne korake u cilju prikupljanja podataka o OSI“, iz decembra 2020. godine, navodi se apel Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore za formiranje centralne baze o OSI, što je više od decenije preuzeta obaveza Crne Gore. Sam apel je od izuzetne važnosti za cijelu zajednicu pošto direktno markira niz problema sa kojima se zajednica OSI suočava, pravi je povod za ozbiljnu analizu položaja OSI, kojima se

praktično ne zna ni broj, niti stanje, a bez toga je nemoguće poboljšavanje položaja, sem u pojedinačnim slučajevima, što govori o odnosu i državnih organa i društva prema OSI. Takođe, sam naziv udruženja mladih je povod za analizu usmjerenu na senzitivni jezik, koja može biti povod za profesionalno angažovanje novinarskih organizacija.

„KLINIČKI CENTAR CRNE GORE POVRIJEDIO PRAVO ODBIJENE KANDIDATKINJE“

<http://www.disabilityinfo.me/ljudska-prava/item/1128-klinicki-centar-crne-gore-povrijedio-pravo-odbijene-kandidatkinje>

U ovoj vijesti, iz avgusta 2020.godine, opet je tema otežano zapošljavanje, a izvor je praksa Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Kao i u primjeru iz Nikšića, praktično se prepričava preporuka izdata po pritužbi kandidatkinje koja je osoba sa invaliditetom, a kojoj je Klinički centar Crne Gore (KC) povrijedio pravo na "djelotvorni pravni lijek kod ostvarivanja prava u oblasti rada".

Najsvežija vijest o OSI je od 21. januara 2021. godine „Personalni asistent ključ za samostalan život“, o nedostatku personalnih asistenata, koji se i dalje angažuju kroz projekte civilnog sektora, umjesto da budu dio sistema socijalne zaštite, kako je predviđeno. Ovaj tekst je dobar primjer pravilnog pristupa problemu, a bio bi u potpunosti zaokružen da su Vijesti obezbijedile i sagovornika iz resornog ministarstva, odnosno direktorata pri Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava.

Preporuke i korisni linkovi

1. Preporuka CM/Rec(2011)14 - Kako osigurati učestvovanje osoba s invaliditetom u političkom i javnom životu, dostupno na <https://rm.coe.int/16805a2a5c>
 2. Preporuka CM / Rec (2010) 2 o deinstitutionalizaciji i životu djece sa smetnjama u razvoju u zajednici, dostupno na <https://rm.coe.int/16806bf095>
 3. Preporuka CM / Rec (2009) 9 o obrazovanju i socijalnoj inkluziji djece i mladih sa poremećajima iz autističnog spektra, dostupno na https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805d046f
 4. Preporuka CM / Rec (2009) 6 o starenju i invaliditetu u 21. vijeku: održivi okviri koji omogućavaju veći kvalitet života u inkluzivnom društvu, dostupno na <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?docum entId=09000016806992fc>
- Institut za medije Crne Gore, dostupno na: https://www.mminstitute.org/files/Kodeks_novinar.pdf
 - Centar za demokratiju i ljudska prava, dostupno na: https://cedem.me/images/jDownloads_new/Analiza_polozaja_i_zastite_od_diskriminacije_OSI.pdf
 - Vodič za izveštavanje o ranjivim grupama, sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom, Nezavisno udruženje novinara Srbije, dostupno na <http://www.medijskapismenost.net/dokument/Vodic-za-izvestavanje-o-ranjivim-grupama>

Reference:

- Institut za medije Crne Gore, dostupno na: https://www.mminstitute.org/files/Kodeks_novinara.pdf
- Centar za demokratiju i ljudska prava, dostupno na: https://cedem.me/images/jDownloads_new/Analiza_polozaja_i_zastite_od_diskriminacije_OSI.pdf
- Vodič za izveštavanje o ranjivim grupama, sa posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom, Nezavisno udruženje novinara Srbije, dostupno na <http://www.medijskapismenost.net/dokument/Vodic-za-izvestavanje-o-ranjivim-grupama>
- Bivše Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, dostupno na <https://mmp.gov.me/ministarstvo>
- Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, dostupno na <https://mpa.gov.me/ministarstvo>
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, dostupno na: <https://www.ombudsman.co.me/>
- Agencija za zaštitu ličnih podataka
- i slobodan pristup informacijama, dostupno na: <http://www.azlp.me/me/agencija>
- Specijalni dodatak lista "Danas" – "Škola iz posebnog ugla", dostupno na: <https://www.danas.rs/dodatak/specijalni-dodatak-dana-sa-skola-iz-posebnog-ugla-pdf-3/>
- Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore, dostupno na: <http://umhcg.com>
- Portal Disability Info, dostupan na <http://www.disabilityinfo.me>
-

IZVJEŠTAVANJE O LGBTIQ OSOBAMA

6

Uvod i terminologija

Biseksualna osoba - osoba koju emocionalno i/ili fizički privlače osobe različitih polova/rodova

Coming out (izlazak iz ormara); autovati se - sintagma koja potiče iz fraze "coming out of the closet", upotrebljava se u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmisanja sopstvene (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna objava. U aktivizmu ili queer teoriji, "coming out" zadobija dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja tradicionalnim stavovima.

Drag - drag je vrsta zabave u kojoj se osobe oblače i nastupaju, često na vrlo stilizovane načine. Izraz vodi porijeklo iz britanskog pozorišnog slenga iz 19. vijeka i koristio se za opisivanje ženske odjeće koju su nosili muškarci. Danas su mnogi istaknuti drag umjetnici osobe koje se identifikuju kao muškarci i oblače se ženstveno, te tako nastupaju, a poznati su i kao drag queens. Dok neke drag kraljice žive svoj život kao muškarci izvan svojih drag identiteta, osobe bilo kojeg pola mogu biti drag kraljice. Drag kraljevi, osobe koje nose mušku odjeću su rjeđe, ali postoje. Mnogi drag kraljevi su žene, ali ljudi bilo kojeg roda mogu biti i drag kraljevi.

Gej - muškarac kojeg emocionalno i/ili fizički privlače muškarci. Gej se ponekad koristi kao opšti pojam koji pokriva žene lezbejke i biseksualne osobe kao i gej muškarce. Međutim, ovaku upotrebu osporava velik dio LGBTIQ zajednice i gej se stoga ovdje koristi samo za muškarce koje emocionalno i/ili fizički privlače muškarci.

Homofobija - iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema gej muškarcima i lezbejkama (prema biseksualnim osobama - bifobija). Manifestuje se kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne, društvene prakse. Ta vjera rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, oduzimanju potomstva neheteroseksualnom roditelju, diskriminaciji pri zapošljavanju, plaćanju poreza, pensionisanju, imigracionom postupku, itd. Ovi oblici diskriminacije su ono što spada u društveni domen i mnoge homofobične osobe će osporiti i

poreći da u tome uzimaju udjela. Međutim, homofobija se lako prepoznaje na pojedinačnom nivou u svakodnevnim situacijama, recimo, kada za neku ženu mislimo da je lezbejka samo zato što nije u stanju da pronađe muškarca ili zato što želi da bude muškarac; ili kada osobu koja je lezbejka ili gej muškarac ne posmatramo kao cjelovitu ličnost, nego isključivo na osnovu njihove seksualne orijentacije.

Interpolna osoba - interpolne osobe se rađaju sa polnim karakteristikama (kao što su hromozomi, genitalije, i/ili hormonalne strukture) koje ne pripadaju strogo muškim ili ženskim kategorijama ili koje pripadaju obijama istovremeno. Pojam "interpolna" predstavlja spektar varijacija polnih karakteristika koje se prirodno javljaju unutar ljudske vrste. Takođe, pojam se odnosi i na prihvatanje fizičke činjenice da je pol spektar i da postoje osobe sa varijacijama polnih karakteristika, osim muških i ženskih.

Lezbejka - žena koju emocionalno i/ili fizički privlače žene.

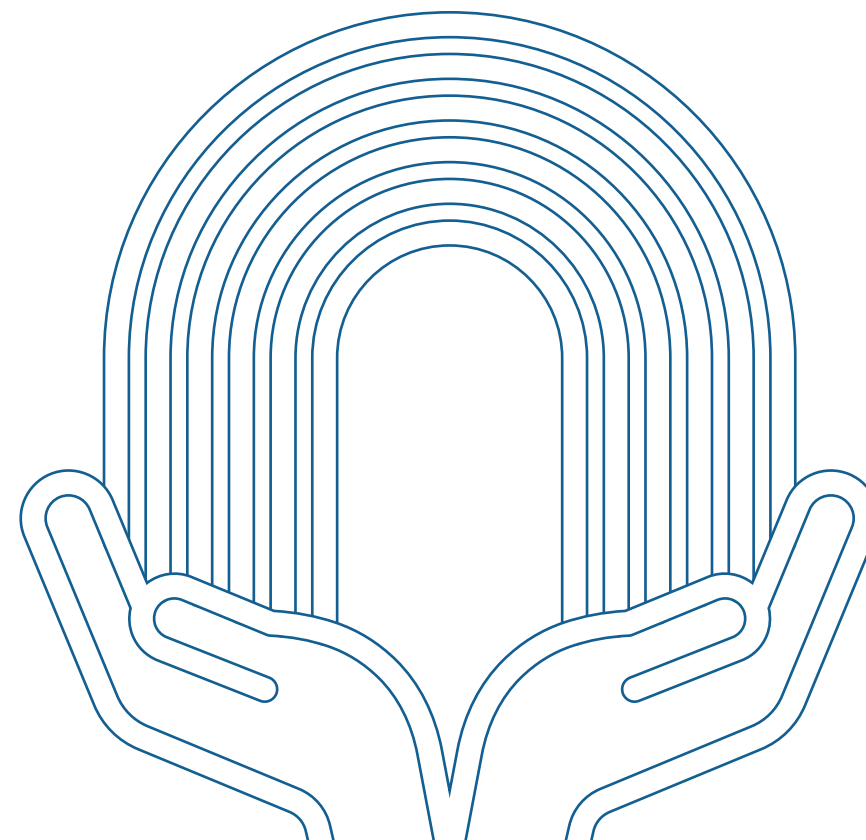
LGBTIQ - sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, transrodne i interpolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBTIQ u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBTIQ može biti proširen i uključiti i queer osobe i sve ostale identitete koji se ne uklapaju u heteronormativne obrasce (LGBTIQ+).

Rod - društveni konstrukt koji se odnosi na društveno očekivana ponašanja, pravila i obilježja za "muškarce" i "žene". Rod je puno širi i složeniji pojam od pola. **Rod ne označava naše fizičke karakteristike već uključuje rodne uloge – društveno i kulturološki prihvatljiva ponašanja, načine izražavanja i osobine koje idu uz pol pripisan pri rođenju.** Rod je društveni i pravni status koji "djevojčice" i "dječaci", "muškarci" i "žene" imaju, kao i skup društvenih i kulturnih očekivanja o tome kako bismo se trebali/e ponašati, kako bismo trebali izgledati i kako bismo trebali razmišljati.

Transrodna osoba - krovni pojam koji uključuje one osobe čiji je rodni identitet različit od pola dodijeljenog pri rođenju. Obuhvata više rodnih identiteta, poput trans muškarca, trans žene, nebinarnih osoba, agender osoba, genderqueer, genderfluid, itd.

Queer - pridjev koji koriste osobe čija seksualna orijentacija nije heteroseksualna. Često, za one koji se identifikuju kao queer, pojmovi - lezbejka, gej i biseksualna osoba smatraju se previše ograničavajućim i/ili ispun-

jeni kulturnim konotacijama za koje smatraju da se na njih ne odnose. Neki ljudi mogu koristiti queer, ili češće genderqueer, za opisivanje svog rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja. Queer je nekada bio uvrijedljiv pojam za opisivanje LGBTIQ osoba, a vremenom je preuzet od LGBTIQ zajednice za opisivanje identiteta koji se ne uklapaju ni u jedan od onih iz skraćenice LGBTIQ.

Smjernice za izvještavanje o LGBTIQ osobama

Jedna od prvih i najvažnijih lekcija na studijama novinarstva je uloga medija u društvu. Osim one osnovne – informisanja, mediji imaju i ulogu artikulacije, agenda *setting-a*, zabave, kritike, kontrole, integracije, ali i obrazovanja. Ono što bi novinari trebalo uvijek da imaju na umu jeste činjenica da su **mediji najčešće jedini izvor informacija za mnoge građane**, što posebno dolazi do izražaja razvojem interneta i njegovom sve većom dostupnošću. Zbog toga je važno da svoju **obrazovnu funkciju iskoriste kako bi publici približili i objasnili događaje i pojave koje se dešavaju u društvu**, a da pritom ne podliježu pojednostavljenim interpretacijama i podstiču stereotype i predrasude.

Ovo je posebno bitno kada u medijski diskurs uključujemo marginalizovane grupe, kao što su LGBTIQ osobe, sa kojima se "obični" građanin našeg društva najčešće nema priliku upoznati, osim putem medija. Na novinarima je težina odgovornosti u kreiranju javnog mnjenja i stavova o nekom pitanju, a kada se radi o LGBTIQ osobama, koje ionako doživljavaju svakodnevnu diskriminaciju od strane države, društva i porodice, ti stavovi mogu imati direktne posljedice na njihove živote.

Prije samog pristupanja izvještavanju o bilo kojoj temi, pa tako i o LGBTIQ osobama, **po strani bi trebalo ostaviti lične stavove novinara**. Uz to, sagovornike i ostale osobe kojima se daje medijski prostor, treba birati prema njihovoj kompetentnosti i relevantnosti za datu temu, a **ne težiti pravilu dvije strane u svim slučajevima**.

Iako je pravo svake osobe da se usaglasi sa izborima ili identitetima druge osobe, bez obzira što oni ne ugrožavaju njen život niti njenu slobodu, to joj ne daje za pravo da javno, u medijima i jezikom mržnje dijeli svoje lično neslaganje sa izborima drugog i drugačijeg. **Ljudska prava i nečije postojanje nisu pitanje kojem treba pristupati kao pojavi u društvu oko koje se građani mogu slagati ili ne**, imati pozitivno ili negativno mišljenje ili koju jedni podržavaju, a drugi joj se protive. Prava LGBTIQ osoba su ljudska prava zaštićena nacionalnim zakonima i međunarodnim konvencijama. Za-

koni koji regulišu rad medija u Crnoj Gori **izričito zabranjuju govor mržnje zasnovan na seksualnoj orijentaciji**. Tako se Zakonom o medijima zabranjuje „objavlivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti“⁸⁸, a u Zakonu o elektronskim medijima⁸⁹ navodi se da je zabranjeno „promovisanje mržnje ili diskriminacije po osnovu pola, rase, nacionalne pripadnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, godina starosti ili seksualne orijentacije“.

Da bi mediji ispunili svoj cilj i obrazovali građane/ke o pravima LGBTIQ osoba, sami **novinari moraju biti naoružani znanjem o ljudskim pravima i raspolagati osnovnim pojmovima vezanim za LGBTIQ zajednicu**. Riječi nose konotaciju, zbog toga je važno koje riječi upotrebljavamo. Tako su, na primjer, mediji u Bosni i Hercegovini pri izvještavanju o prvoj Povorci ponosa 2019. godine često koristili pojam „parada ponosa“, iako su organizatori napominjali da je riječ o protestu. Pojam „parada“ jasno asocira na događaje u razvijenim zemljama svijeta u kojima su prava LGBTIQ osoba na mnogo višem nivou, i koji su često praćeni muzikom i slavljem. Pojam „protest“, s druge strane, ima u potpunosti drugu konotaciju i odgovara ideji koja stoji iza Povorke ponosa, te je se kao takvu i treba predstavljati. Osim što nije vjerodostojno prenošenje informacije, zamjena pojmova izaziva i negativne reakcije građana/ki, u ovom slučaju osudu "paradiranja", koje nije ništa drugo do mirni protest u borbi za ljudska prava.

Postoji još mnogo primjera korištenja neadekvatnog jezika, koji može biti ujedno i politički nekorektan i uvredljiv. Ovdje ćemo navesti dva primjera koja se često ponavljaju: „*seksualna sklonost*“ ili „*seksualna opredijeljenost*“ obično se koristi da se sugerise da je seksualna orijentacija LGBTIQ osoba isključivo i jedino stvar njihovog izbora, da su se „opredijelile“ za takav život i da bi se mogla „izliječiti“. Umjesto toga, pravilno je koristiti pojam seksualna orijentacija, što označava „fizičku, romantičnu i/ili fizičku privlačnost pojedinca prema pripadnicima istog i/ili suprotnog pola i uključuje lezbejke, gej muškarce, biseksualne i strejt osobe.“⁹⁰ Drugi prim-

⁸⁸ Član 23. Zakon o medijima Crne Gore. Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/08/Zakon-o-medijima-1.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁸⁹ Član 48 i Član 136. Zakon o elektronskim medijima Crne Gore. Dostupan na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2017/12/Zakon-o-elektronskim-medijima-1.pdf> (Pristupljeno: 30.1.2021.)

⁹⁰ Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama, Sarajevski otvoreni centar 2012.

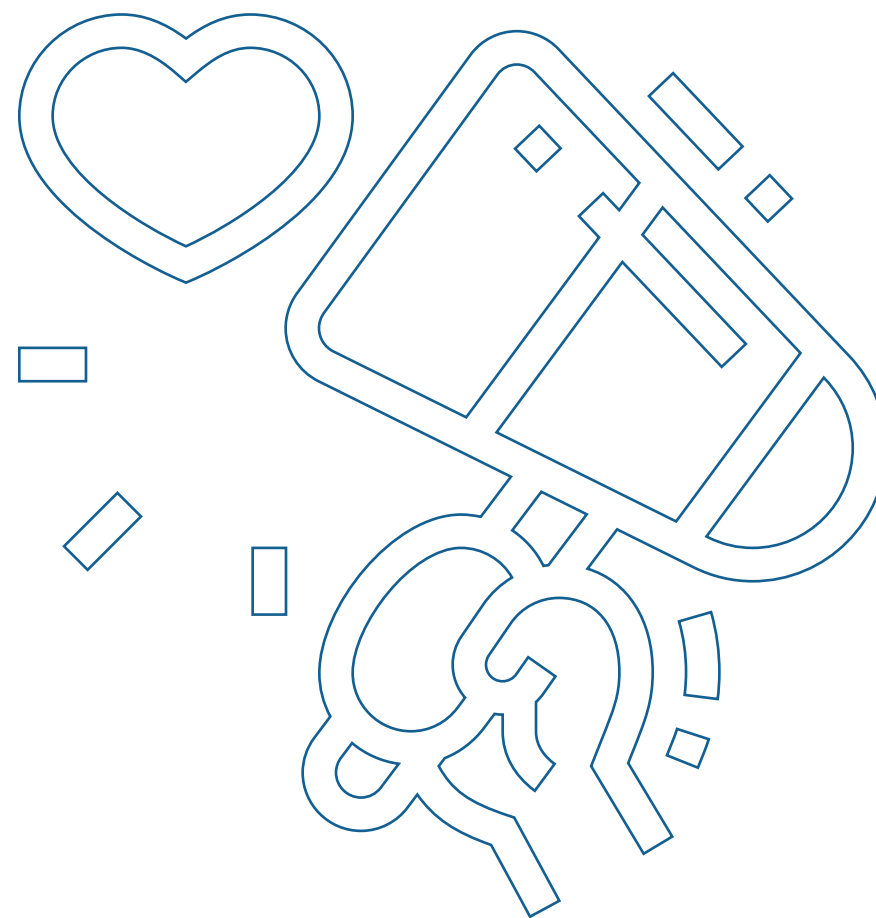
jer je „*gej životni stil*“ ili „*homoseksualni životni stil*“. Nema specijalnog lezbejskog, gej ili biseksualnog životnog stila, kao što ni heteroseksualni **životni stil nije poseban samo zbog svoje seksualnosti**. Fraza „gej životni stil“ koristi se da se omalovaže LGBTIQ osobe, jer sugerise da je njihova „specijalna“ orijentacija njihov izbor, jer su se povelili za modom, te da se, shodno tome, može promijeniti i „izliječiti“. Zato je **izraz koji se preporučuje jednostavno gej život ili lezbejski život ili samo život LGBTIQ osoba**.⁹¹

Svjesni da će bilo koje pominjanje LGBTIQ osoba izazvati brojne reakcije publike, mnogi mediji, a posebno oni online, pribjegavaju, ponekad i nenamjerno, senzacionalizmu. LGBTIQ osobama, životima i događajima **nije mjesto u rubrici „zabava“, niti „zanimljivo“, nego im se treba pristupiti ozbiljno i iz perspektive ljudskih prava, diskriminacije, nasilja i problema sa kojima se susreću**. Kada se govori o LGBTIQ osobama, upravo njima treba pružiti priliku da govore o sebi, **dati više prostora ličnim pričama u kojima će se LGBTIQ osobe predstaviti kao cjelovite ličnosti sa svim svojim identitetima**, a ne samo kao gejevi, lezbejke, biseksualne, trans ili interpolne osobe. S tim u vezi, treba **izbjegavati svodenje LGBTIQ osoba na njihovu seksualnost i rodni identitet**, te naglašavanje seksualne orijentacije ondje gdje to nije relevantna informacija.

Iako se, primjetno, u domaćim medijima sve više govori o pravima LGBTIQ osoba, važno je da se napredak odvija u pravom smjeru. I dalje dominira tzv. „prigodno“ izvještavanje, odnosno pružanje medijskog prostora LGBTIQ temama samo kada se nešto važno desi, kao što je parada ponosa ili usvajanje zakona o istopolnim partnerstvima. Za stvaranje potpune slike u javnosti o životu LGBTIQ osoba i poteškoćama sa kojima se susreću, važno je **govoriti o tome mnogo češće, te i kada se govori o pojedinačnim događajima** kao što je parada ponosa: **pristupiti joj dublje, detaljnije, govoriti o razlozima zbog kojih se održava, objašnjavati značaj njenog održavanja za cijelo društvo, a ne samo o činjenici da se ona održala** (i naglašavati „bez incidenata“).

Za kraj, ne treba zaboraviti ni **ulogu fotografija i snimaka u medijskim sadržajima**, koji bi trebalo da odgovaraju sadržaju članka/priloga i ne podupiru stereotipe o LGBTIQ osobama. To najčešće primijetimo pri izvještavanju o paradama ponosa, kada se u članku koji se odnosi na događaj u regionu, koriste fotografije parada ponosa iz drugih svjetskih zemalja

na kojima su prikazani nagi muškarci ili muškarci u koži ili drag kraljice, što izaziva odbojnost građana prema paradi ponosa i šalje poruku da će i povorka ponosa u njihovoj državi tako izgledati. Takođe, često se postavljaju fotografije istopolnih parova kako se ljube ili slike gej parova na kojima se ne vide njihove glave, što seksualizuje, odnosno dehumanizuje LGBTIQ osobe.

⁹¹ Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama, Sarajevski otvoreni centar 2012.

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

U januaru 2019. godine, tema 48-minutne emisije Večernji studio na regionalnoj televiziji NI bila je transrodnost, a u ulozi gosta pozvan je transrodni mladić Liam Isić. Uvodni prilog, pristup voditeljke Emele Burdžović, kao i njena pitanja za gosta, te činjenica da je cijela emisija bila posvećena ovoj temi, primjer su kako treba pristupiti osjetljivoj i većini ljudi nepoznatoj temi - transrodnosti.

U uvodnom dijelu, **objašnjena je razlika između pola i roda, cis i trans osoba, kao i nebinarni identitet**. Pomenuta je činjenica da je Svjetska zdravstvena organizacija uklonila transrodnost sa liste mentalnih oboljenja, te da trans osobe češće pate od depresije i anksioznosti, uz napomenu da uzrok tome treba tražiti u neznanju i predrasudama.

Na početku intervjua, voditeljka je upitala Liama da gledateljima objasni šta znači transrodnost, prije nego počnu pričati o njegovom ličnom iskustvu. Već kroz prva pitanja, voditeljka je pokazala znanje o temi, ali i postavljala najjednostavnija pitanja kako bi i gledatelji naučili. Kako je razgovor proticao i voditeljka je nastavljala pokazivati profesionalnost, poznavanje termina, te ni u jednom trenutku **nije iskoristila diskriminatoran i uvredljiv jezik**. Pohvalno je i što je u jednom trenutku napomenula da „**ukoliko je pitanje preintimno, neka gost kaže da ne želi da odgovori**“, čime je pokazala poštovanje prema gostu i njegovoj privatnosti, posebno jer je fokus razgovora tada bio na njegovoj ličnoj priči.

Važnost ove emisije je i u tome što **su pokriveni različiti aspekti života trans osobe – od ličnih borbi, odnosa s porodicom i okolinom, do nasilja u društvu i dostupnosti trans medicinskih usluga**. Lična priča još jednom se pokazala kao najjači alat u rukama novinara, a otvorenost i upućenost u temu ključni faktor za uspješnost intervjua.

Iako televizijska emisija ostavlja mnogo više prostora za obradu teme od drugih medijskih žanrova, iz ovog primjera novinari mogu **naučiti o pristupu osjetljivim temama, pripremi za prilog i komunikaciji sa sagovornicima**. Cijela emisija dostupna je na web stranici NI info Bosna i Hercegovina.⁹²

⁹² Rođen kao djevojčica, danas je muškarac: Životna priča Liama Isića; NI BiH; preuzeto sa: <https://ba.niinfo.com/vijesti/a312595-rodjen-ka0-djevojica-danas-je-muskarac-zivotna-prica-liama-isica/>

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

Prvog aprila 2019. godine najavljeno je održavanje prve povorke ponosa u Bosni i Hercegovini. **Taj dan, jedan tweet**⁹³ je kroz fotografiju jednog crnog ruksaka i 280 karaktera **pokazao važnost borbe za prava LGBTIQ osoba**. Uz fotografiju, tweet je sadržavao sljedeće:

“Ovo je ruksak. U njemu je jedan život. U njemu su knjige i slike, uspomene i snovi. Jaran mi ga donese svaki puta kad mu treba doći porodica, a sadrži stvari koje otkrivaju da je gej. Kad bi mu pronašli jednu od tih stvari, bio bi izbačen iz kuće. Zato nam je potrebna #bhpovorkaponosa!”

Taj tweet bio je povod novinarke portala Frontal.ba da napiše članak⁹⁴ o problemima s kojima se susreo mladić, vlasnik crnog ruksaka, zbog činjenice da je gej. Početak teksta glasi:

“1 bi april. Onaj prvi. Najsmješniji dan u godini. U Sarajevu prođe s malo manje smijeha a malo više psovki i prijetnji. 1 bi slika. Bi slika na kraju dana. Naoko neupadljiva. Sasvim obična. Slika crnog ruksaka. Ali proširi se prostranstvima interneta za tren oka. Nenadano. I do sada ju je vidjelo skoro 11.000 korisnika Twittera.

Crni ruksak. Običan. Onakav kakvog biste nekada nosili u školu ili pak na izlet kada idete s društvom. Takav ruksak. Ali on krije priču. Životnu. Bolnu. Mučnu. Priču nade i prijateljstva. Priču punu ljubavi. Ispod slike je stajao komentar da je u crnom ruksaku jedan cijeli život sadržan.

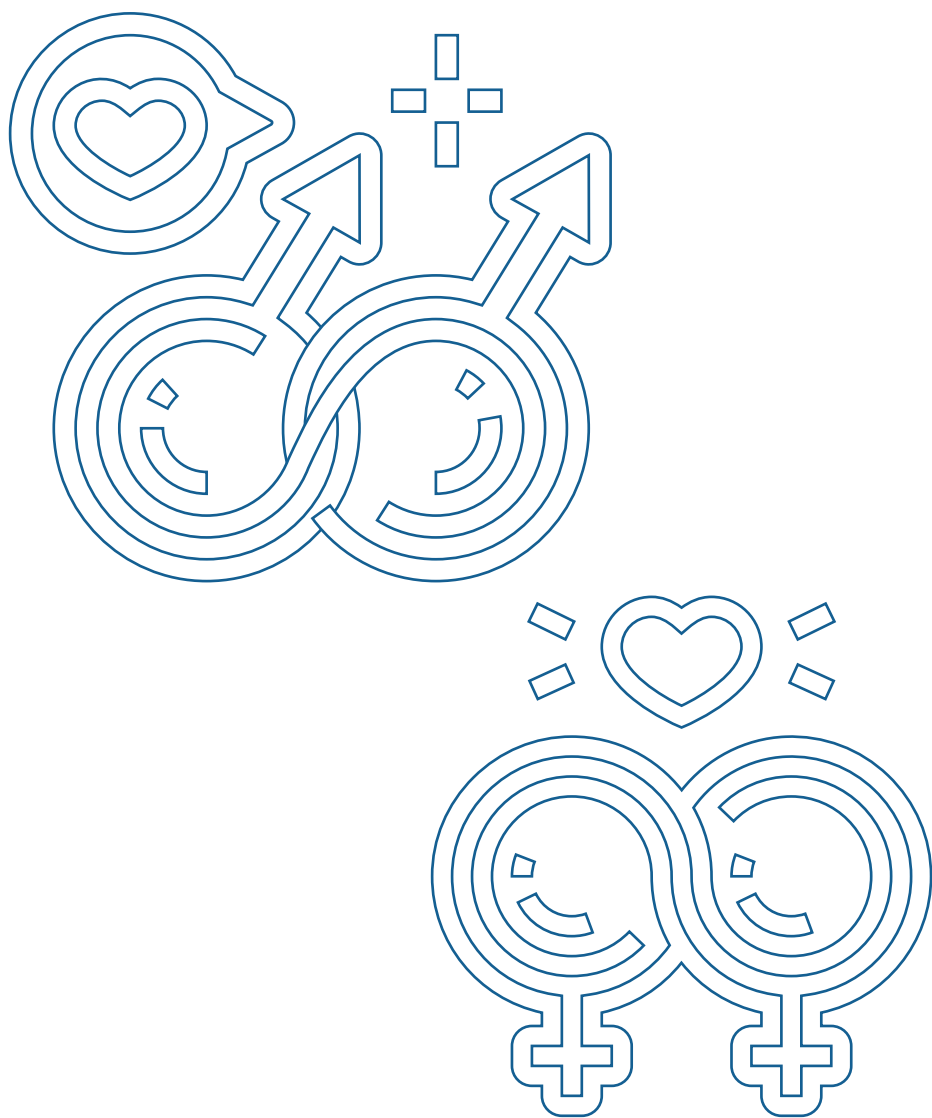
Zapitah se kako je moguće da jedan ruksak sadrži čak nečiji cijeli život. 2019. godina je. Davno je prošlo vrijeme rata kada su mnogi bili prisiljeni da napuste svoje domove i da samo sa sadržajem ruksaka (ako su imali sreću jedan spakirati) svoju životnu sreću potraže negdje drugo.”

⁹³ Twitter nalog @HodzicAHEC; 1. April 2019.; preuzeto sa: <https://twitter.com/HodzicAHEC/status/1112784787322830848>

⁹⁴ Život iz crnog ruksaka - Kad si drugačiji u Bosni i Hercegovini; Irma Antonia Plavčić; Frontal.ba; preuzeto sa: https://www.frontal.ba/blogovi/blog/61416/zivot-iz-crnog-ruksaka-kad-si-drugaciji-u-bosni-i-hercegovini?fbclid=IwAR0rsASXK8Ca9iXsPgZUwj85AiWUpxwFozHs2pSTIVQi4_hlamouNliWv0E

Od skrivanja cijelog jednog dijela svog života, preko autovanja roditeljima do njihovog pokušaja "izlječenja" sinove seksualnosti, u tekstu je ukratko ispričan jedan mladi život i poslata poruka o važnosti prve povorke ponosa.

Članak je primjer kako društvene mreže danas mogu biti izvor informacija, tema i sagovornika/ca, pogotovo onih koji su dio marginalizovanih grupa, jer u tradicionalnim medijima za njih često nema prostora. Tekst je dostupan na Frontal.ba.

Preporuke i korisni linkovi

- 1) Asocijacija Spektra, organizacija iz Crne Gore koja radi na promociji i zaštiti ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba; dostupno na: <https://asocijaciaspektra.org/>
- 2) ILGA Europe, internacionalna LGBTIQ asocijacija; dostupno na: <https://ilga.org/>
- 3) Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama, Sarajevski otvoreni centar 2012.; dostupno na: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2013/07/IzvanCetiriZidaFinalweb.pdf>
- 4) Kako izvještavati o povorci ponosa; Web stranica Bh. povorke ponosa; dostupno na: <https://povorkaponosa.ba/press-4/>
- 5) Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama, Sarajevski otvoreni centar 2013.; dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2012/05/kratki-prirucnik_10.5..pdf
- 6) Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima, Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg, 2011.; dostupno na: <https://bit.ly/3c5MB6j>
- 7) Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama, Asocijacije Spektra i Kvir Montenegro, 2019.; dostupno na: <https://bit.ly/3t2B1Ps>
- 8) Priručnik za medijsko izvještavanje o LGBT pitanjima, Centar za građanske inicijative Poreč, 2019.; dostupno na: <https://bit.ly/3qNJynn>
- 9) Sarajevski otvoreni centar (SOC), organizacija iz Bosne i Hercegovine koja zagovara potpuno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans i interspolnih (LGBTIQ) osoba i žena; dostupno na: <https://soc.ba/>
- 10) Queer Montenegro, crnogorska LGBTIQ asocijacija; dostupno na: <https://bit.ly/39ZsofJ>

Reference

- Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama, sarajevski otvoreni centar 2012.; preuzeto sa: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2013/07/IzvanCetiriZidaFinalweb.pdf>
- Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama, Sarajevski otvoreni centar 2013.; preuzeto sa: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2012/05/kratki-prirucnik_10.5..pdf
- Priručnik za medijsko izvještavanje o LGBT pitanjima, Centar za građanske inicijative Poreč, 2019.; preuzeto sa: <https://bit.ly/3qNJynn>
- Rođen kao djevojčica, danas je muškarac: Životna priča Liama Isića; NI BiH; preuzeto sa: <https://ba.n1info.com/vijesti/a312595-rodjen-kao-djevojčica-danas-je-muskarac-zivotna-prica-liama-isica/>
- Rozi izvještaj 2020. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar; 2020.; preuzeto sa: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2020/07/Rozi-izvjestaj-2020_web-2.pdf
- Spol, rod i rodni identitet, Zagreb Pride; preuzeto sa: <https://www.zagreb-pride.net/hr/spol-rod-rodni-identitet/>
- Zakon o elektronskim medijima, "Sl. list RCG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 - dr. zakon; preuzeto sa: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-medijima.html>
- Život iz crnog ruksaka - Kad si drugačiji u Bosni i Hercegovini; Irma Antonia Plavčić; Frontal.ba; preuzeto sa: https://www.frontal.ba/blogovi/blog/61416/zivot-iz-crnog-ruksaka-kad-si-drugaciji-u-bosni-i-hercegovini?fbclid=IwAR0rsASXK8Ca9iXsPgZUwj85AiWUpxwFozHs2pSTIVQi4_hlamouNliWvOE

IZVJEŠTAVANJE O ROMSKOJ I EGIPĆANSKOJ POPULACIJI

7

Uvod i terminologija

Romi: Narod porijeklom iz Indije, oblast Punjab, koju su istu napustili oko 10. vijeka, a danas žive širom svijeta, uglavnom u Evropi. Romska zajednica suočena je sa raznim oblicima diskriminacije i predstavlja manjinsku grupu koja je, po mnogim istraživanjima, označena kao najizloženija diskriminaciji. U izvještaju iz 2014. godine pod nazivom "Diskriminacija romske djece u obrazovanju", Evropska komisija se zalaže za holistički pristup u borbi za suzbijanje diskriminacije prema romskoj populaciji u školskom kontekstu.

Egipćani: Etnička zajednica/narod koja pretežno živi na Kosovu. Većinom su islamske vjeroispovjesti a govore albanskim jezikom. Najznačajnija razlika između Egipćana, s jedne strane, i Roma, s druge, jeste da se Egipćani u svojim domovima prvenstveno služe albanskim jezikom kao svojim maternjim i veoma rijetko koriste romski jezik. Osim toga, Egipćani u Crnoj Gori su predominantno internoraseljena lica sa Kosova.

Diskriminacija: Diskriminacija je svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, promjeni pola, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji i/ili interseksualnim karakteristikama, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.⁹⁵

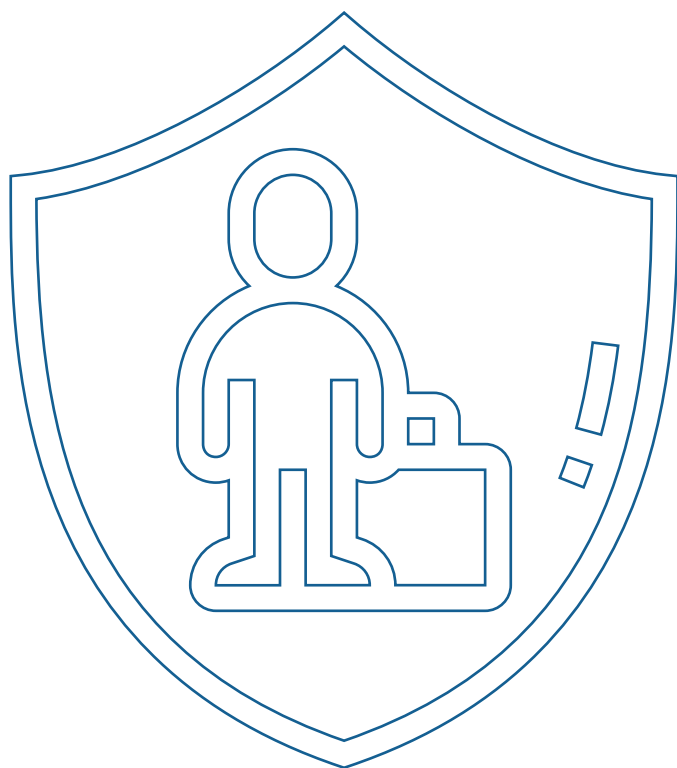
Saradnik/ca u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana: Osoba koja pruža podršku u oblasti socijalne zaštite romske i egipćanske populacije (u daljem tekstu: RE populacije) u različitim oblastima njihovog društvenog života i djelovanja: zdravstvena i socijalna zaštita, zapošljavanje i obrazovanje. Saradnik u socijalnoj inkluziji pruža neposrednu podršku pripadnicima romske i egipćanske populacije u ostvarivanju prava na socijalnu i dječiju

⁹⁵ Član 2, stav 2, Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni list Crne Gore", br. 046/10, 040/11, 018/14 i 042/17).

zaštitu, prava i mogućnosti na samostalan život i socijalnu inkluziju, kao i posredovanje u komunikaciji između korisnika usluga i službenika institucija sistema i ustanova socijalne i dječije zaštite.

Stereotipi: Stavovi koji se najčešće zasnivaju na pretpostavci da pripadnici druge grupe imaju određene osobine koje su samo njima svojstvene i po kojima se razlikuju od drugih. Takođe, stereotip podrazumijeva da osobine koje su karakteristične za neku grupu moraju imati svi pripadnici date grupe.

Predrasude: Unaprijed donesen sud ili mišljenje o nečemu što se dovoljno ne poznaje niti se temeljno i kritički proučilo. Obično je to proširen i ustaljen, unaprijed postavljen stereotipan stav, zasnovan na nedokazivim tvrdnjama i lažnim autoritetima o pripadnicima drugih religija, etničkih grupa, nacija i dr. Predrasude se mogu definisati i kao pretežno negativni stavovi prema nekoj zajednici ili prema pojedincima, kao i neopravdane ili pretjerane generalizacije u vezi tih zajednica ili osoba.

Smjernice za izvještavanje o RE populaciji

Shodno rezultatima istraživanja javnog mnjenja, etnička distanca i govorničke mržnje su u najvećoj mjeri izraženi prema Romima i LGBTI osobama⁹⁶. Jedan od ključnih nalaza i preporuka za smanjenje diskriminacije prema RE populaciji je objektivno medijsko izvještavanje i promovisanje pozitivnih primjera Roma i Egipćana koji su se ostvarili u nekoj od oblasti društvenog djelovanja. Medijsko izvještavanje igra ključnu ulogu u promociji pozitivnih zakonskih i strateških rješenja, te politika i programa namijenjenih manjinskim narodima i manjinskim zajednicama u Crnoj Gori.

- 1) Javnost nije u dovoljnoj mjeri upoznata sa porijeklom Roma i Egipćana, sa njihovim jezikom, kulturom i običajima. Potrebno je **osigurati zastupljenost tema o Romima i Egipćanima u okviru promovisanja i kreiranja medijskih programskih sadržaja**, sa ciljem izvještavanja o njihovim problemima na koje ukazuju brojni izvještaji nevladinih i međunarodnih organizacija.
- 2) **Mainstream mediji, ali i oni koji se uskospecifično bave pitanjima RE populacije bi trebalo da intenzivnije i kvalitetnije izvještavaju** o problemima Roma i Egipćana sa ciljem senzibilizacije, jačanja homogenosti same romske i egipćanske manjine, ali i pospješivanja njihovog obrazovanja i informisanja.
- 3) **Izbjegavati senzacionalističke** naslove jer upravo oni doprinose stvaranju i učvršćivanju već postojećih stereotipa koji na posredan način izazivaju dalju diskriminaciju u društvu i neprihvatanje članova romske i egipćanske zajednice kao ravnopravnih sugrađana. **Potrebno je, takođe, izbjegavati riječi sažaljenja**, kao i upotrebu takvog stila/ načina pisanja koji bi mogao izazvati negativne reakcije spram subjekta medijske objave.

⁹⁶ Bešić, M. "Obrasci i stepeni diskriminacije u Crnoj Gori u 2020. godini". Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM (2020). Dostupno na: <https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1982-analiticki-izvjestaj-obraci-i-stepeni-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini> (Pristupljeno 4.03.2021.)

- 4) U činjeničnim formama novinarskog izvještavanja u kojima se obrađuje romska tematika, trebalo bi **izbjegavati upotrebu insinucija, komentara, iznošenje ličnih stavova ili stavova koji nisu bazirani na činjeničnom stanju**. To je, naravno, jedno od osnovnih novinarskih pravila, ali u ovoj tematskoj oblasti može da napravi višestruke negativne posljedice, kako za samu RE populaciju, tako i na stavove većine.
- 5) Uključivanje **pripadnika RE populacije u redovne emisije na televiziji i radiju, ali i kroz druge medijske sadržaje**, pomaže u pružanju fer i uravnoteženog predstavljanja ove populacije u medijima i doprinosi razbijanju stereotipa.
- 6) Mediji treba da ulože napore da **pripadnike RE populacije predstavljaju kao aktivne članove društva koje doprinose njegovom razvoju i napretku**, a ne kao pasivne i zavisne od drugih, što pomaže u razbijanju barijera i predrasuda i poštovanju njihovog dostojanstva i integriteta.
- 7) **Neophodno je raditi na promociji pozitivnih zakonskih rješenja, te politika i programa namijenjenih romskoj i egipćanskoj populaciji**, ali i na podizanju vidljivosti i povećanju svijesti stanovništva o romskoj populaciji, njihovim pravima i standardima u oblasti zaštite integriteta i dostojanstva ovih lica. Zakon o manjinskim pravima i slobodama na bliži način uređuje set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava, a posebno se odnosi na očuvanje nacionalnog identiteta manjina, tj. zaštitu od asimilacije manjina, kao i omogućavanje djelotvornog učešća manjina u javnom životu. Takođe, treba napomenuti da se članom 36 Zakona o medijima⁹⁷ propisuje da je zabranjeno objavljivanje informacija u medijima kojima se izražavaju ideje, tvrdnje i mišljenja koja izazivaju, šire, podstiču ili pravdaju diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, političkog, vjerskog i drugog uvjerenja, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjinskog naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Članom 9 Zakona o nacionalnom javnom emiteru Radio i televizija Crne Gore⁹⁸ propisano je da je RTCG dužna da, uz primjenu visokih standarda profesionalne

⁹⁷ Član 36, Zakon o medijima ("Službeni list Crne Gore, broj 82/2020")

⁹⁸ Član 9, Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i televizija Crne Gore ("Službeni list Crne Gore", broj 80/2020)

- etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji, između ostalog: 1) služe kao referentne tačke u pogledu jačanja zajedništva i društvenog integrisanja svih pojedinaca, grupa i zajednica; 2) su namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, **pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica**, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama.
- 8) Prilikom medijskog izvještavanja potrebno je **izbjegavati navođenje nacionalne / etničke pripadnosti u funkciji činjeničnog potkrijepljivanja teksta, naročito kada se navodi etnička pripadnost Roma** (ali i pripadnika drugih nacionalnih grupa) u smislu navođenja/povezivanja istih sa kriminalnim radnjama jer to vodi predrasudama i stereotipima. Stoga je neophodno da novinari vladaju kontekstom događaja i ukupne društveno-političke situacije. Navođenje nacionalnosti u slučaju krađa, tuča, požara, nesreća i slično, u najvećoj mjeri spada u svakodnevne negativne pojave društva gdje u većini slučajeva nacionalnost nema nikakvu relevantnost.
- 9) Neophodno je kroz **izvještaje domaćih i međunarodnih organizacija i institucija** ukazivati na potrebu **smanjivanja etničke distance i neophodnost inkluzije RE populacije u svim društvenim segmentima**. Recimo, ako postoje indicije da je neko pretučen od strane nacionalističke grupe ili pojedinaca samo zato što je Rom ili Egipćanin, onda je taj podatak važan jer ukazuje publici na nacionalnu ugroženost jedne grupe, diskriminaciju i radikalizam drugih grupa.
- 10) S druge strane, **svjedočimo pozitivnim pričama/primjerima o pripadnicima RE zajednice koje su postigli uspjeh u nekoj od oblasti društvenog djelovanja**. Uprkos činjenici što i pozitivna diskriminacija može uticati na jačanje stereotipa unutar većinske grupe koja prati medij, preporuka je da je **potrebno navoditi romsku i egipćansku nacionalnost kada su u pitanju primjeri dobre prakse i uspjesi pojedinaca - pripadnika RE populacije**.
- 11) RE zajednica nije dovoljno osnažena u oblasti medijskog/novinarskog izvještavanja, te se, kao logična i opravdana, nameće **potreba organizovanja obuka/treninga koji imaju za cilj jačanje kapaciteta pripadnika RE populacije u oblasti medijske pismenosti** i medijskog izvještavanja, sa fokusom na inkluziju Roma i Egipćana u svim sferama društveno-političkog života.

Primjeri dobre prakse i pravilne upotrebe jezika

Neprofesionalno izvještavanje o romskoj i egipćanskoj populaciji ima svoj kontinuitet još od vremena komunizma pa do današnjih dana. Novinarima i novinarkama je daleko lakše pisati o nečemu i na način što su i kako su i sami odavno prihvatili kao činjenicu, dok konzumenti takvih novinarskih priča i sadržaja pothranjuju svoje predrasude i stereotipe koje prihvataju kao model. Ipak, u "moru" tekstova/objava/priloga u kojima je **izraženo otvoreno pokazivanje netrpeljivosti prema Romima i Egipćanima, namjerno isticanje nacionalnosti imena i prezimena, povezivanje pripadnika RE populacije sa kriminalnim radnjama** i slično, povremeno se pojavi i vrlo pozitivan, angažovan tekst/objava/prilog **koji mogu poslužiti kao model svim drugim medijima kako treba profesionalno, vodeći se principima novinarske etike, pisati o ovoj populaciji, naročito u pogledu pravilne upotrebe jezika.**

„Romano Them“

<https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/4281255/karavan-informisanosti-za-mlade-rome.html>

„Romano Them“ je emisija koja se emituje na Radio Beogradu 1 i svakodnevno donosi najvažnije vijesti iz zemlje i svijeta o romskoj populaciji. Bavi se temama iz života Roma, prikazujući napore i mjere **koje se preduzimaju za emancipaciju i integraciju ove, najveće evropske manjinske zajednice.** Kroz programski sadržaj ove emisije se prenose aktuelnosti vezane za Rome, pri čemu se na **specifičan način senzibilize javnost za probleme ove populacije.** Redakcija ove četrdesetominutne emisije priprema pregleda događaja o Romima sa svih prostora širom svijeta. Termin subotom i nedjeljom rezervisani su za prezentovanje viševjekovne **romske kulture, tradicije i istorije.** Slušaoci subotom mogu da čuju zanimljive feljtone o istoriji Roma kao što je "Šest vjekova Roma u Beogradu", "Put Roma iz Indije do Evrope" ili odlomke o Romima u svjetskoj književnosti, kao i predstavljanje poznatih ličnosti **koje**

imaju romsko porijeklo, kao što su Čarli Čaplin, Jul Briner, Elvis Prisli, Ava Garner, Bronislava Vajs - Papuša, Dango Rajnhart i drugi. Naravno, svaka od emisija protkana je autentičnom romskom muzikom, kako sa ovih prostora, tako i iz čitavog svijeta.

Jedna od interesantnijih emisija koja se emituje u okviru pomenutog programskog sadržaja na Radio Beogradu 1 nosi naziv **„Karavan informisanosti za mlade Rome“**⁹⁹, a ima za cilj da mlade pripadnike romske i egipćanske zajednice informiše o mogućnostima obrazovanja i upisa na fakultete, a sve to uz podršku saradnika za socijalnu inkluziju koji posreduju između institucija sistema i pripadnika RE populacije, olakšavajući im na taj način pristup zagarantovanim pravima.

„Biti građanin drugog reda“

<https://www.slobodnaevropa.org/a/diskriminacija-roma-u-bih-i-ceskoj/28622658.html>

Radio „Slobodna Evropa“ je 24.07.2017. godine emitovala emisiju i objavila tekst na svom portalu pod nazivom **„Biti građanin drugog reda“**¹⁰⁰. Tekst vrlo precizno i uz detaljnu analizu povlači paralelu između dva slučaja diskriminacije - jedne koja je dokazana u Češkoj i slučaja iz Bosne i Hercegovine koji je nakon 6 godina dospio do Vrhovnog suda Federacije BiH. Tekst ima profesionalan pristup i vrlo detaljno opisuje slučaj diskriminacije u Bosni i Hercegovini i slučaj u Češkoj i ne bavi se samo posljedicama, već zadire u suštinu, odnosno nepoštovanje Zakona o zabrani diskriminacije. Vrlo bitan momenat u tekstu je to što se čitalac uvodi u priču o dva slučaja diskriminacije. **Vodeći se isključivo činjenicama, izjavama, presudama, novinarka kroz tekst** ukazuje na dva odvojena slučaja, ali koji su u nekoliko segmenata povezani. Prvo, radi se o Romima i, drugo, radi se o Zakonu o zabrani diskriminacije koji su stupili na snagu iste godine u obje države. Razlažući oba slučaja, novinarka donosi jedinstven **zaključak da se Zakon o zabrani diskriminacije ne sprovodi u Bosni i Hercegovini.** Samim tim, vrlo angažovan tekst, **koji direktno pozici-**

99 Nešović, G. (2021). "Karavan infomisanosti za mlade Rome", RADIO Beograd 1. Dostupno na: (<https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/4281255/karavan-informisanosti-za-mlade-rome.html>) (Pristupljeno 4.03.2021.)

100 Pisker, L. (2017). "Biti građanin drugog reda", RADIO Slobodna Evropa. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/diskriminacija-roma-u-bih-i-ceskoj/28622658.html> (Pristupljeno 4.03.2021.)

va na odgovornost pravosuđe u BiH i konkretan slučaj Redže Seferovića iz Zavidovića, kojeg nisu htjeli uslužiti u jednom kafiću jer je Rom. Tekst obiluje podacima, **te tako trasira put za nova istraživanja i nove tekstove**. Vizual koji je smješten unutar teksta, posebno pojačava vrijednost teksta i ukazuje na to da je novinarka imala namjeru da odradi ozbiljno istraživanje.

„Moj komšija Rom-predrasude koje treba razbiti“

<https://www.rtk.rs/99511/moj-komsija-rom-predrasude-koje-reba-razbiti/>

Na Radio Televiziji Kruševac je u decembru 2018. godine objavljen prilog pod nazivom „**Moj komšija Rom-predrasude koje treba razbiti**“¹⁰¹. Novinar, služeći se pravilnom upotrebom termina, poštujući kodeks profesionalne, novinarske etike, ukazao je na činjenicu da su *„Romi izloženi brojnim etiketama, stereotipima i predrasudama koje im komplikuju život u vode u razne oblike diskriminacije. Stavovi prema Romima su, pritom, relativno trajni, dakle može se zaključiti da dominiraju kroz duži vremenski period, što govori o njihovoj izuzetnoj stabilnosti i o tome da ih je prilično teško izbjeći u procesu socijalizacije, ali se svakako mogu i moraju promijeniti. Između ostalog, i snagom informacija.“* Snažna poruka koja stoji iza ovog teksta jeste da se **predrasude i stereotipi o RE populaciji moraju razbijati i putem medija**. *„To da nemaju svoju religiju, tek je jedna od predrasuda i negativnih osobina koje se prema nekim preživjelim stereotipima, u nedostatku pravih i punih informacija, pripisuju Romima. Kada čuju riječ Rom ili Ciganin, mnogi obično pomisle na slabu higijenu, prošenje na ulici i nekulturno ponašanje. Ili se prisjete kako su im roditelji prijetili: „Ako ne budeš dobar, ukrašće te Cigani.“* Novinar u tekstu zaključuje da *„zbog takvog etiketiranja, romski narod je izložen raznim stereotipima i predrasudama koje za posljedicu imaju diskriminaciju u raznim oblicima.“* Novinar ove priče, **pozivajući se na domaće i međunarodno pravo, ključna zakonska i strateška dokumenta kada je u pitanju inkluzija romske zajednice, na vrlo senzibilisan i jezički veoma prijemčiv** način upućuje čitaocu na to da je *pogrešan stav kako Romi „nemaju svoju kulturu“* te da je u pitanju *narod koji, naprotiv, „ima značajnu istoriju, kulturu i druge tekovine koje su se vremenom izgubile, ali koje su ostavile trag u njegovoj memoriji i koji moraju da budu njegovani.“*

¹⁰¹ Medijski projekti RTK (2018). „Moj komšija Rom-predrasude koje treba razbiti“, Radio-Televizija Kruševac. Dostupno na: <https://www.rtk.rs/99511/moj-komsija-rom-predrasude-koje-reba-razbiti/> (Pristupljeno 5.03.2021)

„Performansom protiv dječijeg prosjačenja“

<https://m.cdm.me/drustvo/performansom-protiv-djecijeg-prosjacenja/>

Crnogorski portal Cafe del Montenegro¹⁰² je, povodom obilježavanja 12. aprila - *Međunarodnog dana djece ulice*, ispratilo **medijsku kampanju – performans koji su realizovali mladi Romi i Egipćani** u okviru kampanje **„Stop dječijem prosjačenju“**, na centralnom podgoričkom trgu. CDM portal, ali i drugi crnogoroski portali poput portala „Vijesti“, **prenijeli su snažnu poruku** mladih Roma i Egipćana koji su **kroz performans ukazali na problem dječijeg prosjačenja i na taj način privlačili pažnju prolaznika**. Portal je na veoma senzibilan način, ističući u prvi plan mlade Rome i Egipćane koji pohađaju srednju školu ili su studenti, prenio njihove izjave za javnost u kojima su se **obratali institucijama i ukazali na negativnu pojavu dječijeg prosjačenja i djece koja su žrtve ulice iznoseći zahtjeve i preporuke za hitno rješavanje ovog problema**. Takođe, u okviru istoimene kampanje, Javni servis – Radio i Televizija Crne Gore je premijerno prikazala dokumentarni film „Stop dječijem prosjačenju“¹⁰³, u režiji poznatog crnogorskog reditelja Nikole Vukčevića, a fokusiran je na **potrebu izgradnje prihvatilišta za djecu ulice**. Ostale medijske kuće su se uključile u kampanju i u okviru svojih programskih sadržaja prikazali film, vodeći računa o tome da su lica djece koja se prikazuju u filmu zatamnjena. Portal CDM je u svojoj objavi istakao **potrebu izgradnje prihvatilišta ali i osnaživanja roditelja djece koja se bave prosjačenjem kako bi se djeca vratila u redovan obrazovni sistem**.

¹⁰² Portal Café del Montenegro – CDM (2018). „Performansom protiv dječijeg prosjačenja“. Dostupno na: <https://m.cdm.me/drustvo/performansom-protiv-djecijeg-prosjacenja/> (Pristupljeno 5.03.2021)

¹⁰³ Vukčević, N. Beriša, E. (2018). „Stop dječijem prosjačenju“, Gallileo production d.o.o. u saradnji sa Delegacijom EU u Crnoj Gori, NVO „Phiren Amenca“, NVO „Help“ Montenegro, fAKT, NVO „CEDEM“, Crvenim krstom Crne Gore, Fondacijom Petrovic Njegos i Humanitarnim društvom „Stefan Stratimirović“. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=givwnfx2F14M&t=46s>. (Pristupljeno 5.03.2021)

Korisnički generisani sadržaj kao izvor priče

„Porodica s Konika zimu provodi u baraci, djecu ujedaju pacovi“

<https://www.cdm.me/drustvo/porodica-sa-vrela-zimu-provode-u-baraci-djecu-ujedaju-pacovi/>

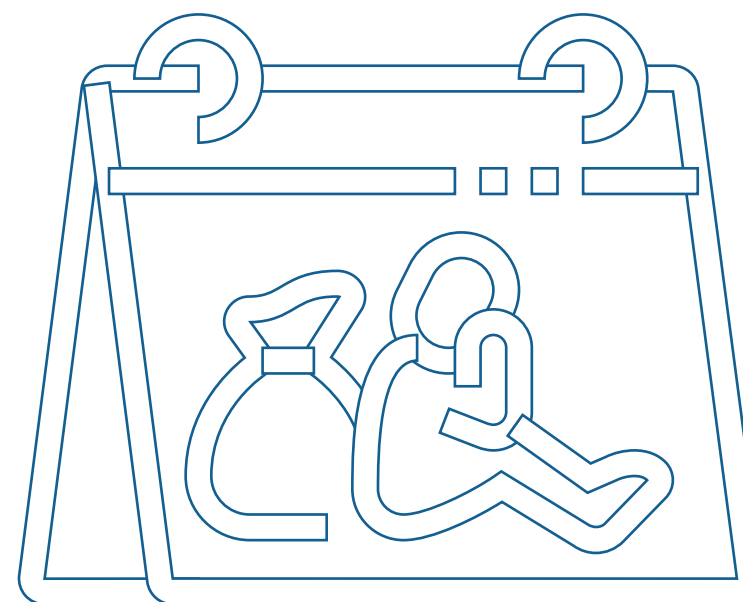
Neprofitna crnogorska organizacija Banka hrane, uz podršku humanitarnih radnika njemačke organizacije Help, na svojoj FB stranici u decembru 2017. godine je pokrenula pruču o mališanu koga su izujedali glodari na Vrelima Ribničkim, u Podgorici, gdje pretežno živi RE populacija. Banka hrane je, putem FB stranice apelovala na pomoć, da bi nakon objave, ova priča dobila medijsku pažnju i snažnu podršku od velikog broja građana koji su se uključili u akciju. Naime, portal Cafe del Montenegro je prenio priču o humanitarnoj akciji za pomoć za 13 djece, od kojih su tri petomjesečne bebe skoro bile u bolnici, a alarmantno je da je jednu od tri bebe izujedao pacov u predjelu genitalija. U akciju spašavanja su uključene i druge humanitarne organizacije, kao i nadležne državne institucije koje su pokrenule postupak za zbrinjavanje mališana u hraniteljskim porodicama.

Facebook stranica organizacije „Phiren amenca“

<https://www.facebook.com/phirenamenca.me/videos/408458923532807>

Jedan od najpozitivnijih primjera zagovaranja i promocije prava RE populacije predstavlja pokretanje prvog romskog portala Romanet u Crnoj Gori koji je iniciran od strane obrazovanih Roma i Romkinja, sa ciljem da objektivno i tačno informiše o svakodnevnim dešavanjima u zemlji i svijetu o najznačajnijim temama sa posebnim fokusom na život RE zajednice. **Brojni apeli za pomoć ugroženim pripadnicima RE populacije inicirani su na FB stranici romske organizacije mladih „Phiren Amenca - Koračajmo zajedno“ čiji su članovi pokretači romskog portala Romanet.**

Romska organizacija mladih “Koračajte sa nama- Phiren Amenca” je 12. novembra 2020. godine na svojoj FB stranici objavila da je **podnijela tužbu Osnovnom sudu u Podgorici protiv Ministarstva prosvjete Vlade Crne Gore**. Osnova tužbe je **neorganizovanje školskog prevoza za učenike/ce romske i egipćanske zajednice uzrasta 1-5 razreda**, koji su upisani u osnovne škole na teritoriji Podgorice, i to: „Oktoih“, „21.maj“, „Savo Pejanović“, „Marko Miljanov“ i „Vuk Karadžić“. Televizija “Vijesti” je među prvima pripremila prilog i prenijela informaciju o pokretanju tužbe protiv Ministarstva prosvjete u kojoj se tvrdilo da je “preko 230 djece RE populacije zbog neorganizovanog prevoza propustilo šest radnih sedmica, a da je sada započeta i sedma sedmica učenjem od kuće.” Nakon TV “Vijesti”, izvršen je snažan medijski pritisak i preko drugih elektronskih, ali i štampanih medija koji su apelovali na problem prevoza romske i egipćanske djece u osnovne škole na teritoriji Podgorice. Sličan problem su imali pripadnici RE populacije u Beranama i Nikšiću, ali je prevoz djece na teritorijama tih opština u međuvremenu obezbijeđen.

Preporuke i korisni linkovi

1. Evropski okvir za nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020 /Communication "An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020" COM (2011) 173: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:em0049>
2. Okvirna odluka o suzbijanju određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije kroz krivično zakonodavstvo/Framework Decision on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, No. 2008/913/JHA from 28 November 2008 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33178>
3. EU Direktiva o jednakom tretmanu bez obzira na rasno ili etničko porijeklo/Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043>
4. ECRI Preporuka No 13 o prevenciji anti-ciganizma i diskriminacije Roma/ ECRI General Policy Recommendation N°13 revised on combating antigypsyism and discrimination against Roma, adopted on 24 June 2011 and amended on 1 December 2020 :<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.13>
5. Preporuka Evropskog savjeta za jednakost, inkluziju i participaciju Roma: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission_proposal_for_a_draft_council_recommendation_for_roma_equality_inclusion_and_participation_en.pdf
6. Komunikacija Evropske komisije prema Savjetu, Evropskom parlamentu, Evropskom Ekonomskom i Socijalnom Komitetu i Komitetu regija - Socijalna i ekonomska integracija Roma u Evropi/ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - The social and economic integration of the Roma in Europe COM(2010)133 final

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0133>

7. Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, član 14 Konvencije i Protokol 12 Konvencije koji se odnose na zabranu diskriminacije https://www.echr.coe.int/documents/convention_bos.pdf
8. Zbirka sudskih odluka Evropskog suda za ljudska prava za Rome i putujuće Rome https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf
9. Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope <https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6>
10. Praktični vodič za medije i novinare o prevenciji diskriminacije pripadnika romske zajednice /Practical Guide for Media professionals to prevent discrimination against the Roma communities https://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_journalist_guide_en.pdf
11. Studija Savjeta Evrope „Ljudska prava Roma i putujućih naroda u Evropi“ <https://rm.coe.int/ljudska-prava-roma-i-putujucih-naroda-u-evropi-odlomci-iz-integralnog-/16807b351f>
12. Studija „Inkluzija Roma u Crnoj Gori“, <http://www.cedem.me/publikacije/studije-i-javne-politike/send/69-studije-i-javne-politike/707-inkluzija-roma-u-evropi-primjeri-dobre-prakse-u-crnoj-gori>

Reference

- Zakon o zabrani diskriminacije (“Službeni list Crne Gore”, br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017), <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>;
- Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i televizija Crne Gore (“Službeni list Crne Gore”, broj 80/2020); <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/858/2153-13890-10-3-19-1-18.pdf>
- Zakon o medijima (“Službeni list Crne Gore”, broj 82/2020) <https://me.propisi.net/zakon-o-medijima/>
- Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020 <https://mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=234110&rType=2&file=Strategija%20za%20socijalnu%20inkluziju%20Roma%20i%20Egip%C4%87ana%202016-2020%20i%20AP%20za%202016.pdf> i <https://mmp.gov.me/biblioteka/strategije>
- Obrasci i stepeni diskriminacije u Crnoj Gori u 2020. godini, CEDEM, 2020.,: <https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1982-analiticki-izvjestaj-obraci-i-stepeni-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini>
- Izvještaj za 2019. godinu i prelazni Akcioni plan 2020. za implementaciju Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020: <https://mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=407022&rType=2&file=Izvje%C5%Altaj%20za%202019%20i%20prelazni%20AP%20za%202020%20Strategije%20za%20Rome%20i%20Egipcane.pdf> i <https://mmp.gov.me/biblioteka/izvjestaji>
- Praktični vodič za medije i novinare o prevenciji diskriminacije pripadnika romske zajednice /Practical Guide for Media professionals to prevent discrimination against the Roma communities: https://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_journalist_guide_en.pdf

